

Hannibal Sehesteds politikk som stattholder i Norge 1642-1651

En studie med hovedvekt på stattholderens posisjonering
overfor konge og riksråd sett i lys av sentralmaktens
konfliktsituasjon

Martin Austnes

MASTEROPPGAVE I HISTORIE
UNIVERSITET I OSLO
VÅREN 2008

Kapittel 1: Tematikk, problemstillinger og historiografisk drøfting.....	1
1. 1 Forord og presentasjon av oppgaven.....	1
1. 2 Hannibal Sehesteds personlige bakgrunn og forbindelser	2
1. 3 Den utenrikspolitiske situasjonen.....	3
1. 4 Sentraladministrasjonens indre struktur og maktfordeling	4
1. 5 Indre norske utviklingstrekk på 1600-tallet	5
1. 6 Sentrale trekk ved Hannibal Sehesteds stattholderskap	8
1. 7 Teori, termer og begrepsdefinisjoner	9
1. 8 Historikeres tolkninger av Sehesteds reformer og redegjørelse for eget syn	14
1. 9 Problemstilling, kilder og metode	19
 Kapittel 2: Norges nye stattholder og hans reformer (1642-1643)	23
2. 1 Innledning.....	23
2. 2 Herredag og påfølgende rådsmøter	23
2. 3 Sehesteds første embetsgjerninger som norsk stattholder.....	27
2. 4 Sehesteds forhandlinger med stendene og påfølgende forordninger.....	31
2. 5 Konklusjon	35
 Kapittel 3: Hannibalsfeiden (1643 – 1645)	37
3. 1 Innledning.....	37
3. 2 Krigens gang og konsekvenser.....	37
3. 3 Sehesteds politikk under Hannibalsfeiden	40
3. 4 Analyse og komparasjon av utdrag fra kopiboken anno 1645	47
3. 5 Konklusjon	57
 Kapittel 4: Formalisering av makten og elitesamarbeid etter 1645	59
4. 1 Innledning.....	59
4. 2 Alliansebygging og stendersamarbeid – Sehesteds politiske strategivalg	60
4. 3 Sehesteds gjennombrudd i fredstid 1646 – 1647	68
4. 4 Stenderforhandlinger og Sehesteds klientsjikt	73
4. 5 Konklusjon	83
 Kapittel 5: Sehesteds tilpasning etter 1647 og hans fall.....	86
5. 1 Innledning.....	86
5. 2 Sehesteds tilpasning til regjeringens omskiftninger.....	87
5. 3 Egennyttens legger grunn for eget fall.....	98
5. 4 Konklusjon	108
 Kapittel 6: Oppsummerende og avsluttende konklusjon.....	110

Kapittel 1: Tematikk, problemstillinger og historiografisk drøfting

1. 1 Forord og presentasjon av oppgaven

Hvorfor skrive en oppgave om Hannibal Sehested og hans stattholderskap? Hannibal Sehested var Christian IVs svigersønn, og Norges mektigste mann som stattholder på Akershus slott i årene 1642-1651. Selve slottet gjennomgikk store utbedringer under hans stattholderskap; det stod som et vitnesbyrd om Sehesteds rikdom og makt. Det var også en svært viktig fase i forhistorien til Norges hovedstad hvor Sehested bygde ut sentralinstitusjoner for å mobilisere og utnytte det økte norske ressursgrunlaget. I forbindelse med opprettelsen av en stående norsk hær ble det opprettet en sentraladministrasjon i Christiania. I tillegg ble rikets inntekter i økt grad brukt innad i riket, utenfor det danske riksrådets oppsyn. Hans reformer vakte oppsikt og han ble beskyldt for å drive en separatistisk politikk av et bekymret riksråd. Hva slags årsaksforhold og motiver lå bak politikken, og hvordan kan det ha seg at hans administrering av Norge ble en viktig brikke i en ideologisk konflikt mellom konge og riksråd?

Da jeg leste meg opp på Sehesteds stattholderskap slo det meg, for det første at det hadde inneholdt store reformer i styringen av landet, og for det andre at historikere har tatt hans reformer til inntekt for vidt forskjellige historiske forklaringsmodeller. Etter en oppmuntrende konsultasjon med min veileder Øystein Rian, bestemte jeg meg for å skrive en historiografisk avsluttende bacheloroppgave om norske historikers tolkninger av Sehesteds stattholderskap. Gjennom arbeidet med bacheloroppgaven fikk jeg bekreftet at det var store sprik i tolkningene, og dermed et godt grunnlag for en masteroppgave som har til hensikt å belyse deler av Sehesteds politikk i større grad enn det som har blitt gjort tidligere. Noen av de mest fascinerende og oppsiktsvekkende teoriene rundt Sehesteds stattholderskap ble imidlertid lagt frem av Oscar Albert Johnsen allerede i hans biografi om Sehested fra 1909.¹ Han mente at Sehesteds politiske reformer innebar en sentraliseringsprosess som brøt med lydrikesystemet, noe som kom spesielt tydelig frem på tre punkter:

1. Tyngdepunktet i styringen ble flyttet fra lenene til sentrum.
2. Styringen ble i praksis unndratt avhengigheten av de danske riksembetsmenn.
3. ”Norges vel” var et bevisst direkte mål for rikets styring under Sehested.

Johnsen baserte seg i stor grad på Sehesteds samarbeid med de norske stender og kom i den sammenheng frem til følgende konklusjon: ”*Skulle forbindelsen mellom de to riker sikres*

¹ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909)

en fremtid, maatte unionen bygges på en annen grundvold, nemlig på det norske folks frivillige tilslutning.”² Ifølge Johnsen så Sehested behovet for å imøtekomme det norske folk ved administrative reformer, og ved å la rikets inntekter komme riket til gode i mye større grad enn tidligere. Det mest oppsiktsvekkende ved Johnsens biografi var følgende uttalelse: ”*Det falder i traad hermed, at der i denne tid, maaske under Sehesteds auspicier, opstilles planer om gjennem et slags statskupp at faa Norge anerkjendt som arverike, hvorved Norge ogsaa statsretslig vilde befries fra Danmarks overhøighed.*”³ Jeg lar det foreløpig være med å si at Johnsens mistanker om et mulig statskupp har blitt fulgt opp med interesse av senere historikere, noe jeg kommer tilbake til. Før det må bakgrunnen for Sehesteds maktbasis gjøres rede for.

1. 2 Hannibal Sehesteds personlige bakgrunn og forbindelser

Hannibal Sehested tilhørte en jysk adelssekt som under Christian IV nådde opp til høyadelen og riksembeter. Han var beslektet med flere fremstående danske adelsfamilier.⁴ Som den yngste av elleve søsken hadde han begrenset utsikt til arv, noe som ble kompensert for med en omfattende utdanning som ga ypperlige karrieremuligheter i kongelig tjeneste. Hans utdanning inneholdt blant annet en ti års utenlandsreise hvor han lærte språk og fikk kjennskap til forskjellige stats og samfunnsforhold. Hans senere kongelige diplomattjeneste ga ham også innblikk og kontakter i europeiske hoff.⁵ Sehested utviklet tidlig et nært forhold til Christian IV som satset på ham ved å trolove ham med Kristiane, en av kongens døtre med Kirsten Munk, i 1636. Det ekteskapelige båndet knyttet Sehested personlig til kongen. Etter hjemkomsten fra en påkostet ambassadereise til Spania i 1641, forfattet Sehested et skrift til Christian IV hvor han takket for kongens gunst gjennom årene på følgende måte:

[...] Jeg hafuer rett at schiöne oc dømme om E. K. M. höye Kongelige Gunst oc Naade, som mig saa ganske ufortient oc uformodet er wederfaret, Ey kand jeg tilbørligen tache E. K. M. Medens allene wed underdan. Such, som Indholder alle gode tancher oc ofuergaar ald tachsigsze, Erkiende min pligt oc schyldighed til alt hvis kand udkræffues udaf en underdanigste tienere, troe undersaatte.⁶

I 1642 ble Sehesteds tjenester for kongen belønnet med embetet som stattholder i Norge og lensherre på Akershus med sete i riksrådet. Hans personlige forutsetninger for å drive en aktiv politikk i Norge var dermed svært gode. Han var en favoritt og direkte knyttet til kongen

² O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) s. 161

³ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) s. 161

⁴ H. Koht, Hannibal Sehested, i: *Norsk biografisk leksikon bind XIII*, (1958) ss. 159-160

⁵ H. Koht, Hannibal Sehested, i: *Norsk biografisk leksikon bind XIII*, (1958) ss. 159-160

⁶ T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 8

gjennom ekteskap. Dermed hadde han autoritet og selvsikkerhet, i visshet om kongens gunst, i møte med oppgavene hans embete stilte ham overfor. Hans tidligere diplomattjeneste ga ham gode forutsetninger til samarbeid med samfunnets eliter, og i tillegg kom hans sterke personlighet som Halvdan Koht beskrev på følgende måte:

Det var også i ham en viktig vitalitet, en utrettelig arbeidskraft og en erobrende maktvilje [...] han ville rette på alt som han syntes dårlig, han vilde sette fart i alle ting, han ville skape liv og rørelse omkring seg [...] Han var grepet av tidens merkantilistiske ånd; produksjon og handel var hans program.⁷

En skal selvsagt ikke legge for stor vekt på personkarakteristikk i en analyse av Sehesteds stattholderskap – nyere forskning viser da også at eldre historikere har undervurdert grunnlaget tidligere norske stattholdere hadde lagt.⁸ På den andre siden taler resultatene av hans arbeid likevel for at han var en særdeles driftig og dyktig administrator. Her må en se på rammevilkårene for hans stattholderskap, i form av den innenrikspolitiske og utenrikspolitiske situasjonen, for å sette hans resultater i perspektiv.

1. 3 Den utenrikspolitiske situasjonen

Den utenrikspolitiske situasjonen var preget av skiftet i maktbalansen i Norden til Sveriges fordel. Dette ble svært tydelig under keiserkrigen (1618-48). Sverige hadde blitt den sterkeste staten i Norden og fremstod som Europas mest rendyrkede militærstat.⁹ Stadige svenske erobringer i Øst-Europa truet Oldenborgmonarkiets sydflanke. Axel Oxenstierna ga et tilbakeblikk på strategien til det svenske riksrådet i 1640:

Like fra kongen fikk Riga var fundamentet lagt for at han kunne gjøre opp med Polen og derover oppvekke danskenes sjalusi mer og mer, således også over at majestetet fikk Ingermanland. For Ingermanland og Livland slutter Sverige på den siden, så man desto bedre kan ta seg av de saker som vokser opp sydpå. Og så som hans øyne våker over våre saker og vår lykke eller motgang, må vi ikke forsømme oss, der noen leilighet bys, med å stadfeste vår stat på alle steder.¹⁰

Da både Christian IV og Gustav Adolf ble forelagt tilbud om å lede an i kampen som protestantismens forkjemper i keiserkrigen, ble presset stort på Christian IV. Han gikk inn i krigen i juni 1625 mot riksrådets advarsler, ikke som konge, men i rollen som holsteinsk hertug.¹¹ Da krigen endte med nederlag og plyndring av Jylland ble det et personlig nederlag

⁷ H. Koht, Hannibal Sehested, i: *Norsk biografisk leksikon bind XIII* (1958) s. 161

⁸ R. Låg Gausdal, Statsveksten og det norske stattholderembetet på 1600-tallet i: *Historisk tidsskrift nr.1*, (2005)

⁹ J. Lindegren, Den svenska militærstaten 1560-1720, i: *Magtstaten i Norden i 1600-Tallet og de sociale konsekvenser. Rapporten til den XIX nordiske historikerkongress*, (1984) ss. 99-130

¹⁰ L. R. Langslet, *Christian IV konge av Danmark og Norge*, (1997) ss. 171-172

¹¹ Ø. Rian, *Den aristokratiske fyrrestaten 1536-1648*, bind 2 i: *Danmark-Norge 1380-1814* (1997) ss. 235-236

for Christian IV, samtidig som Oldenborgmonarkiets svakhetstegn ble tydelige. Kongen trosset også rådets advarsler ved å føre en potensielt farlig tollpolitikk; å stadig øke tollsatsene til nederlendernes misnøye. Maktforskyvningen som fulgte Gustav Adolfs suksess og Christian IVs nederlag i krigen førte til økt press på sentralmakten for mottiltak mot svensk overmakt. En stående hær og en bedre marine måtte utrustes samtidig som riket var svekket økonomisk. Uenighet i forbindelse med utenrikspolitikken og militærreformene problematiserte sentralmaktens samarbeid, samtidig som utenrikspolitikken kunne resultere i en krig mot både Sverige og Nederlandene.¹²

1. 4 Sentraladministrasjonens indre struktur og maktfordeling

Den danske sentralmaktens struktur på 1600-tallet var uensrettet med en diffus maktfordeling. Kanselliet, med Rentekammeret som underavdeling, var forvaltningens midtpunkt. Riksrådet reviderte Rentekammerets regnskaper, og riksembetsmennene var medlemmer av rådet. Riksrådet hadde likevel begrenset kontroll med Kanselliets virksomhet; kongen valgte selv kansler og kunne holde rikshofmesterstillingen ubesatt. Kansleren var også medlem av riksrådet. I tillegg til kanselliet kom kongens eget private kammer, som administrerte kongens personlige inntekter, samt det Tyske kanselli for hertugdømmene, som begge var utenfor riksrådets oppsyn. Kongen kunne dermed føre deler av utenrikspolitikken i det Tyske kanselli, og hans private kammer innebar videre muligheter for en uavhengig politikk, finansielt og administrativt. Riksrådet manglet også delvis innsyn i norske forhold,¹³ og samlet muliggjorde systemet monarkisk separatisme. Mulighetene for monarkisk separatisme betyr derimot ikke at kongen førte en separatistisk politikk; både riksråd og konge var tjent med å holde riksenheten samlet, og situasjonen tilsa i det minste et samarbeid om å styrke militærvesenet. En stående hær og en mer slagkraftig marine måtte utrustes. I motsetning til i utenrikspolitikken ble det i dette tilfellet enighet om et minste felles multiplum.¹⁴ Den utenrikspolitiske situasjonen medførte altså indre press til samhandling for å utbedre militærvesenet. Det var først og fremst synet på selve utenrikspolitikken og kontrollen over hæren som førte til splittelse mellom konge og riksråd.¹⁵

¹² Moseng, Opsahl, Pettersen og Sandmo, *Norsk Historie 1537-1814*, (2003) ss. 190-191

¹³ Mange rådsmedlemmer var tidligere lensherrer i Norge og hadde dermed et visst innsyn

¹⁴ Ø. Rian, *Den aristokratiske fyrstestaten 1536-1648*, bind 2 i: *Danmark-Norge 1380-1814* (1997) s. 242

¹⁵ G. Lind, *Hæren og magten i Danmark: 1614-1662* i: *Odense University studies in history and social sciences vol. 179* (1994) ss. 398-399

Christian IVs opptreden som holsteinsk hertug i keiserkrigen er et eksempel på mulighetene systemet ga kongen til personlig initiativ i utenrikspolitikken når hans personlige økonomi var god. Begivenhetene som fulgte da han tapte krigen viser derimot begrensningene systemet la på kongens makt når han ble økonomisk avhengig av riksrådets skattevedtak. Kongen måtte avstå makt og kontroll over hæren kom i adelens hender.¹⁶ Gunner Lind viser til at adelen kontrollerte hæren frem til riksmarsken Anders Billes død i 1657.¹⁷ Christian IVs svigersønnpolitikk viser hvordan kongen, ved å gi statens viktigste stillinger til sine svigersønner, forsøkte å motvirke riksrådets makt. Deres privilegerte situasjon, og spesielt Corfitz Ulfeldts korrupte utnyttning av den, resulterte i kommisjonene Fredrik III nedsatte mot dem. Hannibal Sehesteds maktbasis var forankret i et godt personlig forhold til kongen. Den eneste trygge politiske linje Sehested kunne legge seg på var en som kongen kunne bifalle. Da virker det plausibelt å forutsette at Sehesteds reformer i Norge ble gjennomført i den tro at de ikke gikk imot kongens vilje. Å øke ressursuttaket av Norge var også noe kongen og riksrådet tradisjonelt kunne enes om. Et eksempel på det er at riksrådet forholdt seg likegyldig til kongens økte tollsatser i Norge, i motsetning til de gangene Øresundtollen ble hevet.¹⁸ Så lenge pengene gikk direkte til Danmark, og bøndene ikke gjorde opprør, hadde konge og riksråd få motforestillinger mot å øke skattene i Norge.¹⁹ Et potensielt konfliktema for sentralmakten vedrørende Norge, kan derimot tenkes å ha vært det norske militærvesenets utforming, størrelse og finansiering.

1. 5 Indre norske utviklingstrekk på 1600-tallet

Lensherrene i Norge representerte den øverste sentralmakten, kongen og riksrådet, overfor befolkningen på 1600-tallet. De var med svært få unntak danske adelsmenn, utnevnt av kongen på åremål, som pliktet å sette i verk bestemmelser fra København. Oppgavene deres bestod hovedsakelig i skatte- og tolloppkreving, men de hadde også øverste militære myndighet i sine len, i tillegg til å øve en viss innflytelse på domstolene. Under dem stod fogdene som var deres personlige tjenere med politimyndighet og skatteinnkreving som ansvarsområde. Dette innebar en geografisk inndeling av administrasjonen, styrt av danske adelige lensherrer, med patron-

¹⁶ Se myklands tese om adelspartikularismen i kapittel 1. 8

¹⁷ G. Lind, *Hæren og magten i Danmark: 1614-1662* i: *Odense University studies in history and social sciences* vol. 179, (1994) ss. 340-347 og ss. 380-382

¹⁸ Ø. Rian, *Den aristokratiske fyrstestaten 1536-1648*, bind 2 i: *Danmark-Norge 1380-1814*, (1997) ss. 303-304

¹⁹ Ø. Rian, *Embetsstanden i dansketida*, (2003) ss. 59-60

klient forhold nedover i systemet. Stattholderen hadde til en viss grad en overordnet myndighet. Han skulle sørge for at lensherrenes regnskaper ble sendt til rentekammeret i tide og holde oppsyn med rettsvesenet. Han var en slags øverste blant likemenn ettersom han også var lensherre i Akershus.²⁰

I Norge hadde den demografiske og økonomiske veksten over flere generasjoner vært større enn i Danmark. Den største økonomiske veksten skjedde i trelastnæringen og bergverksdriften.²¹ Christian IV var selv opptatt av mulighetene i Norge og engasjerte seg i næringene. Kongens næringsoffensiv hadde både økonomiske og militære motiver. Initiativene til bergverksdrift hang sammen med ønsket om sikker tilgang på råvarer til monarkiets militære manufakturer, og sagene ga trelast til kongelige bygningsprosjekter. Hans mange reiser til Norge med initiativer i oppstartsfasen av gruvedrift, samt kongens sagdrift, er vitnesbyrd om interessen.²² Hans optimisme rundt lønnsomheten viste seg derimot å være større enn tålmodigheten. Kongen mistet raskt interesse når driften ikke ga forventet fortjeneste, noe som førte til at den i økende grad ble forpaktet til private aktører.²³ Innen trelastnæringen var utviklingen en rasjonalisering i større enheter dominert av profesjonelle kjøpmenn; de fleste av sagene ble forpaktet bort under Christian IVs regjeringstid. Felles for næringene var at ressurssterke menn innen embetsstanden og kjøpmannsstanden slo seg opp.²⁴ Bøndene ble i stor grad slått ut av trelastnæringen og påtvunget større byrder i form av pliktarbeid, skyssplikt og pliktleveranser av råvarer til bergverk og sagdrift.

Øystein Rian viser til hvordan et nytt elitesjikt fra Danmark og kontinentet kom til å dominere de norske næringene; hjulpet frem av sine patroner, lensherrene.²⁵ Først svingte lensherrene selv seg opp i næringene, etterfulgt av deres klientsjikt bestående av embetsmenn og storborgere. Storborgerne trengte embetsmennene som allierte, og gikk selv inn og ut av embeter. Skillet mellom embeter og kjøpmannskap ble visket ut, og dermed også skillet mellom offentlig og privat økonomi. På den måten fikk de også innpass i beslutningsprosessene:

Rådsaristokratiet var handelsborgere som levde i symbiose med embedsverket, som gamle fogder og nybakte tollere. Lensmennene var deres patroner og omgangsvenner, påvirkningskanalene til

²⁰ Moseng, Opsahl, Pettersen og Sandmo, *Norsk Historie 1537-1814*, (2003) ss. 132-133

²¹ Ø. Rian, *Den aristokratiske fyrstestaten 1536-1648*, bind 2 i: *Danmark-Norge 1380-1814*, (1997) ss. 276-282

²² L. R. Langslet, *Christian IV konge av Danmark og Norge* (1997) og Ø. Rian, *Den aristokratiske fyrstestaten 1536-1648*, bind 2 i: *Danmark-Norge 1380-1814* (1997) ss. 276-282

²³ Ø. Rian, *Den aristokratiske fyrstestaten 1536-1648*, bind 2 i: *Danmark-Norge 1380-1814*, (1997) s. 279

²⁴ Ø. Rian, *Den aristokratiske fyrstestaten 1536-1648*, bind 2 i: *Danmark-Norge 1380-1814*, (1997) ss. 276-282

²⁵ Ø. Rian, *Embetsstanden i dansketida*, (2003)

riksinstitusjonene var åpne. På de norske stendermøtene ble vedtakene avgjort i forhandlinger mellom stattholderen og representanter for adelen og byrådene.²⁶

Embetskjøpmenn utnyttet sine posisjoner til å sikre seg store inntekter gjennom korrumpert embetsførsel.²⁷ Kongen fikk sin del av ressursene ved å øke tollavgifter og skatter, noe som igjen gikk verst ut over bøndene. Embetskjøpmennene kjente smutthullene i systemet og de utnyttet bøndene ved å forskuttere deres skatt mot store kvanta råvarer tilbake.²⁸ Det var i stor grad dette elitesjiktet av aktører Hannibal Sehested samarbeidet med i sin stattholdertid, og dermed ikke representanter for borgerskapet som helhet. Sehesteds favorisering av store statsleverandører som brødrene Marselis og sitt eget klientsjikt demonstrerer saken.²⁹ Lensherreklientene slo seg som regel ned i Norge i motsetning til lensherrene selv som oftest dro tilbake til Danmark. Dermed var spiren lagt til det som etter noen generasjoner utviklet seg til å bli et sterkt samfunnslag. Etter hvert følte de seg også norske og kunne hevde rikets interesser overfor den danske sentralmakten.

Utviklingen av lensherrenes og stattholderens maktbasis på 1600-tallet har vært debattert i det norske historikermiljøet. Knut Mykland hevdet, i samsvar med Rolf Fladby, at lensherrenes posisjon ble svekket før 1660. Årsaken var sentralmaktens økte kontrollbehov overfor den lokale oppebørsel, i form av sentral kontroll med fogdene og tollinnkrevingen.³⁰ Alt i alt var det en utvikling fra lensstyre mot embetsstyre, akselerert av keiserkrigen lenge før omveltningene i 1660.³¹ Denne tesen har derimot blitt utfordret av nyere forskning.³² Blant annet viser Ranveig Låg Gausdals komparative analyse av stattholderembetet på 1600-tallet at det ble styrket i perioden 1618-51, ikke på bekostning av lensherrene, men som følge av nye statlige oppgaver, først og fremst innen finansforvaltning, militærstell og bergverksdrift. Stattholderne bidro også til å skape de nye fagetatene som etter hvert tok over administrasjonen, og dermed til å gjøre seg selv overflødig innen feltene på sikt.³³ Øystein Rian har også vist hvordan fogdene og tollernes lave gasjer forutsatte at de kompenserte med

²⁶ Ø. Rian, Hva og hvem var staten i Norge? i: *Magtstaten i Norden i 1600-Tallet og de sociale konsekvenser. Rapporter til den XIX nordiske historikerkongress*, (1984) s. 93

²⁷ Moseng, Opsahl, Pettersen og Sandmo, *Norsk Historie 1537-1814*, (2003) ss. 112-114

²⁸ Ø. Rian, *Maktens historie i dansketiden*, (2003) ss. 53- 58 og Hva og hvem var staten i Norge? i: *Magtstaten i Norden i 1600-Tallet og de sociale konsekvenser. Rapporter til den XIX nordiske historikerkongress* (1984) s. 91

²⁹ Ø. Rian, *Den aristokratiske fyrstestaten 1536-1648*, bind 2 i: *Danmark-Norge 1380-1814*, (1997) ss. 335-337

³⁰ K. Mykland, *Skiftet i forvaltningsordningen i Danmark-Norge i tiden fra omkring 1630 og inntil Fredrik den tredjes død*, (1980)

³¹ K. Mykland, *Skiftet i forvaltningsordningen i Danmark-Norge i tiden fra omkring 1630 og inntil Fredrik den tredjes død*, (1980) ss. 38-48 og S. Bagge og K. Mykland, *Norge i dansketiden 1380-1814* (1996) ss. 133-145

³² Ø. Rian, *Embetsstanden i dansketida*, (2003) s. 30

³³ R. Låg Gausdal, Statsveksten og det norske stattholderembetet på 1600-tallet, i: *Historisk tidsskrift nr1*, (2005) ss. 55- 60

utnytting av systemet.³⁴ De adelige danske lensherrene var en viktig del av det nye elitesjiktet som ga deres underliggende embetskjøpmenn legitimitet og støtte som deres patroner.³⁵ Det kan tyde på at det først og fremst var statsmaktens vekst med militariseringen som drev frem utviklingen i Norge. For å kunne si noe nærmere om det blir det nødvendig å foreta en gjennomgang av gjeldende teorier, og definere noen sentrale begreper knyttet til teoriene, men det kommer jeg tilbake til i et eget delkapittel. Før det vil jeg i korte trekk skissere de viktigste konsekvensene av Sehesteds stattholderskap i Norge.

1. 6 Sentrale trekk ved Hannibal Sehesteds stattholderskap

Norge gjennomgikk store politiske reformer av økonomisk, politisk og militær karakter under Hannibal Sehesteds stattholderskap. Sehested satte straks i gang med å kartlegge mulighetene for å gjennomføre militærreformer³⁶ da han kom til Norge i 1642. Da krigen med Sverige brøt ut i 1643, brukte han sine organisatoriske evner til å stable en hær på bena på rekordtid. Hans relative suksess førte til at han fikk overkommandoen over hæren uten innskrenkninger i 1646. Dette førte videre til at han fikk ansvaret for hærens finansiering, som igjen gjorde det nødvendig med styringsreformer for å ta seg av det administrative. Den første oktober 1646 ble det nye generalkommissariatets oppgaver klart definert og godkjent av kongen: Det skulle stå under Sehesteds ledelse og fungere som armedepartement og rentekammer for Norge.³⁷ I forbindelse med opprettelsen av en stående norsk hær, ble det dermed opprettet en sentraladministrasjon i Christiania. I tillegg ble rikets inntekter i økt grad brukt innad i riket, utenfor det danske riksrådets oppsyn.

Hannibal Sehested tok seg særdeles godt betalt for sine tjenester og opparbeidet seg enorme eiendommer i Norge ved å ta betalingen i krongods. Hans personlige utgifter fra krigen som han fikk vederlag for var grovt overpriset, noe som var med på å felle ham da regnskapene senere ble gransket. Sehesteds korrupsjon og favorisering av egne klienter som Marselisene er elementer en må ta med i vurderingen av hans politikk.³⁸ Samtidig må en ta høyde for at

³⁴ Ø. Rian, *Maktens historie i dansketiden*, (2003) ss. 53- 58 og *Hva og hvem var staten i Norge? i: Magtstaten i Norden i 1600-Tallet og de sociale konsekvenser. Rapporter til den XIX nordiske historikerkongress* (1984) s. 90

³⁵ Moseng, Opsahl, Pettersen og Sandmo, *Norsk Historie 1537-1814*, (2003) ss. 112-115

³⁶ Krigsordinansen ble utstedt i 1641

³⁷ K. Mykland, *Skiftet i forvaltningsordningen i Danmark-Norge i tiden fra omkring 1630 og inntil Fredrik den tredjes død*, (1980) s. 33

³⁸ Ø. Rian, *Maktens historie i dansketiden*, (2003) s. 57

bruken av sentrale embeter for å oppnå personlig rikdom slett ikke var uvanlig i hans samtid.³⁹ Sehesteds friheter i sin embetsførsel hadde heller ikke like store negative konsekvenser for monarkiet som Corfitz Ulfeldts korruperte embetsførsel.⁴⁰ I kontrast til Sehesteds hadde ikke Ulfeldts embetsførsømmelse en motpol i form av reformer som gagnet monarkiet.⁴¹

Det er enighet om at krigen var den umiddelbare årsak til Sehesteds vide fullmakter. Christian IV var opptatt av å lede krigføringen i Danmark da Sehested organiserte den norske hæren. Sjøkrigen gjorde forbindelsene usikre og dermed var det naturlig at kongen ga Sehested fullmakter. Situasjonen tilsa det, og Sehesteds relative suksess med den utrente hæren viste at han var tilliten verdig.⁴² Det er i forbindelse med den videre utviklingen at forklaringene spriker. Hvorfor fikk Sehested i 1646 tillatelse til å sammenkalle stendene til årlige forhandlinger av Christian IV? Og hvorfor ble en større andel av Norges inntekter enn før krigen brukt innad i riket? Før jeg drøfter sentrale teser knyttet til utviklingen, vil jeg presentere sentrale teorier som historikerne støtter seg på i behandlingen av den overordnede utviklingen. I tillegg vil jeg gjøre rede for mine egne definisjoner av sentrale begreper, for å vise hvilke premisser som ligger til grunn for min drøfting.

1. 7 Teori, termer og begrepsdefinisjoner

Maktstaten: Militær og skattestat

Maktstatsbegrepet blir ofte brukt i forklaringen av den overordnede statsutviklingen i tidlig nytid. Begrepet er et samlebegrep som innebefatter delementer som ”militærstat” og ”skattestat”, samt sammenhengen dem imellom. Begrepet ”militærstat” viser til det stadig voksende og mer ressurskrevende militærvesenet som fyrstene ble avhengig av, som følge av hyppigere kriger. Krigføring ble dyrt på 1600-tallet og det fikk administrative konsekvenser som begrepet ”skattestat” viser til. Behovet for stadig mer ressurser for å finansiere ”militærstaten”, førte til at statene ble mer byråkratisert og sentralisert for å kunne utøve mer effektiv skattlegging av undersåttene. Et stort militærvesen og et prangende hoff ga også ytre prestisje, samtidig som stående hærer og et stort byråkrati ga fyrstene økt indre styrke i sine riker, i form av økt kontroll med sine undersåtter og voldsmonopol. Termen ”stat” betegner

³⁹ Ø. Rian, *Embetsstanden i dansketida*, (2003) ss. 26-27

⁴⁰ S. Heiberg, *Enhjørningen Corfitz Ulfeldt*, (2003)

⁴¹ Ø. Rian, *Den aristokratiske fyrstestaten 1536-1648*, bind 2 i: *Danmark-Norge 1380-1814*, (1997) ss. 314-318

⁴² Styrkene oppholdt svenske styrker og hjalp Christian IV på den måten.

jeg her vidt; som summen av styringsorganer som ovenfra og sentralt regulerer samfunnet. Med ”samfunnet” tenker jeg på statens undersåtter og deres innbyrdes forhold.

Gjennom oppgaven vil jeg undersøke om det er fruktbart å se på maktstatsutviklingen som en bakenforliggende forklaring på hvorfor Sehested fikk gjennomslag for de administrative reformene, som fulgte i kjølvannet av opprettelsen av en stående norsk hær. Det vil i så fall legge et grovt strukturelt bakteppe for utviklingen som de historiske aktørene ikke hadde full oversikt over. Bruken av stående eller vervede hærer var en potensiell trussel mot adelens sosiale legitimitet, fordi standens privilegier historisk sett baserte seg på adelsrytteriets militære funksjon. Det nye militærvesenet kunne også potensielt tenkes å bli brukt mot adelen av kongemakten, dersom kontrollen over den kom ut av adelens hender. De økte økonomiske kostnadene ved å basere seg på vervede eller utskrevne soldater førte også til en overgang fra en jordleiebasert domenestat til en krevende skattestat, som hvilte stadig tyngre på sine undersåtter. Opprettelsen av stående hærer, og finansieringen av dem, hadde ofte politiske og forfatningsmessige implikasjoner: Overføring av midler til staten forutsatte aksept fra eventuelle representative organer for de berørte gruppene, eller eventuelt styringsmessige endringer som kunne resultere i konstitusjonelle konflikter. Dette gjaldt i høy grad i forholdet mellom adel og fyrste, noe som leder over til neste punkt.⁴³

Oldenborgmonarkiet og adelsveldets riksrådskonstitusjonalisme

Den staten Norge var en del av på 1600-tallet var en sammensatt konstellasjon sammenholdt av fyrster av slekten Oldenborg. Konstellasjonen bestod av to kongeriker: Det overordnede Danmark og det underordnede Norge, i tillegg til de to hertugdømmene Slesvig og Holstein. Kongen var hertug under seg selv i Slesvig og under den tyske keiseren i Holstein.⁴⁴ For å fremheve at fyrsten var det samlende elementet i staten, vil jeg bruke definisjonen Oldenborgmonarkiet på den. Samtidig var fyrstemakten begrenset fra 1536-1660, ved at kongen ble valgt til dansk konge av det danske riksrådet og forpliktet av en håndfesting. ”Riksrådskonstitusjonalisme” er et begrep mange historikere har brukt på statens forfatning frem til 1660. Rikene var valgriker,⁴⁵ og retningslinjene for kongens regjeringstid ble fastlagt i valghåndfestingen som inneholdt løfter fyrsten måtte avgi for å bli valgt. Kongen måtte på

⁴³ Min definisjon av maktstaten er basert på: L. Jespersen, *1600-tallets danske magtstat*, i: *Magtstaten i Norden i 1600-Tallet og de sociale konsekvenser. Rapporter til den XIX nordiske historikerkongress*, (1984) og kapittel 3 i S. Dyrvik, *Norsk Historie 1625 – 1814*, (1999)

⁴⁴ Litt mer detaljert så rådde kongen også over Island og Færøyene som tilhørte den norske kronen, og han måtte også dele hertugdømmene med hertugen av Holstein-Gottorp som tilhørte en sidegren av Oldenborgfamilien.

⁴⁵ Ifølge Christian IVs norske lov ble den som det danske riksråd valgte til dansk konge også norsk konge: G. F. Hallager og F. P. Brandt, *Christian den fjerdes lovbog af 1604*, (1855) Kap. 10 (Kongeriket Norges juridiske status ble imidlertid gjenstand for diskusjon, men det kommer jeg tilbake til.)

denne måten dele regjeringsmakten med det danske riksrådet, som var forfatningens fremste forsvarer, og han var forpliktet til å diskutere alle viktige avgjørelser med rådet. I tillegg kom riksembetsmennene som skulle ha tilsyn med sentraladministrasjonen. De var utnevnt av kongen, men representerte i teorien riksrådet.⁴⁶

Christian IV kom i økende grad i konflikt med riksrådet og satset på den såkalte ”svigersønnpolitikken” for å forsøke å vippe maktbalansen i sin favør. Den bestod i å utnevne sine favoritter til viktige embeter, noen med sete i riksrådet, og knytte dem til seg ved ekteskaplige bånd med sine døtre fra ekteskapet med Kirsten Munk.⁴⁷ Christian IV hevdet også tidvis at Norge var et arverike, og at riksrådet dermed ikke hadde samme myndighet der som i Danmark.⁴⁸ Hannibal Sehested og Norges kansler, Jens Bjelke, var utpregede monarkister. Et hovedspørsmål i min oppgave blir derfor om Sehesteds politikk var et element i en monarkisk motpol til riksrådskonstitusjonalismen, slik Ståle Dyrvik er inne på.⁴⁹ Et viktig moment i striden mellom konge og råd var dragkampen rundt finansieringen og kontrollen av hævesenet. Det resulterte i noe som har blitt definert som ”adelspartikularisme” av danske og norske historikere, et begrep som trenger nærmere forklaring.

Adelspartikularismen

Adelspartikularismen hadde sitt utgangspunkt i den indre politiske striden i Oldenborgmonarkiet, og kan ses på som en adelig motreaksjon på maktstatens fremvekst. Riksrådet hadde bevilgningsrett over skattene, og brukte dette for å få kontroll over den militære og finansielle forvaltning. Fra 1628 og gjennom 1630-40 årene, knyttet rådet betingelser til unionsskatten som skulle forsørge den nye unionshæren. Et generalkrigskommissariat ble opprettet under rådets kontroll, og pengene til unionshæren skulle samles inn og betales til kommissarier i hver provins. Dermed kunne ikke hæren brukes mot adel og riksråd fordi unionshæren ble forvaltet av organer underlagt rådet. Den menige adel ønsket derimot også innflytelse: I 1638 krevde de at deres bidrag ikke skulle tilflyte rentekammeret, eller generalkrigskommissarien, men derimot legges i landkister under kommissarier rekruttert fra deres rekker. I 1645 og 1647 presset provinsadelen ytterligere på for å oppnå kontroll over finansforvaltningen, ved å kreve at landets skatter skulle gå til

⁴⁶ S. Imsen og H. Winge, *Norsk Historisk Leksikon*, (2003) ss. 349-350

⁴⁷ Ø. Rian, *Den aristokratiske fyrstestaten 1536-1648*, bind 2 i: *Danmark-Norge 1380-1814*, (1997) ss. 229-230

⁴⁸ Ø. Rian, *Den aristokratiske fyrstestaten 1536-1648*, bind 2 i: *Danmark-Norge 1380-1814*, (1997) s. 26

⁴⁹ S. Dyrvik, *Truede tvillingriker 1648-1720*, bind 3 i: *Danmark-Norge 1380-1814*, (1997) ss. 27-30 og ss. 35-37

landkister kontrollert av egne landkommissarier.⁵⁰ Det er denne politikken fra adelens side som har blitt betegnet som ”adelspartikularisme”, og som Knut Mykland har knyttet til Sehesteds politikk med stendene i Norge.⁵¹ Arbeidet med stendene har også blitt knyttet til det nasjonale aspektet, som generelt kan sies å ha stått sentralt i norske historikers interessefelt. Det gjør det hensiktsmessig å se nærmere på hvordan nasjonal identitet gjorde seg gjeldende i tiden.

Nasjonal identitet

Eksistensen av nasjonal identitet kan knyttes til et opplevd nasjonalt fellesskap basert på felles kultur, språk og historie.⁵² Ovenfor har jeg definert ”staten” som summen av styringsorganer som ovenfra og sentralt regulerer samfunnet. Det er altså viktige skiller mellom begrepene stat og nasjon, men en felles stat kan virke nasjonsbyggende over tid ved at en statsgrense potensielt virker kulturelt samlende.⁵³ Dette er viktig fordi nordmennene tilhørte en konglomeratstat, samtidig som de hadde sine særegne historiske, geografiske og kulturelle kjennetegn som skilte dem fra dansker, tyskere og andre undersåtter i Oldenborgmonarkiet. Den nasjonale identiteten var likevel bare et tillegg til andre identiteter som for eksempel var knyttet til stands, familiær og lokal tilhørighet. Det var først og fremst styringseliten som i 1600-tallets Europa holdt den nasjonale identiteten i hevd; en elite som i Norge forsvant ved oppløsningen av det norske riksrådet i 1536. Likevel ble arbeidet med å formidle norsk historie knyttet til kongesagaene, og det gamle norske lovverket, holdt i hevd av norske embetsmenn.⁵⁴ I den type arbeider, og i topografiske beskrivelser fra tiden, kommer det frem at nordmenn betraktet Norge som en klar geografisk enhet, og at de skilte tydelig mellom seg selv og dansker, svensker, tyskere etc. Det nasjonale aspektet ble ofte trukket frem i tilknytning til stridigheter rundt embeter og privilegier, som når nordmenn følte seg overkjørt ved at andre nasjonaliteter ble favorisert. I tillegg spilte styringsverket på nasjonale strenger overfor undersåttene i enkelte krigssituasjoner.⁵⁵

Det nasjonale elementet blir viktig i analysen av Sehesteds politikk fordi noen historikere har sett på stattholderen som en ivaretaker av norske interesser, mens andre igjen

⁵⁰ K. Mykland, *Skiftet i forvaltningsordningen i Danmark-Norge i tiden fra omkring 1630 og inntil Fredrik den tredjes død*, (1980) ss. 19-27

⁵¹ Se kap. 1. 8

⁵² S. Dyrvik, *Norsk Historie 1625 – 1814*, (1999) s. 261

⁵³ S. Dyrvik, *Norsk Historie 1625 – 1814*, (1999) s. 262

⁵⁴ Moseng, Opsahl, Pettersen og Sandmo, *Norsk Historie 1537-1814*, (2003) ss. 48-53

⁵⁵ Ø. Rian, *Den aristokratiske fyrstestaten 1536-1648*, bind 2 i: *Danmark-Norge 1380-1814*, (1997) ss. 26-29

har vektlagt stattholderens redskapsfunksjon for kongen.⁵⁶ Et viktig spørsmål blir da hva som potensielt kan ha motivert en dansk høyadelsmann til å forsvare norske ”nasjonale” interesser, eventuelt også norsk separatisme som Johnsen var inne på. Kan det tenkes at vikarierende motiver gjorde seg gjeldende hos Sehested da han forfektet tilsynelatende norske interesser? Potensielle motiver kan ha vært rent personlige ønsker som makt og rikdom, eller alternativt også en styrking av kongemakten. Det ene utelukker ikke det andre med tanke på Sehesteds personlige tilknytning til Christian IV. En granskning av egeninteresser og styrking av kongemakten vil nødvendigvis lede inn på økonomiske spørsmål.

Økonomisk politikk

I løpet av det urolige 1600-tallet forsøkte mange europeiske stater å fremme sin egen handel, industri og skipsfart ved å regulere handelen: blant annet gjennom en aktiv tollpolitikk, importreguleringer og privilegieutstedelser. Politikken har av mange historikere blitt betegnet med det noe diffuse begrepet ”merkantilisme”.⁵⁷ En sterk og uavhengig stat var målet, noe som ifølge merkantilistisk tankegang kunne oppnås ved overskudd på handelsbalansen med andre stater, og ved å bli mest mulig selvforsynt med viktige varer. Råvarer til hær og flåte var særs viktig med tanke på den ustabile utenrikspolitiske situasjonen; i den sammenheng var tilgang på norsk mastetømmer og jernmalm viktig for Christian IV. Hannibal Sehested har blitt fremstilt som fremsynt merkantilist av historikere som Oscar Albert Johnsen, fulgt opp av C. O. Bøggild Andersen som hevdet at Sehested fremmet det norske næringsliv.⁵⁸ Hannibal Sehested styrte da også Norge gjennom patron-klient forhold med den nye eliten av embetskjøpmenn. De tappet ikke bare verdier ut av det norske samfunnet, men var også tiltaksivrige menn som satte i gang nye foretak og effektiviserte gamle. Sehesteds favorisering av statsleverandører som Marselisene, spesielt i forbindelse med defensjonsskipsordningen og krigsleveransene under krigen, blir et sentralt drøftingselement i analysen av Sehesteds økonomiske politikk. I analysen vil jeg gå nærmere inn på Marselisene for å belyse storkontraktørenes stilling, samt noen embetskjøpmenn fra Sønderjylland for å demonstrere tilsettelsespolitikken til Sehested.

⁵⁶ Ø. Rian, *Embetsstanden i dansketida*, (2003) s. 28

⁵⁷ Jeg velger å la være å problematisere merkantilismebegrepet nærmere av plasshensyn. For mer utfyllende informasjon se: D. Dudley, *Västeuropas och Förenta staternas ekonomiske historia*, (1987) ss 141-165, og D.H. Pennington, *Europe in the Seventeenth Century*, (1989) ss. 90-95

⁵⁸ C. O. Bøggild Andersen, *Hannibal Sehested en nordisk statsmand*, (1942) ss. 20-24

1. 8 Historikeres tolkninger av Sehesteds reformer og redegjørelse for eget syn

O. A. Johnsen fremstilte endringene under Hannibal Sehesteds stattholdertid som en naturlig konsekvens av Norges nasjonale og økonomiske utvikling. Sehesteds omlegging av styresettet ble fremstilt som klarsynte tiltak for å hindre at forbindelsen mellom rikene skulle forvitre. Skiftet i den nordeuropeiske maktbalansen til Sveriges fordel, og Norges økte tyngde i monarkiet, fremtvang reformer av økonomisk, politisk og militær art. Sehesteds reformer markerte et brudd med lydrikesystemet siden tyngdepunktet av styringen gikk fra lenene til sentraladministrasjonen i Christiania, og dermed ble unndratt de danske riksembetsmenn. Johnsen så også "Norges vel" som et bevisst direkte mål for Sehested. Det statsrettslige elementet i form av økt fokus på Norge som arverike, tolket han som et mulig ledd i en plan om et separatistisk statskupp.⁵⁹ Johnsen ga med det en overordnet positiv vurdering av Sehested fra et norsk nasjonalt perspektiv, noe som nok kan settes i sammenheng med de begivenhetene Johnsen opplevde i sin samtid i 1905.

Knut Myklands overordnede tese om 1600-tallets forvaltningsendringer fra adelig lensstyre til saksbasert kollegial forvaltning, plasserte Sehesteds samarbeid med de norske stendene som en potensiell parallell til landkommissarienes politikk i Danmark. Tesen går ut på at forvaltningsendringene var et forutsigbart resultat av samfunnsutviklingen. Striden kom til å stå om innflytelse over den militære og finansielle forvaltningen mellom konge, riksråd og landadel i kjølvannet av keiserkrigen. Striden resulterte i en prosess som kulminerte med desentralisering i 1647:

Den menige adel hadde innkassert seieren, ikke bare over kongen, men også over rådet. Det var ikke lenger kongen, heller ikke riksrådet som hadde kontrollen over finansieringen av de stående styrker, men landkommissariene [...] Riksrådet hadde i sin tid drevet gjennom at en generalkrigskommissarie skulle forvalte unionsskatten [...] Nå ble han overflødig. Rådets generalkrigskommissarie måtte vike plassen for landkommissariene [...] Desentraliseringen var gjennomført. Kontrollen både med den utskrevne hær og unionshæren var lagt i landkommissærenes hender.⁶⁰

Mykland stilte seg spørsmålet om ikke den norske utviklingen var en parallell: Sehested kunne ha vært et redskap for stendene som brekkstang overfor sentralmakten. Han pekte på at i enkeltheter så var Sehesteds politikk etter stendenes krav.⁶¹ Mykland fremhevd dermed sosiale årsaksforklaringer og så, i likhet med Johnsen, på stendersamarbeidet som et sentralt

⁵⁹ O.A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) ss. 158-161

⁶⁰ K. Mykland, *Skiftet i forvaltningsordningen i Danmark-Norge i tiden fra omkring 1630 og inntil Fredrik den tredjes død*, (1980) s. 27

⁶¹ K. Mykland, *Skiftet i forvaltningsordningen i Danmark-Norge i tiden fra omkring 1630 og inntil Fredrik den tredjes død*, (1980) ss. 29-31

element. I forhold til Johnsen ble Sehesteds personlige rolle på aktørnivå nedjustert, ved at Mykland impliserte at Sehested ble stendenes redskap overfor sentralmakten.

Øystein Rians tese avviker fra de foregående tesene først og fremst ved å fremheve sentralmaktens behov for økte ytelser som årsaksforklaring på Sehesteds mandatsutvidelse. Han viser til at periodene da stattholderembetet spilte en sentral rolle i det norske styringssystemet, faller sammen med perioder hvor skattetrykket ble vesentlig skjerpet (1625 – 29, 1642-48, 1664-79), for så å gå tilbake til mer tradisjonell styreform da skattetrykket avtok. Når regimet trengte større ressurser ble stattholderen brukt som et effektivt redskap for å få større ytelser av lokale embetsmennene, tilsvarende intendantene i Frankrike. Stattholderen var også sentral i utbyggingen av nye etater for å effektivisere innkrevingen og utbygge et militærvesen i Norge.⁶² Dette innebærer i så fall at stattholderens rolle bidro til å minske behovet for hans autoritet innen embetsverket på sikt, og dermed at embetet hadde en midlertidig karakter inntil nye permanente fagetater kunne ta over. Dermed fremhever Rian først og fremst sentralmaktens ressursbehov, i tråd med gjeldende maktstatsteori, i sin forklaring på utviklingen. Det nedjusterer Sehesteds personlige rolle i forhold til Johnsens syn. Det plasserer også Sehested i større grad som redskap for sentralmakten, i kontrast til Mykland som fremhevet Sehesteds redskapsfunksjon for de norske stender.

Rians syn får støtte av Ranveig Låg Gausdals komparative analyse av stattholderembetet fra Jens Juels, gjennom Kristoffer Urne og ut Hannibal Sehesteds stattholdertid. Hun viser til en vekst i embetets betydning innen nye statlige oppgaver. Oppgavene var først og fremst i finansforvaltning, militærstell og bergverksdrift som var de viktigste feltene for statsmaktens vekst. Stattholderne bidro også til å skape de nye fagetatene som etter hvert tok over administrasjonen. Dermed bidro de også til å gjøre seg selv overflødig på de samme feltene på sikt, slik Rian hevder. Veksten av stattholderskapets betydning foregikk på nye felt, og ikke på bekostning av lensherrene. De stod tvert imot sterkt helt frem til 1660, noe som går imot Fladby og Myklands teorier om svekkelsen av lensherrene mannsaldrer før eneveldet.⁶³

Kritikk av tolkninger og redegjørelse for eget syn

Et overordnet spørsmål for alle de foregående tesene er hvem som eventuelt er redskap for hvem av de sentrale maktgruppene i det politiske systemet; når er det snakk om sammenfallende og motstridende interesser? Noen historikere har sett på stattholderen som en

⁶² Ø. Rian, Hva og hvem var staten i Norge? i: *Magtstaten i Norden i 1600-Tallet og de sociale konsekvenser. Rapporter til den XIX nordiske historikerkongress*, (1984) ss. 83-84

⁶³ R. Låg Gausdal, Statsveksten og det norske stattholderembetet på 1600-tallet, i: *Historisk tidsskrift nr1*, (2005) ss. 55-60

ivaretaker av norske interesser (Johnsen og Mykland), mens andre igjen har vektlagt stattholderens redskapsfunksjon for kongemakten (Rian og Låg).⁶⁴ Myklands tese om at forvaltningsreformene fra lensstyre mot embetsstyre var et forutsigbart resultat av samfunnsmessige forhold, har blitt utfordret av flere historikere. Hans tese går ut på at forvaltningens voksende saksmengde stod i veien for statens behov for inntekter og kontroll med finansadministrasjonen, kaos og ineffektivitet fordret endringer: Sakenes mer kompliserte karakter utviklet en saksoppdelt lokaladministrasjon, som igjen påvirket sentraladministrasjonen i kollegial retning. Mange saker lot seg bare løse tilfredsstillende på riksplan noe som, sammen med kongens ønske om inngripen, førte til en forskyvning fra lokal til sentraladministrasjonen igjen.⁶⁵ Mykland oppfattet også selve kollegiesystemet som uforenelig med riksrådskonstitusjonalismen på grunn av kravene til organisasjon, effektivitet og kvalifikasjoner: Adelenes spisskompetanse innen godsdrift var kompatibel med domenestatens kompetansekrav til styringseliten, mens en saksbasert kollegial styreform hovedsakelig falt utenfor adelens kompetansefelt. Sammen med den sentrale tilsetning av borgerlige embetsmenn fremstår reformene dermed som monarkiske og uønsket av riksrådet.⁶⁶

Leon Jespersen peker derimot på at riksrådet søkte å tilpasse seg reformer av kollegial retning i større grad enn tidligere antatt. I tillegg viser han til at Knud Fabricius kaostese vedrørende sentraladministrasjonen, som Mykland støttet seg på, var betydelig overdrevet.⁶⁷ At riksrådet fryktet konkurransen fra et kollegialt styresett, som krevde erfaring på områder det manglet spisskompetanse på, i konkurranse med blant andre tyske borgerlige, er nok riktig. Likevel ga de store problemene innen styringsverket, i form av diffuse myndighetsområder⁶⁸ og overbelastning, aksept for reformbehovet. Rådets arbeid utover 1650-tallet for en kollegial forvaltning viser at det forsøkte å inkorporere forvaltningsreformene i den eksisterende politiske og administrative struktur.⁶⁹ Det hadde tross alt vist seg mulig i Sverige, og det med stor suksess.⁷⁰ Myklands tese blir dermed svekket fordi de kollegiale reformene ikke ble forkastet av riksrådet. Motsetningsforholdet innen sentralmakten på bakgrunn av monarkisk

⁶⁴ Ø. Rian, *Embetsstanden i dansketida*, (2003) s. 28

⁶⁵ Slik det kommer frem i: K. Mykland, *Skiftet i forvaltningsordningen i Danmark-Norge i tiden fra omkring 1630 og inntil Fredrik den tredjes død*, (1980)

⁶⁶ L. Jespersen, 1600-tallets danske magtstat, i: *Magtstaten i Norden i 1600-Tallet og de sociale konsekvenser. Rapporter til den XIX nordiske historikerkongress*, (1984) s. 27

⁶⁷ L. Jespersen, 1600-tallets danske magtstat, i: *Magtstaten i Norden i 1600-Tallet og de sociale konsekvenser. Rapporter til den XIX nordiske historikerkongress*, (1984) s. 26

⁶⁸ Se kapittel 1. 4

⁶⁹ L. Jespersen, 1600-tallets danske magtstat, i: *Magtstaten i Norden i 1600-Tallet og de sociale konsekvenser. Rapporter til den XIX nordiske historikerkongress*, (1984) s. 27

⁷⁰ J. Lindegren, Den svenska militærstaten 1560-1720, i: *Magtstaten i Norden i 1600-Tallet og de sociale konsekvenser. Rapporter til den XIX nordiske historikerkongress*, (1984) ss. 99-130

initiativ til kollegiale reformer av borgelig tilsnitt blir noe dempet. Riksrådsadelen fremstår som mer tilpasningsvillig, og forandringene i samfunnsmessige forhold blir ikke noen tilfredsstillende årsaksforklaring i seg selv.

Oscar Albert Johnsen tese var at den økonomiske og demografiske veksten i Norge fordret en større likestilling av rikene. En alternativ forklaring her vil være at Norges økte ressursgrunnlag åpnet øynene sentralt i Danmark, og lokalt blant øvrigheten i Norge, for mulighetene til å benytte seg av de økte ressursene i riket. Likestillingen Johnsen peker på kom tilsynelatende i form av en tyngdepunktsforskyvning av beskatning og byrder, fra Danmark til Norge, slik Øystein Rians beregninger viser:⁷¹ ”*Regnet pr. innbygger var statens ressursuttak av mannskaper og inntekter i Sehesteds tid betydelig større i Norge enn i Danmark.*”⁷² Hensynet til norske bønder og det ordinære borgerskapet blir ikke medregnet når Johnsen beskriver ”Norges vel” som direkte mål for rikets styring på Sehesteds tid.⁷³ En kan derimot hevde at opprettelsen av en slagkraftig norsk hær var av hensyn til ”Norges vel”, med tanke på trusselen fra Sverige og utviklingen av en nasjonal selvfølelse. En må likevel ta forbehold da bøndenes store misnøye under Sehesteds militæraksjoner viser at de ikke betraktet konflikten som deres.⁷⁴ Aksjonene ble omtalt som Hannibalsfeiden på folkemunne; bondesoldatene hadde tross alt mer til felles med bøndene på svensk side enn med øvrighetens elitesjikt. Sammen med frykten for hevnaksjoner bidrar det til å forklare de arrangerte bondefredene.⁷⁵

Mykland hevdet at Sehested til en viss grad ble stendenes redskap overfor sentralmakten. Hans ønske om makt kunne oppnås ved å innfri deres krav om innflytelse.⁷⁶ Sehesteds politikk på stendermøtene var ifølge Mykland klar: Adelen og borgernes interesser ble ivaretatt, mens bøndene ble pålagt tunge byrder. Han hevdet også at stendene kjempet for Norges interesser, i likhet med O.A. Johnsen, da de insisterte på bruken av dets inntekter innad i Norge:

Når Hannibal Sehested i 1640-årene bygde opp en sentraladministrasjon i Christiania og dermed skapte et mer uavhengig Norge, var dette ikke bare uttrykk for hans egne planer og mål; det var også et uttrykk for de norske stendenes ønske [...] Hvordan kunne kongen gi sin godkjenning til en politikk som på mange måter pekte mot et selvstendig Norge?⁷⁷

Påstanden innebærer ganske klare forutsetninger som ikke gir seg selv. Var kongen av den oppfatning at politikken pekte mot et mer selvstendig Norge? Pekte utviklingen i den retningen

⁷¹ Ø. Rian, *Den aristokratiske fyrstestaten 1536-1648*, bind 2 i: *Danmark-Norge 1380-1814*, (1997) s. 317-318

⁷² Ø. Rian, *Den aristokratiske fyrstestaten 1536-1648*, bind 2 i: *Danmark-Norge 1380-1814*, (1997) s. 251

⁷³ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie* (1909) s. 161

⁷⁴ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie* (1909) ss. 77-83

⁷⁵ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie* (1909) s. 81

⁷⁶ S. Bagge og K. Mykland, *Norge i dansketiden 1380-1814*, (1996) s. 148

⁷⁷ S. Bagge og K. Mykland, *Norge i dansketiden 1380-1814*, (1996) s. 149

på den tiden? Den økte ressursutbyggingen av Norge i perioden, direkte i form av skatter og indirekte i form av mannskaper til hær og flåte, tyder på det motsatte.

Mitt utgangspunkt blir derfor at det er mer hensiktsmessig å analysere utviklingen sett i lys av statsmaktens vekst, og ta hensyn til hvilke interesser som kan ha gjort seg gjeldende blant de ulike aktører og grupperinger. Interessene til regjeringen, i form av konge og riksråd, var ikke nødvendigvis forenbare. Det at kongen og hans krets stadig tydeligere hevdet Norges arverikestatus, tyder på at et element av monarkisk separatisme var gjeldende blant deler av styringseliten. Omtalen av Fredrik III som "Norges riges rette arveherre"⁷⁸ i hyllingsbrevet fra 1648, og kansler Jens Bjelkes arbeid med å granske rikets arverettslige status i 1649-50 viser tendensen i Norge.⁷⁹ En må likevel ta høyde for at både riksråd og konge var tjent med å holde hele monarkiet samlet, med tanke på den utenrikspolitiske situasjonen. Støttet av monarkister som Hannibal Sehested og Jens Bjelke, kan det likevel tenkes at arveretten til Norge og hertugdømmene ble kongens ideologiske mottrekk til riksrådskonstitusjonalismen.

Den konfliktfylte utenrikspolitiske situasjonen medførte innenrikspolitiske reformer for å mobilisere ressursene. Årsakene til utviklingen i Norge må først og fremst ses i lys av vekselvirkningen mellom utenrikspolitiske og innenrikspolitiske forhold, og det nye elitesjiktets sammenfallende interesser og utvikling innenfor statsveksten. Elitesjiktet var kongens verktøy for å øke statsinntektene, og det fikk til gjengjeld store personlige gevinster gjennom å dominere maktposisjonene i Norge. Sentralmaktens ekspansjon åpnet for ressurssterke individer som Hannibal Sehested; de hadde de personlige kvalifikasjoner og kontakter som trengtes for å benytte seg av mulighetene. I den sammenheng er det også viktig å ikke undergrave aktørperspektivet. Det kan tenkes at Sehested som historisk aktør spilte inn på begivenhetene i større grad enn det som kommer frem dersom man ser på utviklingen som i hovedsak strukturbestemt. På mange måter representerer Sehested også et tidstypisk trekk: Han var en av tidens dyktige statstjenere som var kongelige favoritter, og som gjorde seg sterkt gjeldende i utformingen av maktstaten. Mer kjente eksempler på den type statstjenere finner man i hans samtids Sverige ved Axel Oxenstierna, og i Frankrike ved kardinal Mazarin.

⁷⁸ S. Bagge og K. Mykland, *Norge i dansketiden 1380-1814*, (1996) s. 150

⁷⁹ S. Dyrvik, *Truede tvillingriker 1648-1720*, bind 3 i: *Danmark-Norge 1380-1814*, (1997) ss. 27-30 og ss. 35-37

1. 9 Problemstilling, kilder og metode

Hovedproblemstillinger:

- Hvor fruktbart er det å trekke frem maktstatens økte ressursbehov som en bakenforliggende hovedforklaring på utviklingen?
- Kan det O.A. Johnsen betraktet som uttrykk for norsk separatisme bedre forklares som en monarkisk motvekt mot riksrådskonstitusjonalismen?

Underproblemstillinger:

- Hvordan samsvarer Sehesteds politikk i den sammenhengen? I hvor stor grad kan man si at hans politikk var monarkisk, og i hvor stor grad var den preget av ønsket om personlig gevinst?
- Når er det eventuelt snakk om motsetningsforhold mellom kongemaktens og Sehesteds personlige interesser?
- I hvor stor grad var hans politiske spillerom begrenset av strukturelle forhold, og hvilke valgalternativer stod han overfor i viktige saker?

Arkiv og kilder

I tillegg til all sekundærlitteraturen finnes det et stort antall trykte og utrykte kilder fra Sehesteds stattholdertid som vil være interessant for min oppgave.⁸⁰ Fra tidlig på 1500-tallet og frem til 1660 ble alle brev mellom sentralmyndighetene i Danmark og embetsmenn og enkeltpersoner i Norge ekspedert gjennom det Danske Kanselli. Kanselliet, som det blir kalt frem til ca. 1650, var kongens sekretariat og behandlet derfor de fleste saker innenfor det offentlige virkeområde. Statens økonomiske saker og regnskapsrevisjon var lagt til Rentekammeret, men brev herfra ble med få unntak også utstedt av det Danske Kanselli. Bare brev til hertugdømmene og en del utenrikssaker falt utenfor Kanselliets virkeområde. De ble tatt hånd om av det Tyske Kanselli. Det Danske Kanselli ble frem til 1660 ledet av kongens kansler. Ekspederte kongebrev ble ført inn i egne brevbøker eller kopibøker. Kongebrev finnes som åpne og lukkede brev eller missiver.

De åpne brevene var rettet til undersåttene i sin alminnelighet og ble innledet med formularen: "Vi... (kongens navn) gjør alle vitterlig..." Slike brev omfattet f.eks. forordninger,

⁸⁰ Har benyttet meg av følgende verk i fremstillingen nedenfor: K. Johannessen, O. Kolsrud, D. Mangset, *Håndbok for riksarkivet*, (1992)

lensbrev, skjøter, makeskiftebrev, benådninger og bevilgninger; med andre ord brev av rettsstiftende karakter. De lukkede brevene eller missivene var rettet til enkeltpersoner eller mindre grupper og ble innledet med: "Vår (synderlig) gunst tilforn..." De åpne brevene ble skrevet inn i kopibøker med betegnelsen registre, missivene i tegnelser. De norske kongebrevene i registre og tegnelser er trykt i kildeutgaven *Norske Rigs-Registranter*⁸¹ for tiden 1523-1660, og dekker dermed tidsrommet for Sehesteds stattholderskap. Fra 1620-årene begynte Kanselliet å samle innkomne brev og andre saksdokumenter som bilagsrekker til kopibøkene for kongebrev. Bilagene ble kalt innlegg, og de ble arkivert kronologisk etter ekspedisjonsdatoen for kongebrevet som avgjorde saken. Lite er bevart fra tiden før 1650, men en del innleggsmateriale er bevart i serien *Danske kansellis skapsaker*. Her finnes blant annet forarbeider og grunnlagsmateriale til lovsaker, innberetninger til Kanselliet og arkiver etter kommisjoner. For min oppgave kan militære ruller fra første halvdel av 1600-tallet og Sehestedkommisjonen fra 1651 være av interesse.

Riksarkivet har også i *Stattholderarkivet 1572-1771* bevart korrespondanse som skriver seg til og fra stattholderembetet. Protokollmaterialet faller i tre hovedserier: Møtebøker for den senere Slottsloven som inneholder referater og vedtak. Supplikkbøker som omfatter referater av supplikker og søknader, til dels med ekstrakter av stattholderens resolusjoner på dem, og til slutt kopibøker med kopier av utgående brev. Av disse kildene har Hannibal Sehesteds kopibok fra 1645 blitt trykt og utgitt i *Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie Bd. 2-5* (1834-1838).⁸² Pakkematerialet faller i flere og mer varierte bestanddeler. Først foreligger supplerende dokumenter til alle de ovennevnte protokollseriene. Videre følger innkomne brev. Kongebrevene er som nevnt trykt i NRR. I tillegg kommer to andre serier ordnet etter avsendere. Brev fra riksstyingsverket i København inneholder skriv som innløp fra andre sentrale myndigheter i hovedstaden. Embetsmannsbrev og supplikker inkluderer dem som ble mottatt fra andre myndigheter og fra undersåttene. Supplikker og resolusjoner fra Sehesteds stattholdertid er trykt i *Statholderskabets Extraktprotokol af Supplicationer og Resolutioner 1642-1650. Bb 1-2* utgitt av Det Norske Riksarkiv. Denne rekken suppleres av fire andre dannet av innkomne dokumenter. Det gjelder Søknader om bevilgninger, tollekstrakter, dokumenter angående festningene og angående havnestellet.

I tillegg til nevnte kilder har Oscar Albert Johnsen trykket *Aktstykker til de norske stændermøders historie 1548-1661. Bd 1* (1929), videreført etter Johnsens bortgang av Rolf Fladby med *Aktstykker til de norske stændermøders historie. Bd 2* (1969), som vil være til stor

⁸¹ Forkortelsen NRR blir brukt fra nå av

⁸² Deichmanske Bibliotek har eierskapet på kopiboken

hjelp i en analyse av Sehesteds forhandlinger med de norske stendene. Kristian Erslevs *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie. Bd 2-3* (1887-1890) inneholder trykte kilder fra møter i det danske riksrådet i Christian IVs tid, som jeg vil bruke i analysen av konge og riksråds politikk og strategi. Det samme gjelder for Fredrik IIIs regjeringstid som er dekket av C. Rise Hansens *Rigsråd og Stændermøder i Fredrik III's tid Bd. I* (1959). Jeg vil også analysere Hannibal Sehesteds forsvarsskrift som han skrev i 1650 for å forsvare sin embetsførsel som stattholder. Forsvarsskriftet er trykt som vedlegg i Thyra Sehesteds bok *Hannibal Sehested: en beretning efter trykte og utrykte kilder* (1886). Forsvarsskriftet kan brukes både som levning og beretning om forholdene, men stiller store krav til kildekritikk og må veies opp mot andre øvrige relevante kilder. Forsvarsskriftet ble skrevet som et forsøk på å imøtekomme riksrådets kritikk ved å motbevise beskyldningene om separatisme og korrupsjon, og var forfattet i stor hast og affekt på grunn av sakens alvor.

Metode

Metodologisk vil jeg forsøke å bruke et vidt perspektiv som inkluderer både kulturelle og sosiale aspekter, i tillegg til det rent politiske aspektet. For å få frem et vidt perspektiv vil jeg benytte meg av en kombinasjon av strukturelle og intensjonelle forklaringer. Sehested tilhørte et sosialt elitesjikt som med sin omfattende utdanning, bakgrunn i kongelig tjeneste, og i egenskap av å være kongens favoritt og svigersønn, hadde helt spesielle forutsetninger for å lykkes politisk. Svigersønnene ble utnevnt til viktige riksembeter av kongen, og ble potensielt viktige brikker i maktbalansen mellom konge og riksråd. Sehested var også en representant for den danske høyadelen og representerer dette sjiktets normer og verdier på noen områder - for eksempel i hans godspolitikk. Det blir viktig å se hans politikk i lys av hans sammensatte bakgrunn. Hans rojalistiske holdning måtte nødvendigvis komme i konflikt med høyadelens riksrådskonstitusjonalisme.

Sehested opptrådte også på vidt forskjellige politiske arenaer til forskjellige tider. Han forhandlet med de norske stendene, satt i riksrådet og pleiet sitt personlige forhold til kongen når han fikk sjansen. Det blir sentralt å prøve å finne ut av hvilke strategier han opererte med på de forskjellige politiske arenaene. Hvor lå begrensningene og mulighetene, og hvordan fremtrer styrkeforholdet mellom aktørene? Dette vil forhåpentligvis belyse hvilke reelle valgmuligheter han stod overfor i viktige saker. En intensjonell årsaksanalyse vil muligens være spesielt hensiktsmessig når det gjelder krigen, da kommunikasjonen med sentraladministrasjonen i Danmark av naturlige årsaker begrenset seg og Sehested fikk vide fullmakter. Sehesteds enestående posisjon i Norge, og de frie tøylenes han fikk av kongen ved

krigens utbrudd, gjorde ham til en relativ fri aktør i nettopp den perioden. Etter krigens opphør vil en i større grad kunne trekke inn reaksjoner fra sentraladministrasjonen på politikken han hadde ført, i hvilken grad han rettet seg etter dem og hvordan han forsvarte sine tidligere politiske valg. Det er selvsagt viktig å ta høyde for at intensjonale forklaringer forklarer nettopp intensjon fra aktørens side, og ikke det reelle resultatet av handlingene. Derfor blir det også viktig å trekke inn de strukturelle rammebetingelsene Sehested handlet innenfor.⁸³ I den strukturelle analysen vil det være hensiktsmessig å bruke maktstatsteori, og se hvor godt den fungerer som en overordnet forklaring på utviklingen.⁸⁴

⁸³ J. Rüsen, *Forklaringer og bruk av teorier i historiefaget*, (1986) ss. 1-20

⁸⁴ E. Ladewig Petersen, (red.), *Magtstaten i Norden i 1600-Tallet og de sociale konsekvenser*. Rapporten til den XIX nordiske historikerkongress, (1984)

Kapittel 2: Norges nye stattholder og hans reformer (1642-1643)

2. 1 Innledning

Etter hjemkomsten fra en ambassadereise i Spania i juli 1641, hvor han hadde lykket med å få konsesjon på tollfri utførsel av store mengder salt fra Spania og en handelstraktat,⁸⁵ av slo Sehested kongens forespørsel om å lede en ambassadereise til Osnabrück i anledning keiseren og Sveriges fredsforhandlinger.⁸⁶ I stedet oppnådde han å bli tildelt embetet som norsk stattholder på herredagen 18. april 1642, og offisielt å bli forlent med Akershus 30. april.⁸⁷ Herredagen og påfølgende rådsmøter gir et godt innblikk i den politiske dagsordenen umiddelbart før hans avreise til Norge, og vil derfor gjennomgås først. Etter reisen opp til Norge begynte Sehested kartleggingen av tilstanden i riket og kom med forslag til tiltak for utbedringer. Momenter som vil være aktuelle å se på i den sammenheng er hvilke saker Sehested prioriterte den første tiden. Hvem samarbeidet han med, hva slags strategi la han seg på overfor allmuen og hvilke reformtiltak ivret han for før krigen startet sine egne årsakskjeder? Kan en peke på forslag som kunne ha blitt oppfattet som kontroversielle i regjeringen? Spesielt interessant i den sammenheng er forslag vedrørende det norske militæresenet: dets størrelse, utforming og militærstrategiske rolle. Til sammen danner dette tematikken jeg ønsker å gå nærmere inn på vedrørende hans embetsførsel frem til krigsutbruddet i 1643, som er tidsavgrensningen for dette kapittelet.

2. 2 Herredag og påfølgende rådsmøter

Herredager var særs høytidelige årlige riksrådsmøter hvor viktige statsanliggender ble diskutert med kongen.⁸⁸ Den øverste domsmyndighet ble som regel utøvd på herredagene ved at det ble holdt retterting; norske herredager fungerte under Christian IV som en form for høyesterett. Kongens ønske for herredagen i København 18. april 1642 var derimot å diskutere økonomiske reformer; kronens utgifter ønsket han å få dekket av de regelmessige inntektene, mens skattene kun skulle brukes til ekstraordinære utgifter. I sin proposisjon 15.

⁸⁵ Kr. Erslev, *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadet og Stændermødernes Historie. Bd III*, (1888) s. 563

⁸⁶ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie* (1909) ss. 12-13

⁸⁷ NRR VIII ss. 182-186

⁸⁸ S. Imsen og H. Winge, *Norsk Historisk Leksikon, Kultur og samfunn ca. 1500- ca. 1800*, (2003) s. 158

april fremhevet kongen også den alvorlige utenrikspolitiske situasjonen, ved å vise til den store faren en eventuell svensk ervervelse av Pommern innebar.⁸⁹

Rådets betenkning 7. mai gir et godt innblikk i deres vurdering av situasjonen. Direkte eller indirekte aksjoner fra kongen ble ansett som risikabelt og frarådd av følgende grunner: Utfallet av svenskenes krig med keiseren var fortsatt uviss, en inntreden fra kongen kunne gi keiseren et pusterom til å fokusere på striden med Frankrike slik at: ”*hand udi saa maader kunde hitse os i haaren med hverandre och des bedre firmere sin magt mod Francosen.*”⁹⁰ Dessuten ville en konflikt med Sverige medføre at en la seg ut mot deres allierte – Frankrike og Holland: ”*och maa derofver resolvere os til en offentlig krig, til hvilcken at begynde och lykkeligen ende her udi riket er icke uden passelig forraad.*”⁹¹ Rådet påpekte deretter mangelen på allierte naboer. En inntreden var med andre ord slett ikke verdt risikoen det ville innebære for monarkiet og dets undersåtter. Konklusjonen ble derfor følgende: ”*hvorfore vi skulle lade dem self ryckis med hverandre, erfterdi Svensken derofver vel mueligt saa udmatter og enerverer sig self, at han siden vel skal lade os en tid lang vere uattaquerit.*”⁹² (Å inngå hemmelige traktater med svenskenes motparter, et forslag rådet anbefalte 4. mai og som kongen avviste,⁹³ ble også gått bort fra.) Kongen ble rådet til å se krigens utgang an, og betenkningen ble avsluttet med å påpeke: ”*[...] hvor ringe middel her udi landene ere til nogen hostilitet at gifve anleiding.*”⁹⁴

Den 11. mai bevilget rådet en ny dobbeltskatt for å betale vervede styrker, men det ba samtidig om en reduksjon av styrkene.⁹⁵ 13. mai erklærte rådet at det var kommet inn en million riksdaler som var lovet kongen, og det utelukket heller ikke å skrive ut ytterligere ekstraskatter. 18. mai begjærte rådet av kongen å stille midler til å utstyre 4000 mann med våpen.⁹⁶ Riksrådets innstilling viser at det klart og tydelig tok avstand fra en aktiv politikk i Tyskland, men at det likevel var villig til å bidra med bevilgninger. Forhandlinger mellom konge og råd angående økonomiske reformer har derimot ikke etterlatt seg spor i kildene.⁹⁷

Sehesteds avslag på å lede ambassadeisen til Osnabrück kan ses i sammenheng med rådets negative syn på kongens aktive tyske politikk. Han kunne havnet i en vanskelig posisjon da han senere skulle opptre i rådet i etterkant av ambassadeisen; Christian IV

⁸⁹ Kr. Erslev, *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie. Bd III*, (1888) ss. 597-599

⁹⁰ Kr. Erslev, *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie. Bd III*, (1888) s. 607

⁹¹ Kr. Erslev, *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie. Bd III*, (1888) s. 607

⁹² Kr. Erslev, *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie. Bd III*, (1888) s. 607

⁹³ Kr. Erslev, *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie. Bd III*, (1888) s. 599

⁹⁴ Kr. Erslev, *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie. Bd III*, (1888) s. 608

⁹⁵ Kr. Erslev, *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie. Bd III*, (1888) ss. 608-609

⁹⁶ Kr. Erslev, *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie. Bd III*, (1888) ss. 608-613

⁹⁷ Kr. Erslev, *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie. Bd III*, (1888) s. 599

ønsket å motarbeide svenske krav i forhandlingene, og på den måten risikerte han å provosere svenskene til krigshandlinger. Samtidig var embetet som norsk stattholder og lensherre på Akershus utvilsomt mer økonomisk innbydende. Sehested ville trolig ikke la en slik sjanse løpe fra seg. Ambassadereisen ville dessuten ha medført en uønsket utsettelse av det planlagte bryllupet med Kristiane. Som O. A. Johnsen fremhever stemmer Sehesteds egen forklaring, at han ikke visste om han var: ”*capable de vidt udseende negotia at dirigere*”,⁹⁸ dårlig overens med hans uttalelser etter hjemkomsten fra den vellykkede ambassadereisen til Spania noen måneder tidligere. Det er likevel viktig å ikke overdrive fokuset på Sehesteds individuelle motiver og ønsker ved tilsettelsen; det var kongen som utnevnte sin kommende svigersønn til å være hans stedfortreder i Norge. Det ble gjort i en situasjon hvor det gjaldt å utnytte de ressursene som var tilgjengelig for å forberede en potensiell krig med Sverige.

Kongens interesse for Norge som ressurs, og hans ambisjoner på Sehesteds vegne, tilsier at Sehested ikke hadde fått stattholderembetet uten at kongen anså det som svært viktig å plassere ham der. Et viktig spørsmål i den sammenheng blir hva konge og riksråd betraktet som ønskelig vedrørende det norske militærvesenet? Svaret på spørsmålet vil gi en pekepinn på hvordan eventuelle strategier fra Sehesteds side ville bli mottatt av regjeringens bestanddeler.

Kongen hadde tidligere underskrevet Jens Juels plan for en norsk bondemilits i januar måned 1628. Etter forfall på grunn av manglende oppfølging hadde den blitt forsøkt gjenopprettet 10. juli 1641.⁹⁹ En milits var betydelig billigere enn bruken av leiesoldater, men som Øystein Rian påpeker, hadde Norges militærstrategiske rolle i meget liten grad vært oppe til offisiell drøfting i regjeringen.¹⁰⁰ Christian IV hadde heller ikke tillatt statens ordinære inntekter å gå til bondemilitsen, noe som førte til at den ikke ble operativ. Riksrådets betenking 30. desember 1638, vedrørende kongens positive vurdering av den militære beredskapen i rikene dagen før, ga en negativ vurdering av ønskeligheten av en operativ norsk bondemilits:

[...] han skrev at ”landfolket til hest og fots i Danmark og Norge vil flittig ekserseres og med dyktige offiserer forsørgeres”. Rådet svarte da: ”Landfolket til hest og fots holdes her i riket i temmelig eksersis, men hva Norge anlanger, da synes oss underdanigst meget betenkelig mange av dem nå å armere, med mindre en del danske folk der under ble forordnet¹⁰¹

Forbeholdet gjaldt med andre ord en operativ milits i Norge som i hovedsak bestod av væpnede norske undersåtter. Betenkningen er interessant i vår sammenheng, fordi det viser at

⁹⁸ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) s. 13

⁹⁹ Ø. Rian, *Den aristokratiske fyrstestaten 1536-1648*, bind 2 i: *Danmark-Norge 1380-1814*, (1997) ss. 243-246

¹⁰⁰ Ø. Rian, *Den aristokratiske fyrstestaten 1536-1648*, bind 2 i: *Danmark-Norge 1380-1814*, (1997) s. 244

¹⁰¹ Ø. Rian, *Den aristokratiske fyrstestaten 1536-1648*, bind 2 i: *Danmark-Norge 1380-1814*, (1997) s. 244

Christian IV få år i forkant vurderte en operativ milits i nordriket som positivt, samtidig som riksrådet ser ut til å ha vurdert det som en potensiell risiko. Når det gjaldt sjøstridskreftene hadde defensjonsskipsordningen, som sannsynligvis hadde sitt opphav i Jens Juel og Jens Bjelkes forslag etter forhandlinger med stendene 8. mars 1628,¹⁰² fått en slett start som følge av dårlige økonomiske betingelser for rederne. Borgerne ble ikke tilgodesett med gode nok privilegier til å oppveie for den økonomiske risikoen som defensjonsskipsordningen innebar.¹⁰³

Sett på bakgrunn av dette vil spesielt kongens interesse for en operativ norsk hær, sammen med Sehesteds eget ønske om mer lukrativ embetstjeneste, danne bakgrunnen for Sehesteds embetstiltredelse i 1642. Jeg vil stille opp følgende foreløpige påstander:

- En overhengende fare for krig førte til behov for reformer i Norge med det formål å frigjøre ressurser for å skape en operativ norsk milits. Det er den strukturelle overordnede forklaringen.
- En operativ milits i Norge ser derimot ikke ut til å ha vært ønskelig sett fra riksrådets ståsted. Det bunnet i mistillit til bondesoldatenes lojalitet, men betenkningen kan også ses i sammenheng med konflikten i sentralmakten: Kontroll over hævesenet, og dermed kongens evne til å føre en egen utenrikspolitikk, er stikkord her. En operativ bondemilits utenfor riksrådets kontroll kan i den sammenheng ses som et monarkisk initiativ i motvekt til riksrådskonstitusjonalismen.
- Det hele avhenger derimot av hvordan Sehested ønsket utformingen av militsen, og hva slags militærstrategisk rolle han tiltenkte den. For riksrådets del kan det tenkes at et invasjonforsvar var ønskelig, men trolig ikke en større styrke tiltenkt offensiver.
- Militsen ville automatisk medføre økte byrder på de norske undersåttene fordi Christian IV ikke ønsket å bruke statens ordinære inntekter til formålet.

Dannelsen av en operativ norsk milits ville automatisk styrke stattholderens maktbasis og indirekte også kongens. Det gjaldt særskilt i Sehesteds tilfelle med tanke på hans tilknytning til kongemakten. Riksrådet ville ikke være tjent med reformene som ville medføre at de mistet kontroll og innsyn med deler av militærvesenet. Kongen så seg tjent med det så lenge utgiftene ble båret av de norske undersåttene. Her må en se på hva Sehested konkret befattet seg med da han ankom Akershus og tiltrådte sin nye embetsstilling, før en kan vurdere hvor fruktbar påstandene er. En analyse av Sehesteds politikk før krigen skapte sine egne

¹⁰² O. H Gjeruldsen, *Defensjonsskipsordningen i Norge 1630-1704*, (2002) s. 26

¹⁰³ O. H Gjeruldsen, *Defensjonsskipsordningen i Norge 1630-1704*, (2002) ss. 44-51

årsakskjeder kan gi en pekepinn. Dersom kildene tyder på at Sehested vurderte krigsfarens som overhengende, vil det styrke den første påstanden. Eventuelle forsøk på å tilegne seg selv større kontroll over hærordningen, vil styrke den andre delen. Samtidig er det et spørsmålsteget i hvor stor grad det var noen reelle alternativer; det vil være betinget av tilstanden til militærvesenet.

2. 3 Sehesteds første embetsgjerninger som norsk stattholder

Da Sehested ankom Akershus og Norge sommeren 1642 gikk han til verks med å sette seg inn i kongelige forordninger angående militærvesenet, og med å kartlegge den militære beredskapen i riket. Sehested henvendte seg til de andre lensherrene i riket og ba dem om å sende inn opplysninger om tilstanden. Deres svar var slett ikke beroligende; de viste tvert imot oppsiktsvekkende mangler på stort sett alle områder som krigsordinansen fra 10. juli 1641 spesifiserte: Godseierne pliktet gjennom rosstjenesten å stille 462 ryttere, i tillegg til 58 fra lensherrene selv, ved en eventuell krig. Militsen skulle ifølge ordinansen bestå av 5543 væpnede bondsoldater totalt. I tillegg til rosstjeneste og milits skulle landforsvaret også innbefatte 14 kjøpstadskompanier, som til sammen skulle beløpe seg til ca 1400 mann, og festningsgarnisonene som bestod av ca 400 mann.¹⁰⁴ Gunner Linds anslag av den totale norske hærstyrken beløper seg til 6-7 tusen mann i 1642.¹⁰⁵ Det utskrevne norske rytteriet på rundt 500 dragoner var en nyskaping, og de norske regimentene blir av Lind sett på som en klar utvidelse av den faste hærstyrken i Oldenborgmonarkiet. Han omtaler også monarkiets geografiske forskyvning av hærstyrkene som en avgivelse av Danmarks militære nesten-monopol.¹⁰⁶ Det tolker jeg dit hen at han sier at den militære kapasiteten hadde økt fra å være nesten ubetydelig i Norge, til å utgjøre en vesentlig del av monarkiets totale militære kapasitet.

Dette var derimot langt fra den tilstanden Sehested fikk tilbakemeldinger om fra lensherrene. Når det gjaldt rosstjenesten fikk han overhodet ingen klare tilbakemeldinger, fordi jordebøkene den baserte seg på var fra 1624 og dermed foreldet. Militsutskrivningen var påbegynt, men hadde store materielle mangler. I tillegg var det brist på offiserer som gjorde

¹⁰⁴ Tallene er hentet fra: O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) s. 30

¹⁰⁵ G. Lind, *Hæren og magten i Danmark: 1614-1662* i: *Odense University studies in history and social sciences* vol. 179, (1994) ss. 94-95

¹⁰⁶ G. Lind, *Hæren og magten i Danmark: 1614-1662* i: *Odense University studies in history and social sciences* vol. 179, (1994) ss. 94-95

sitt for at Sehested ikke fikk rullene han ønsket tilsendt.¹⁰⁷ Stendenes bevilgning på 23 538 riksdaler¹⁰⁸ til rikets forsvar var dessuten altfor liten til å få militsen operativ; hele summen var heller ikke tilveiebrakt ifølge Sehesteds egen udaterte opptegnelse fra året før.¹⁰⁹

Til sjøforsvaret var det ytterst få operative defensjonsskip på grunn av forlis, beslag i fremmede farvann og forfall.¹¹⁰ Hannibal Sehested og Kristoffer Urne hadde tidligere blitt pålagt å forhandle med borgerne i de norske kjøpstedene angående salthandelen med Spania 31. oktober 1641.¹¹¹ Forhandlingene henger sammen defensjonsskipsordningen fordi skip utstyrt med kanoner skulle premieres med lettelser i tollene, basert på kanonbestykningen etter visse spesifiseringer: Borgerne skulle få tollfri innførsel av saltet, i tillegg skulle skip med 16 eller flere kanoner slippe trelasttoll i Norge, mens de under 16 til og med 8 kanoner skulle slippe toll for 25 % av lasten.¹¹² De bevarte svarene fra kjøpstedene gir en pekepinn på skipenes tilstand, samt borgernes vurdering av avtalen.¹¹³ Ole Henrik Gjeruldsen har beregnet ut fra forhandlingene med Marstrand, Fredrikstad, Tønsberg, Skien og Bergen at det kun var ett skip – Enhiørningen – som med sine 8 kanoner kan ha fungert som defensjonsskip fra disse byene på daværende tidspunkt.¹¹⁴ Likevel førte forhandlingene til at flere defensjonsskip ble bygget; Gjeruldsen nevner 6 defensjonsskip som ble skaffet i Norge i kjølvannet av forhandlingene. Vilkårene bergensborgerne satte for salthandelen 29. desember 1641 og christianiaborgernes klager 29. desember 1643,¹¹⁵ vitner derimot henholdsvis om hvordan avtalen ikke ble møtt med stor begeistring av bergensborgerne, og hvor dårlig den hadde fungert for christianiaborgerne.¹¹⁶

Kristian IVs befaling til Hannibal Sehested om utsending av skip til Flekkerøy for avhenting av saltet, datert 13. oktober 1643,¹¹⁷ viser at Christian IV uttrykte seg i sterke ordelag overfor borgerne. Han begynte med å vise til tid og tidspunkt for når skipene skulle møtes for å avhente saltet,¹¹⁸ og fortsatte med følgende beskjed: "[...] och der udinden ingen

¹⁰⁷ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie* (1909) ss. 30-31

¹⁰⁸ Fra nå av blir forkortelsen rdl brukt for riksdaler

¹⁰⁹ O. A. Johnsen, *Aktstykker til de norske stændermøders historie 1548-1661*, (1929) nr. 595

¹¹⁰ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie* (1909) s. 31

¹¹¹ O. A. Johnsen, *Aktstykker til de norske stændermøders historie 1548-1661*, (1929) s. 334 og NRR VIII ss. 129-130

¹¹² O. A. Johnsen, *Aktstykker til de norske stændermøders historie 1548-1661*, (1929) nr. 598

¹¹³ O. A. Johnsen, *Aktstykker til de norske stændermøders historie 1548-1661*, (1929) nr. 604-606 og nr. 606

¹¹⁴ O. H. Gjeruldsen, *Defensjonsskipsordningen i Norge 1630-1704*, (2002) s. 57

¹¹⁵ O. A. Johnsen, *Aktstykker til de norske stændermøders historie 1548-1661*, (1929) nr. 604 og nr. 606

¹¹⁶ Bergensborgerne mente saltet var for finkornet til bruk på tørrfisk. De krevde å få avhentet grovere salt i Portugal og de ville ha ytterligere privilegier (nr. 604). Christianiaborgerne ville ha vederlag siden hollendernes konkurranse medførte salg med tap i deres handel (nr. 606)

¹¹⁷ O. A. Johnsen, *Aktstykker til de norske stændermøders historie 1548-1661*, (1929) nr. 605

¹¹⁸ Etter avtalen som Urne og Sehested hadde forhandlet seg frem til med borgerne

undschylding tager, och dersom nogen sig der udinden besverger, hafver I os det underdanigst at tilkiende gifve [...]”.¹¹⁹ Deretter ga han ordre om å avtale en ny avhenting på nyåret med de borgerne og kjøpstedene som hadde sagt seg villig. Sehested skulle: ”*slutte och accordere*”¹²⁰ kjøp pr. lest salt på kongens vegne. Kongen fortsatte i ordelag som nærmest må tolkes som en trussel: ”*Och dersom nogen sig her udinden lader finde uvillig och som di, der deris egen torf och rigedtz beste iche gjerne ville fortsatte, hafve I oss det underdanigst at thilkiendegifve.*”¹²¹ Dette lå vel og merke et stykke frem i tid, og gjaldt forhandlinger med borgerskapet som jeg vil komme tilbake til.

Sjøforsvarets kapasitet i Norge var helt marginal ved daværende tidspunkt, og konklusjonen angående militærvesenet i sin helhet må for Sehested ha vært temmelig klar: Militærvesenet kunne slett ikke oppfylle kravene som krigsordinansen spesifiserte. Det måtte derfor bli et hovedanliggende for ham å utarbeide tiltak for å rette på manglene. Først og fremst måtte det bli et økonomisk anliggende, fordi pengemangelen var det største hinderet for en operativ militærstyrke i nordriket.

Sehested befattet seg også med mindre oppgaver før han reiste ned til København i august. Supplikker og resolusjoner fra Sehesteds første virketid som stattholder gir innblikk i hans forhold til undersåttene. Den store mengden behandlede supplikker tyder på at Sehested ønsket å korrigere mislighold fra tidligere stattholdere, eller eventuelt gi undersåttene inntrykk av at han ønsket det. For allmuens del er det flest supplikker med klager over skyssferd og utskrivning, hvor de ber om diverse fritak for å lette på byrdene.¹²² Et eksempel i så måte er allmuen i Lier prestegjelds supplikk.¹²³ De klaget over skyssferdens ”*store besuering*” som kom i tillegg til annet pliktarbeid:¹²⁴ arbeid med bandstaker,¹²⁵ ved som de årlig måtte levere til kongens skip, samt tømmer og kjørsel til hans sager. På grunn av byrdene ville de fritas for sin plikt til å møte på Hurum til soldatutskrivning og eksersis. Sehested sa seg enig i at de hadde rett til å klage dersom det ble forlangt skyssferd av dem uten at det var av aller høyeste nødvendighet, og uten å ha blitt fremvist korrekt pass. Når det gjaldt tømmerleveranser skulle de følge befaling fra fogd og kongebrev. Han åpnet likevel for

¹¹⁹ O. A. Johnsen, *Aktstykker til de norske stændermødgers historie 1548-1661*, (1929) nr. 605

¹²⁰ O. A. Johnsen, *Aktstykker til de norske stændermødgers historie 1548-1661*, (1929) nr. 605

¹²¹ O. A. Johnsen, *Aktstykker til de norske stændermødgers historie 1548-1661*, (1929) nr. 605

¹²² DNR, *Statholderskabets Extraktprotokol af Supplicationer og Resolutioner 1642-1650. Bd 1*, (1906) ss. 17-18, 24, 26 og 27

¹²³ DNR, *Statholderskabets Extraktprotokol af Supplicationer og Resolutioner 1642-1650. Bd 1*, (1906) ss. 17-18

¹²⁴ Vedrørende pliktarbeid se: S. Imsen og H. Winge, *Norsk Historisk Leksikon, Kultur og samfunn ca. 1500- ca. 1800*, (2003) s. 24

¹²⁵ Vedrørende bandstake se: S. Imsen og H. Winge, *Norsk Historisk Leksikon, Kultur og samfunn ca. 1500- ca. 1800*, (2003) s. 33

at de kunne få hjelp dersom de ikke klarte byrden, eller hvis den ble urettmessig stor i forhold til sedvane. Vedrørende utskrivningen var Sehested derimot soleklar: ”*Soldaters udschriffuelse och exercering til rigensz defension och derisz egen welferdt schall tilbørl. offuerholdesz effter Kol. ordinantz, at de sig ey der offuer skhal haffue at besuerge[e].*”¹²⁶

Allmuen i Sandsvær klaget over at de ikke kunne avgi rosstjenestehold og båtmannsskatt på toppen av sølvverkets tyngsler. De ønsket derfor: ”*for at dj for officerernis besuerring med udschriffuelse motte forskonesz at dj bedre wercketz arbed kunde affsted komme.*”¹²⁷ Sehesteds svar ble at de skulle: ”*yte saa uit det udj yderste maate ydydesz kand*”,¹²⁸ etter bekreftelsen på privilegiene som kongen hadde gitt angående utskrivelse og rytterhold. Supplikkene viser dermed tydelig at hensynet til allmuen ikke ble prioritert i tilfeller hvor det ville gått på bekostning av soldatutskrivning og eksersis. Andre supplikker som utpeker seg er klager på Nikkel Helmer Kok, en toller som tok seg store friheter i sitt embete,¹²⁹ samt henvendelser angående ovennevnte salthandel.¹³⁰

Hannibal Sehested reiste i august ned til København igjen og redegjorde der for tilstanden i Norge. Han kom deretter tilbake til Akershus i januar 1643 med en rekke kongebrev som tok sikte på å utbedre de ovennevnte sakene, i tillegg til en ordre om å samle og nedsende de årlige skattene. Brevene inneholdt ikke konkrete forslag til løsninger på sakene i praksis, det ble derfor opp til Sehested og Jens Bjelke å komme opp med tiltak. Sehested fikk riktignok ordre om at Nikkel Helmer Kok skulle holde seg innen sin autorisasjon.¹³¹ Vedrørende misbruk med skyssferd fikk Sehested og Bjelke beskjed om å vurdere hvordan den kunne lettes på, eller avskaffes helt, for å skåne undersåttene. De skulle også vurdere måter å forbedre veiene, og hvordan en kunne få opprettet en postrute mellom Christiania og København.¹³² Kongen ga også de instruksjer vedrørende salthandelen i Spania¹³³ som er gjennomgått ovenfor. Sehested og Bjelke ble videre bedt om på ny å samle stendene for å be om ytterlige bidrag til våpenkjøp, i tillegg til de som allerede var samlet i landkisten, for deretter å gå til innkjøp hos storkjøpmann og statskontraktør Gabriel Marselis.

¹²⁶ DNR, *Statholderskabets Extraktprotokol af Supplicationer og Resolutioner 1642-1650. Bb 1*, (1906) s. 18

¹²⁷ DNR, *Statholderskabets Extraktprotokol af Supplicationer og Resolutioner 1642-1650. Bd 1*, (1906) s. 27

¹²⁸ DNR, *Statholderskabets Extraktprotokol af Supplicationer og Resolutioner 1642-1650. Bd 1*, (1906) s. 27

¹²⁹ DNR, *Statholderskabets Extraktprotokol af Supplicationer og Resolutioner 1642-1650. Bd 1*, (1906) s. 17, 28 og 30 og O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) s. 32

¹³⁰ DNR, *Statholderskabets Extraktprotokol af Supplicationer og Resolutioner 1642-1650. Bd 1*, (1906) s. 6 og 8

¹³¹ NRR VIII s. 226

¹³² NRR VIII s. 227

¹³³ NRR VIII ss. 225-226

Lønningene til kommissariene skulle brukes til innkjøp av våpen fordi de ikke trengtes i fredstid,¹³⁴ noe som i praksis økte Sehesteds kontroll over militsen.

Sehested hadde med dette fått de kongelige fullmakter han trengte for å begynne forhandlinger med stendene. Sehesteds sterke tilknytning til kongen hadde også blitt forseglet ved bryllupet med Kristiane 6. november 1642, og dermed ble stattholderens personlige maktbasis styrket. Han skulle forhandle om ytterlige nødvendige økonomiske ytelser med representanter for Norges privilegerte stender, noe som igjen åpnet for at de også kunne fremme sine interesser. Stendermøtet skulle bli preget av forhandlinger på et bredt felt og gir innblikk i de ulike partenes ønsker og strategier.

2. 4 Sehesteds forhandlinger med stendene og påfølgende forordninger

Sehested og Bjelke påla lensherrene å sende inn opplysninger angående de spesifiserte sakene i kongebrevene fra 13. oktober, og sendte innkallelse til møte i Christiania 27. februar 1643. Møtet skulle finne sted 24. april samme år, og forhandlingene skulle føres med adel, biskoper og lagmenn, i tillegg til at det skulle forhandles med øvrig geistlighet, borgerskap og bønder på lokal basis. Møtet fikk preg av å være et provinsielt stendermøte siden kun representanter fra Norge sønnafjells var tilstede. Adelen sa seg villig til å gi like mye som ble lovet til landkisten i 1639 på nytt, på tilsvarende betingelser, samt at eventuelle restanser skulle skaffes til veie av dem det gjaldt. De sa seg videre villig til å yte mer til landkisten dersom adelen i Danmark gjorde det samme:

[...]i desmaade at ville rette os efter dennem, saavelsom och med rostienniste och en gerust hest och mand at holde efter 300 tønnder korn ungefehrlig, endog vores frihed och leilighed er iche nær til omoed de gothfolches at ligne [...] at vore friheder med tiden noget forbedres och iche ved vrang beretning for den milde och høye øvrighed forringes, som os siunes (anlangendes sædegaarde) at vere scheet.[...] och formoder [...] omb femb hundre heste heraf landet at holdes; dog nest Guds hielp vel at kand gaa for sig, och med forderlichste at kand i verch stilles [...]¹³⁵

Uttalelsen viser at adelen gikk med på ytterligere ytelser, men med forhåpning om at de på sikt skulle bevilges større rettigheter på sine setegårder som belønning. Adelen var misfornøyd med at deres privilegier var begrenset, sammenlignet med privilegiene deres danske standsfeller nøt godt av. Rosstjenesten ville de redusere ved å stille en rytter av 300

¹³⁴ NRR VIII ss. 227-228

¹³⁵ O. A. Johnsen, *Aktstykker til de norske stendermødernes historie 1548-1661*, (1929) nr. 635

tønner¹³⁶ hartkorn istedenfor av 200 tdr hartkorn. Å avskaffe skyssferden mente de derimot ville bli problematisk. Hvis det skulle skje måtte de og deres etterkommere: ”[...] for dend friheds forliis, som er nesten dend største vi hafver [...]”,¹³⁷ få jevngode privilegier som erstatning. Det måtte forhandles frem med dem og resten av deres standsfeller på et senere tidspunkt.

Når det gjaldt lindring av skyssferdens belastning på allmuen, listet de opp en rekke forslag for å hindre misbruk av rettigheten. En alternativ ny skatt, som skulle kompensere for skyssferd, ble derimot frarådet fordi byrdene var svært ujevnt fordelt på allmuen. Lignende uttalelser kom inn fra øvrige lensherrer og adel. Henrik Thotts betenkning pekte på hvordan de geografiske forhold i Bergenshus len førte til at skyssferdsbehovet der var svært ulikt sammenlignet med behovet lenger øst i riket.¹³⁸ Det ville også være vanskelig å beregne mannskapsbehovet til skysstasjoner i lenet; behovet kunne variere fra ingen, til brått å trenge ti til tretti menn til rotjeneste. Videre manglet lenet, i motsetning til i Viken, fiskeleier hvor man kunne hyre mannskapet. Han påpekte også at en alternativ skatt ville falle tungt for dem som tidligere hadde sluppet unna skyssferd. Det står i kontrast til adelens resolusjon, som gikk ut på at de som hadde sluppet unna byrden kunne belastes med en pengeavgift for å gjøre byrden mer rettferdig, et syn som også kommer frem i de bevarte betenkninger fra allmuen.¹³⁹ Thott fremmet også, i likhet med adelsresolusjonen, flere detaljerte forslag til tiltak for å hindre misbruk av skyssferd. Sett under ett kommer det klart frem av erklæringene fra hele landet at skyssbyrden på allmuen nok burde lettes, men at det hersket vidt forskjellige syn på hvordan det kunne oppnås. Ulike geografiske forhold i riket medførte regionale forskjeller som gjorde riksdekkende løsninger problematiske. En avskaffelse av skyssferden, som dermed ville vært det enkleste, ville adelen likevel ikke gå med på uten en fullgod kompensasjon.

Sehsted tok erklæringene fra adel og lensherrer til etterretning, og utarbeidet et detaljert forslag sammen med Bjelke.¹⁴⁰ Kongen erklærte seg tilfreds med stendenes bevilgninger og befalte i sitt svar den første juni iverksettelse av Sehsted og Bjelkes forslag. Kongen ba også om en utredning vedrørende adelens ovennevnte forslag om reduksjon av rosstjenesten.¹⁴¹ Kongens erklæring ble ikke utstedt som kongelig forordning, men det ble derimot et eget brev om forbedring av veiene etter stendenes forslag samme dag.

¹³⁶ Fra nå av blir forkortelsen tdr brukt for tønner

¹³⁷ O. A. Johnsen, *Aktstykker til de norske stændermødernes historie 1548-1661*, (1929) nr. 635

¹³⁸ O. A. Johnsen, *Aktstykker til de norske stændermødernes historie 1548-1661*, (1929) nr. 621

¹³⁹ O. A. Johnsen, *Aktstykker til de norske stændermødernes historie 1548-1661*, (1929) nr. 645-647

¹⁴⁰ Uvisst hvor forslaget befinner seg nå

Sehesteds udaterte betenkning på kongens forespørsel 1. juni 1643 er interessant fordi Sehested redegjør for sitt syn på den norske hærordningen.¹⁴² Etter å ha gjennomgått dokumenter vedrørende tiltak for å iverksette rosstjenesten, fra tiden etter kongens befaling 4. august 1624, bemerket han mangelen på mønstring og eksersis. Sehested kommenterte at de ansvarlige for mønstringen - majoren og lensherrene - burde komme med en erklæring angående manglene sammen med offiserene: ”*som oppeberger deris aarlige gage for samme thienniste.*”¹⁴³ Han poengterte også det han mente var hovedårsakene til problemene: mangel på gevær, få offiserer fordelt på store kompanier, bøndernes motstand med mer. Angående rosstjenesten skrev Sehested at:

stenderne strax udi begyndelsen sig hafver besvergit dertil ey at hafve verit kaldet eller nogen af dennom deeris anliggende at andrage værít tilstede [...] efterdi mand intet uden eders kongl. ma.s sønderlige naadigste bevilling och dispensation derudi kunde resolve paa thaxten eller munstring¹⁴⁴

Sehested pekte med andre ord på manglende involvering av stendene som en årsak til forsømmelsen av rosstjenesten. I sin vurdering av hvorvidt reduseringen kunne utføres uten å komme kronen til skade, påpekte Sehested at: ”[...] *som Gud og hver mand ehr bekiendt, at det schulle falde besverligt noch for dennem at contribuere epter den taxt och ordinanzie, gjort anno 1625 [...] och snart blifve den største deels ruin och undergang, om dit schal continuere epter den seeniste Bergens taxt.*”¹⁴⁵ Han fortsatte med å vise til at lite av det som ble bestemt i 1625 hadde blitt satt til verks noe sted. Det var den reelle tilstanden på tross av at kongen 30. oktober 1640 hadde meldt at rosstjenesten hadde etterkommet spesifikasjonene som lød i krigsordinansen av 1628. Med andre ord var det, ifølge Sehested, på grunnlag av feilaktige opplysninger at rosstjenesten hadde blitt forhøyet i Bergen i 1641. Konklusjonen hans ble at: ”[...] *udaf hvis commissarierne hafde gjort, som før ehr melt, eller efter den seeniste udi Bergen gjort [...] saa blifver dog aldrig saa mange heste och folch med undersaatternis egen middel at bringe til veye udi Norge.*”¹⁴⁶ Sehested hevdet dermed at reduseringen av rosstjenesten ikke ville ha noen betydning, fordi grunnlaget for antall spesifiserte ryttere i utgangspunktet kun hadde eksistert på papiret. Sehested fortsatte skrivet med å vise til flere problemer som gjorde mønstring vanskelig å gjennomføre: den store fattigdommen blant allmuen, samt dårlige veier og kommunikasjoner.

¹⁴¹ O. A. Johnsen, *Aktstykker til de norske stændermødgers historie 1548-1661*, (1929) nr. 639

¹⁴² O. A. Johnsen, *Aktstykker til de norske stændermødgers historie 1548-1661*, (1929) nr. 649

¹⁴³ O. A. Johnsen, *Aktstykker til de norske stændermødgers historie 1548-1661*, (1929) nr. 649, s. 421

¹⁴⁴ O. A. Johnsen, *Aktstykker til de norske stændermødgers historie 1548-1661*, (1929) nr. 649, s. 422

¹⁴⁵ O. A. Johnsen, *Aktstykker til de norske stændermødgers historie 1548-1661*, (1929) nr. 649, s. 422

¹⁴⁶ O. A. Johnsen, *Aktstykker til de norske stændermødgers historie 1548-1661*, (1929) nr. 649, s. 423

Forslaget Sehested endte opp med ble at ruller og manntall til rosstjenesten måtte skrives ut på nytt, basert på en helt ny og forbedret taksering: En del skulle sendes til stattholderen og gjenparten skulle beholdes av lensherren, for på den måten å kunne holde oversikt. Sehested foreslo også at landkisten skulle plasseres på Akershus, samt å slå sammen den årlige skatt, landskatten, med rosstjenesten til en felles skatt: ”*Thi umueligt vilde det blifve baade at udgifve den aarlige schat och den fulde contribution til rostienniste [...] begge tilliige vilde ødelegge de fleeste udi grunden.*”¹⁴⁷ Sehested kritiserte deretter den eksisterende rosstjenesten for å være en papirhær som ikke kunne mønstres i krigstid, og påpekte at det ikke var noe poeng i å lønne offiserene uten årlig eksersis. Sehested foreslo derfor å gå med på reduksjonen på 100 tdr hartkorn, for til gjengjeld å bygge opp en trent styrke. Han stilte følgende retoriske spørsmål for å underbygge sitt forslag: ”*Ehr mand och iche udi bereedschab udi fredstiid, hvorledis ville mand bestaae, naar noget findtlig hastig paa kom, som af naboerne vel er at vente.*”¹⁴⁸ Uttalelsen støttet ikke bare poenget hans, men viser at Sehested vurderte et angrep fra Sverige som svært sannsynlig. Kan en finne indikasjoner i brevet som også tyder på en strategi for å øke stattholderens makt over hærordningen?

Forslaget om å ha landkisten på Akershus kan tas til inntekt for at Sehested ønsket større innsyn og kontroll med finansieringen av hæren. Følgende sitat støtter også opp om mistanken:

Och kand eders ko. Ma. sielf ved dennom, som dertil blefven betroede at oppberge pengene, iche uden stor besverlighed udi en hast bringe saadan gerust heste paa fode. Hvorledis ville de privataat personer och af mange slaugs til hobbe bringe det til veye udi en hast, som eders ko. may. Och riiget schulle vere thient med.¹⁴⁹

Sehested indikerer at dersom han fikk økt kontroll over midlene så kunne han, som kongens betrodde mann, få styrken operativ. Sehested fortsatte skrivet med å foreslå at adelen, når oppdaterte jordebøker kom inn, skulle holde mønstring to ganger i året for hest og folk. Sehested mente at i fredstid skulle 150- eller 140 rdl pr hest settes av til mønstring det første året, for så å reduseres til 120 rdl årlig. Godseiere som ikke hadde råd til å mønstre skulle stille en årlig sum, vurdert etter formue, som kompensasjon. De skulle også stille midler til gevær det første året og deretter betale deres part av rosstjenesten årlig. Sehested foreslo Øvre Romerike som mønstringsområde for styrken, som sammen med lenenes hester, ville danne et helt kompani.¹⁵⁰

¹⁴⁷ O. A. Johnsen, *Aktstykker til de norske stændermøders historie 1548-1661*, (1929) nr. 649, s. 424

¹⁴⁸ O. A. Johnsen, *Aktstykker til de norske stændermøders historie 1548-1661*, (1929) nr. 649, s. 425

¹⁴⁹ O. A. Johnsen, *Aktstykker til de norske stændermøders historie 1548-1661*, (1929) nr. 649, s. 425

¹⁵⁰ O. A. Johnsen, *Aktstykker til de norske stændermøders historie 1548-1661*, (1929) nr. 649, s. 425

2. 5 Konklusjon

Det går tydelig frem av Sehesteds politikk frem mot krigsutbruddet at han hovedsakelig jobbet for å få den norske hær operativ. Det ser også ut som han ville ha den tettere under sin egen kontroll: Landkisten ville han ha plassert på Akershus, lønningene til kommissariene skulle heller brukes til våpen i fredstid og eksersisen skulle foregå på Romerike. Motivene kan ha vært preget av egeninteresser – å styrke sin egen innflytelse og maktbasis. Samtidig kan det også tas til inntekt for rent praktiske nødvendighetshensyn: Sehested betraktet seg selv som den som på best måte kunne gjennomføre reformen av militærvesenet på kronens vegne, og dermed at han også burde få kontrollen i sine hender. Kongens svar tyder på at Sehested hadde hans fulle støtte og tillit. Christian IV ville derimot fortsatt ikke bruke de store inntektene fra Norge til hærordningen; de økonomiske byrdene måtte legges på de norske undersåttene.

Sehesteds uttalelser vedrørende allmuen viser at han var svært bevisst fattigdommen i riket. I det minste poengterte han den sterkt i sin argumentasjon for reformer. Antallet behandlede supplikker fra allmuen kan tyde på en offensiv for å vinne allmuens tillitt, ved å fremstå som lydhør overfor deres klager. I praksis ble det likevel ikke gjort noen konkrete tiltak for å lette på byrdene når det gikk på bekostning av militærvesenet. Angående militærvesenets tilstand var manglene på gevær, offiserer og mønstring de alvorligste, i tillegg til dårlige kommunikasjoner. Det gjaldt derfor å fremskaffe midler for å bøte på manglene. Det betydde i praksis nye stenderforhandlinger slik kongen hadde bedt om. Sehested viste også til at manglende involvering av stendene tidligere hadde bidratt til forsømmelsen av rosstjenesten.

På stenderforhandlingene, som stort sett ble ført med adelen, tok Sehested adelens betenkninger til etterretning i stor grad. Reduseringen av rosstjenesten mente han ikke ville få noen praktisk betydning. Det som var viktig var å få styrken operativ; kronen hadde mer nytte av en redusert hær enn en papirhær. Sehested støttet også adelens forslag vedrørende skyssplikten; han var enig i at den ikke kunne avskaffes uten erstatning, og ingenting konkret ble gjort annet enn å foreslå tiltak som skulle hindre misbruk av den. Sett under ett ser Sehested ut til å ha lagt seg på en samarbeidslinje overfor elitene i riket. Formålet ser ut til å ha vært opprettelsen av en slagkraftig hærordning ved stendenes bidrag. Våpnene skulle kjøpes inn av storkjøpmannen Gabriel Marselis.

Utviklingen faller i tråd med den første tesen om den strukturelle bakgrunnen. Den andre delen passer også godt inn i bildet, uten at jeg av den grunn kan hevde at Sehested bevisst førte en monarkisk politikk i motvekt til riksrådskonstitusjonalismen. Det jeg derimot kan slå fast er at Sehesteds politikk i stor grad samsvarte med kongens uttalte ønsker, og at den ble ført i samråd med deler av Norges elite. Jeg kan også vise til at Sehesteds forslag for å få hærordningen operativ trolig tiltalte riksrådet dårlig, dets betenkning noen år i forveien tatt i betraktning. Allerede 12. desember 1643 skjedde imidlertid det Sehested selv hadde uttrykt bekymring for: Svenskene tok begivenhetene i egne hender og startet et nytt kapittel i rivaliseringen i Norden. Lennart Torstensson gikk over grensen til Holstein, og reformene i fredstid måtte vike plass for en generell krigsmobilisering.

Kapittel 3: Hannibalsfeiden (1643 – 1645)

3. 1 Innledning

Kongen beordret Hannibal Sehested og Jens Bjelke til å ha den høyeste ”inspektion” i Norge etter at Torstensson rykket inn i Holstein. Den 9. januar 1644 befalte han at alle undersåttene skulle bes om å yte lån til kongen. Hannibal Sehested utarbeidet en ordinans om Norges forsvar, og alle lensherrene i Norge fikk missiver av kongen hvor de ble bedt om å forholde seg til Sehesteds ordinans inntil videre ordre.¹⁵¹ Ove Gjedde ble utnevnt til admiral for den norske defensjonsflåten, og Sehested fikk flere skriv om å samle flåten som skulle patruljere farvannet mellom Norge, Sverige og Nederland. Gjeddes ordre var å forsøke å hindre Louis De Geer, som hadde fått i oppdrag å hyre en flåte for svenskene i Holland.¹⁵² Henrik Bjelke fikk beskjed om å innfinne seg i slottsloven på Båhus inntil Oluf Parsberg returnerte, og deretter tjene som oberst på de steder hvor Sehested fant det for godt.¹⁵³

Slik så den øverste militære ledelsen ut rett etter krigsutbruddet. Sehested hadde ingen militær erfaring, og hans organisatoriske evner skulle testes til det fulle i situasjonen. Dette kapittelet kommer til å dreie seg om hva slags tiltak Sehested gjorde under krigen, og hva som motiverte hans valg. Sehested fikk vide fullmakter, noe som skulle vise seg å få store administrative konsekvenser. Sehesteds kopibok fra 1645, sammen med forsvarsskriftet fra 1650, gir et rikt kildemateriale for henholdsvis hans politikk under feiden, og hans forsvar av den i ettertid. Under krigen var kontakten med sentralmyndighetene minimal, og samlet gjør hans handlefrihet i perioden det fristende å foreta en grundigere analyse av hans politikk enn det jeg har gjort så langt. Men først må jeg redegjøre for det generelle handlingsforløpet under krigen, og de konkrete følgene av den.

3. 2 Krigens gang og konsekvenser

Den første tiden av krigen gikk med på å sette riket og dets undersåtter i beredskap. Den 17. februar var Sehesteds instruksjer til lensherrene ferdige: Rosstjenesten, defensjonsskipene og våpenført mannskap skulle gjøres beredt. Det skulle også jobbes med å motivere allmuen til

¹⁵¹ NRR VIII s. 309

¹⁵² NRR VIII ss. 307-312

¹⁵³ NRR VIII ss. 312-313

krig for å gjøre dem forberedt på de oppofringer og prøvelser krigen kunne medføre. Videre skulle viktige ressurser som proviant, ammunisjon og våpen i byene kartlegges og holdes i landet ved eksportforbud. I tillegg skulle stendene manes til ytterlige bidrag til landkisten, samt diverse ekstraordinære tiltak iverksettes langs grensene.¹⁵⁴ Sehested opprettet også magasiner for hæren, og forsøkte å holde festningene forsynt med nødvendig forråd; tre skip ble sendt for å hente forsyninger utenlands.¹⁵⁵

Mønstringen av hærstyrkene ble forsinket som følge av mangelen på våpen og offiserer. Sehested og Bjelke så seg derfor nødt til å verve store mannskaper i Nederland og Tyskland. Ikke bare offiserer, men også infanteri ble rekruttert for å supplere og forsterke legdshæren. Mønstringsbyrden ble for øvrig økt i forhold til krigsordinansen ved at man gikk over til å kreve en soldat av tre fullgårder, istedenfor av fire fullgårder slik ordinansen spesifiserte. Grunnen til det var at hærens regimenter, som Sehested for øvrig valgte å sette opp etter egne kriterier, viste seg å ikke omfatte det antall soldater som ordinansen skulle bringe til veie. Sehested bestemte også at det i tillegg skulle gis tre rdl i måneden av de gårdene som samlet var ansvarlig for å stille en soldat for å dekke soldatens løpende utgifter. Til sammen tilsvarte det en beskatning på tolv rdl årlig pr fullgård som Sehested gjennomførte uten noen kongelig forordning.¹⁵⁶ Sehested fikk også i stand landevernet, et oppbud av bondeallmuen langs grensene til vakttjeneste, for å frigjøre utskrevne soldater til offensive tiltak. Sehested hadde med dette bygd opp en hær bestående av ca 8000 bondsoldater, i tillegg til ca 2000 vervede styrker.¹⁵⁷

Defensjonsflåten tilstand var ikke oppløftende; det var kun tre operative defensjonsskip Sehested og admiral Gjedde disponerte over ved krigens utbrudd. Av dem ble ett sendt til København, det andre til Glückstadt med beskjeder til kongen, mens det tredje dro til Amsterdam for å hente krigsmateriell som var bestilt av Marselisene. Kapitalmangel, stor risiko og dårlige vilkår for borgerne var hovedårsakene til at defensjonsflåten ikke fungerte som den skulle da krigen brøt ut.¹⁵⁸ Tre defensjonsskip ble rett og slett rekvirert i tidsrommet fra januar til mars 1644, og totalt var seks nye skip kommet til flåten innen mai 1644. Kongen og Sehested var misfornøyd med borgernes bidrag, og økte derfor presset på dem. Resultatet var en ordre om at alle skip i Norge som egnet seg til å bestykkes med kanoner

¹⁵⁴ Sperring av grensepass, løsgjengere skulle anholdes og utspørres pga. spionasjefare etc.

¹⁵⁵ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie* (1909) ss. 43-53

¹⁵⁶ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie* (1909) s. 51

¹⁵⁷ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie* (1909) ss. 45-47 og Ståle Dyrvik, *Norsk Historie 1625-1814*, (1999) s. 26

¹⁵⁸ Se kapittel 2. 3 ovenfor angående bergensborgernes klager

skulle utrustes og gjøres klar til krigstjeneste, i tillegg skulle formuende borgere skaffe seg defensjonsskip.¹⁵⁹ Det er nærliggende å tro at Sehested selv ba om ordren; kongen var opptatt på sin kant, og Sehested øvde stor innflytelse på kongebrev til Norge under krigen.¹⁶⁰ På tross av presset ble resultatet ikke tilfredsstillende, så Sehested valgte å inngå kontrakt med storkjøpmannen Selius Marselis om leie av defensjonsskip. Fire skip ble leid inn 8. juli 1644, hvorav samtlige var norske skip, mens ytterlige fire norske skip ble leid ut av Marselis året etter. Selius Marselis ble med dette, som Gjeruldsen påpeker, en mellommann mellom Sehested og rederne.¹⁶¹ Alt i alt talte den norske defensjonsskipsflåten 12 skip i juli 1645.

Sehested iverksatte en offensiv i 1644 uten at det fikk noen avgjørende betydning for krigen. Det ble derimot en del grensetrefninger: Svenskene tok Jemtland og Herjedalen i mars 1644, men ble drevet tilbake på vårparten. Dalsland og Värmland ble utsatt for et tokt av den norske hæren som vant ett slag, men måtte trekke seg tilbake igjen i februar 1645. Defensjonsflåten fikk heller ikke noen stor innvirkning. Det er ikke så underlig når en tar i betraktning hvor liten flåten var i forhold til hvor store oppgaver den fikk: Ove Gjedde fikk 3. juni 1644 ordre om å blokkere innseilingen til Gøteborg, samt visitere skip i Nordsjøen som i tvilstilfeller skulle bringes til Kristiania hvor en admiralsrett skulle avsi dom.¹⁶² Det innebar operasjoner i Nordsjøen, Skagerrak og Kattegat – en nærmest umulig oppgave med så få skip.¹⁶³ På tross av begrenset militær suksess på slagmarken, ga resultatet Sehested likevel gode argumenter overfor kongen: En nasjonal hær hadde blitt mønstret, trent og deretter brukt offensivt på svensk mark. Med det hadde Sehested påvist ytterligere det militære potensialet som lå i Oldenborgmonarkiets nordrike.

Administrativt hadde krigen fått store konsekvenser: I 1644 fikk Sehested generaldireksjon over forsvaret. Ifølge Gunner Lind var også den norske militære ledelsen under krigen helt dominert av Sehested, mens alle andre kun fungerte som hans hjelpere.¹⁶⁴ Sehested satte opp regimenter uavhengig av spesifikasjonene i krigsordinansen,¹⁶⁵ og tok på seg beskattende myndighet som vi har sett ovenfor. Sehested fikk også disponere rikets inntekter for å finansiere krigføringen,¹⁶⁶ og den 20. januar 1644 ble Nils Lange ansatt av Sehested som generalkommissar i Norge. Våren 1644 ble Nils Langes kontor i Christiania

¹⁵⁹ NRR VIII ss. 330-331 og O. H. Gjeruldsen, *Defensjonsskipsordningen i Norge 1630-1704*, (2002) s. 65

¹⁶⁰ Kommer tilbake til det i drøftingen nedenfor (kap. 3.4)

¹⁶¹ O. H. Gjeruldsen, *Defensjonsskipsordningen i Norge 1630-1704*, (2002) ss. 69-71

¹⁶² NRR VIII s. 329

¹⁶³ O. H. Gjeruldsen, *Defensjonsskipsordningen i Norge 1630-1704*, (2002) ss. 68-69

¹⁶⁴ G. Lind, *Hæren og magten i Danmark 1614-1662*, (1994) s. 335

¹⁶⁵ G. Lind, *Hæren og magten i Danmark 1614-1662*, (1994) s. 336 og O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie* (1909) s. 47

¹⁶⁶ Se kapittel 3.3 nedenfor

omgjort til et generalkommissariat hvor Jacob Ulfeldt og Peder Vibe senere trådte inn som generalkommissarer. Med det hadde en sentraladministrasjon for Norge, under Sehesteds ledelse, blitt opprettet på Akershus i løpet av krigen. Den oppstod som en administrativ nødvendighet etter at rikets ressurser hadde blitt sentralisert for å dekke utgiftene til krigføringen.

I hvor stor grad kan man da hevde at det skjedde som en følge av Sehesteds handlinger på aktørnivå, og hva var eventuelt motivene bak handlingene? For å kunne svare på spørsmålene vil jeg kartlegge hvor stort handlingsrom Sehested i realiteten hadde: det var bestemt av hans ordrer, kommunikasjonenes tilstand og disponible ressurser. Svaret vil gjøre det mulig å påpeke hvilke reelle valgmuligheter han stod overfor. Kunne han valgt en alternativ militær strategi? Dette danner utgangspunktet for en intensjonell analyse av Sehesteds politikk under krigen, som neste delkapittel omhandler.

3. 3 Sehesteds politikk under Hannibalsfeiden

Sehesteds fullmakter og strategivalg

Sehesteds første ordre etter krigsutbruddet kom i et kongebrev datert 21. desember 1643. Sehested skulle kansellere en planlagt tur til Danmark som følge av svenskenes inntog i Holstein, og: ”[...] derfor deroppe i Norge forbliver og sammesteds med god Ordre alting anordner, som I agter gavnligst og bedst at være.”¹⁶⁷ Han hadde dermed fått så vide fullmakter som mulig fra kongen. Krigen la store begrensninger på videre kommunikasjon med sentralmyndighetene. Sehested var klar over at hæren ikke kunne bli operativ uten dyre vervinger, store utskrivninger og tilflyt av store summer til våpen og forsyninger. En styrke måtte likevel opprettes; spørsmålet måtte bli hvor stor styrken skulle bli, og hva slags militærstrategisk rolle den skulle spille?

I realiteten stod Sehested igjen med to valgalternativer: 1. Han kunne lagt seg på en defensiv strategi for å sikre grensene med de begrensede ressursene som kunne oppdrives. 2. Han kunne følge en offensiv strategi med sikte på å skape en annen front for å avlaste kongens styrker. Strategi nr. 2 kunne ikke oppnås uten at han og de mest bemidlede i hans nettverk forskutterte egne ressurser til kronen. Årsaken til det var at statsinntektene fra Norge, som var rekordstore i forhold til tidligere, konsekvent ble sendt ned til København og resulterte i påfølgende pengemangel i Norge. En operativ hær tiltenkt offensive oppgaver kunne med

¹⁶⁷ NRR VIII s. 305

andre ord bare fremstilles ved ekstraordinære tiltak hvor Sehested måtte ta en personlig risiko, ved å stille sine egne og sine klienters midler til disposisjon. Hvor stor den risikoen i realiteten var kan derimot diskuteres; hans gode forhold og innflytelse hos svigerfaren ville være en god garanti for tilbakebetalingen.

Den første strategien ville ikke være til stor hjelp for kongen fordi den ikke ville oppholde svenske styrker, den ville derimot falle i god jord hos de norske undersåttene som ikke ville risikere et svensk motangrep. Den ville heller ikke medføre en provokasjon av riksrådet; både med tanke på dets skepsis til å væpne norske bønder, og fordi strategien ville innebære minimal bruk av de norske lensinntekene, som da ufortrødent kunne nedsendes til Danmark hvor riksrådet hadde oppsyn med bruken av dem. Den andre strategien ville derimot innebære en gylden mulighet til å øke sin gunst hos kongen ytterligere: En suksess på slagmarken ville demonstrere Sehesteds personlige, og Norges militærstrategiske verdi for ham. En offensiv med norske styrker inn på svensk mark var også en gammel drøm for Christian IV.

Her kan en ta en sammenligning med kongens krigsplaner for Norge ved forrige storkonflikt med Sverige: Kalmarkrigen fra 1611 til 1613.¹⁶⁸ Den gang var Christian IVs plan å skrive ut totalt 12-13 000 av hans norske undersåtter til krigstjeneste, hvorav mesteparten var tiltenkt å brukes offensivt i krigføringen mot Sverige.¹⁶⁹ Totalt var det snakk om en sjettedel av alle voksne menn i Norge som skulle sendes i krigen uten militær erfaring. Stattholderen på den tiden, Enevold Kruse, hadde i likhet med Sehested ingen militær bakgrunn, men skulle likevel lede hovedstyrken inn i Sverige. Planen endte den gang som en gedigen militær fiasko; 60 % av den samlede infanteristyrken hadde desertert da styrken skulle mønstres den 22. juli.¹⁷⁰ Kongen måtte revurdere sin plan, og Enevold Kruse ble etter eget ønske fratatt sin kommando i felttoget.¹⁷¹

Sehesteds sterke posisjon i Norge, hans ressurssterke nettverk og hans handlefrihet gjorde at han hadde større potensial for suksess. Han hadde tilgang til midler og relativt frie tøyler som gjorde det mulig for ham å leie offiserer som kunne gi soldatene et minimum av eksersis, og til å hyre profesjonelle leiesoldater for å supplere bondehæren. Min tese blir derfor at Sehested, som kongens betrodde mann, valgte den offensive strategien i interessefelleskap med kongen. Det var nødvendig for å opprettholde kongens gunst, og for å oppnå heder og ære

¹⁶⁸ A. Simonsen, *Militære forordninger og de norske bønders reaksjoner på disse, 1536 – 1613*, (1998)

¹⁶⁹ A. Simonsen, *Militære forordninger og de norske bønders reaksjoner på disse, 1536 – 1613*, (1998) s. 77 og R. Fladby, *Samfunn i vekst – under fremmed styre 1536 – 1660*, Handbok i Norges historie bind 5, (1986) s. 197

¹⁷⁰ A. Simonsen, *Militære forordninger og de norske bønders reaksjoner på disse, 1536 – 1613*, (1998) s. 83

¹⁷¹ NRR IV s. 468

for seg selv. Konsekvensene ville nødvendigvis bli store finansielt og administrativt, samt gå på tvers av riksrådets interesser. Hæren måtte administreres fra Norge og finansieres av Norges inntekter; det betydde i praksis store byrder på undersåttene, samtidig som riksrådet ville miste innsyn og kontroll over norske ressurser til kongens svigersønn. Å trosse riksrådet ser ut til å ha vært en kalkulert risiko Sehested var villig til å ta fordi hans maktbasis var forankret i hans personlige forhold til kongen, og fordi en eventuell suksess ville gjøre det vanskelig å kritisere hans valg i ettertid.

Sehested valgte som vi har sett den offensive strategien, og han gjorde det med betydelig større suksess enn Kruse, selv om også han møtte store problemer med bondehæren. Sehested fikk, som han må ha forventet, svært positiv respons fra Christian IV på sine reformer, noe et kongebrev datert 25. april 1644 vitner om:¹⁷² Brevet består av svar på spørsmål allerede reist i Sehesteds udaterte betenkning fra 1643, samt nye ordrer vedrørende krigføringen. Kongen skrev til Sehested:

Eftersom I her udi vort rige Norge hafver gjort atskillige anordninger militien og staten vedkommende, hvor udaf en extract er nederschichet udi voris cantzelie, och det, sambt hvis I videre her efter udi saadan och andre tilfald kand och skal anordne, ehr naadigst vorden af os ratificeret [...]¹⁷³

Dette må nesten tolkes som en blankofullmakt for Sehesteds politikk. I skrevet ratifiserer kongen reformene som Sehested allerede hadde utført, og han ga en forhåndsgodkjenning for fremtidige reformer. Vedrørende beskatningen fulgte kongen Sehesteds råd, og befalte følgende:

Belangende hvis I underdaningst bereter, at det for alfmuen ehr saa tuncht och gandsche umueligt baade at udgifve de sedvanlige unionsskater [...] och nu serdelis at contribuere til knegternis underholdning her udi *forschrefne* vort rige Norge, saavelsom anden krigs fornødenhed [...] saa di det udi lengden iche skulle kunde utstaae, med mindre de for skatterne blifver forschaanit, och deremod self underholde militien [...] Item skibsfloden med baadsfolchet at forsiune och ald anden rigens nøtturft udi denne besverlige tid, da bede vi eder och naadigst ville, at I underdannigst epter forige voris naadigst bevilling og ratification om skaternis aafskaffelse [...] lader udi verch stille och self vere betencht, hvorledis och paa hvad maneer militien her udi *forschrefne* Norge [...] kunde underholdes af dette riiges indkomst allenne, voris told uden høyeste nød monne urørt [...]¹⁷⁴

Den eneste begrensningen Sehested fikk vedrørende bruk av rikets inntekter gjaldt kongens toll, som kun skulle tas av i nødstilfelle: Tollen utgjorde 50 % av det norske rikets samlede inntekter i 1643-44 (253 100 rdl), og 25 % av det norske rikets samlede inntekter i 1644-45 (190 700 rdl).¹⁷⁵ Skattene økte de samme årene fra 201 300 rdl til 536 800 rdl.¹⁷⁶

¹⁷² NRR VIII ss. 320-321

¹⁷³ NRR VIII ss. 321

¹⁷⁴ O. A. Johnsen, *Aktstykker til de norske stændermøders historie 1548-1661*, (1929) Nr 650, og NRR VIII ss 321-322

¹⁷⁵ J. Engberg, *Dansk finanshistorie i 1640'erne*, (1972) s. 258

Brevet fortsetter med å godkjenne Sehesteds samling av kontribusjonsskatten til tolv rdl av fullgårder,¹⁷⁷ åtte rdl av halvgårder og fire rdl av ødegårder. Ordlyden i brevet bekrefter kongens begeistring for Sehesteds visjon om at hans reformer ville fremskaffe en operativ hær finansiert av allmuen, noe som underbygger påstanden om kongens syn på Norge som ressurs:

Och naar I det saaledis underdanigst hafver bracht udi visse stand med rigens indkombst til krigens underholdning [...] och saa megit af di udschrefvenne folch efter handen at samle et corpus, som medst skee kand, indtil at landfolchet ofver alt kand blifve armerit, och hver gaard at vere pligtig en musquet at annamme til rigens defension, och almuen self at underholde dieris landofficerer och forsiune sig med fornøden krud och bly til grendsernis forsicherung udj de udschrefvenne knechters sted och fraverelse.¹⁷⁸

Det vil si at bøndene, i tillegg til å utruste militsen, skulle ruste seg og forsvare grensene til Sverige. Christian IV befant seg på sitt orlogsskip Trefoldigheten, sammen med sin generalstab og Sehested selv, da han forfattet brevet. Han hadde ingenting å tape og alt å vinne; en norsk hær kunne true svenskene på grensen, og dermed binde opp svenske militære ressurser. Eventuelle motforestillinger fra riksrådet og klager fra den norske allmuen, måtte vike for tiltak som kunne bidra til å forsvare Oldenburgmonarkiet i en ytterst presset situasjon.

Ovenfor har jeg skissert hvordan Sehested tok et kalkulert valg ved å følge en offensiv strategi som gagnet kongen, og som gikk mot tradisjonell konservativ riksrådsstrategi. Vi har også sett at Sehested fikk nærmest frie tøyler fra kongen til å gjennomføre reformaktiviteten som gjorde strategien gjennomførbar. Hvordan reflekterte Sehested over sine valg i forsvarsskriftet sitt fra 1650?

Sehesteds forsvar av egen politikk

Vedrørende det omtalte kongebrevet fra 25. april, som ble gjort kjent for lensherrene, skrev han: *”Gud weed, jeg paa de tider langt hellere haffde seet, att enten nogen anden udi mit sted paa saadan Kgl. Ma. Naad. befalning och anordning, huorwed at Rigens defension nøduendigen schulle underholdes.”*¹⁷⁹ Dette ville gjøre det vanskelig for ham i lengden å ta ansvaret for armeen alene, det hadde han allerede merket. Det var et svært vanskelig foretak: *”huorudi jeg sielff war Uerfahren, och med saare ringe hielp aff andre til nogen Würcklig tienniste och alvorlig effect, vdi hans Ma. frauerelse baade at dirigere och underholde*

¹⁷⁶ J. Engberg, *Dansk finanshistorie i 1640'erne*, (1972) s. 258

¹⁷⁷ 16 riksdaler blir nevnt som et eventuelt maksimum

¹⁷⁸ O. A. Johnsen, *Aktstykker til de norske stændermøders historie 1548-1661*, (1929) Nr 650, og NRR VIII ss. 322-323

¹⁷⁹ T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) ss. 183-184

[...].¹⁸⁰ Han fremstilte seg her som en troskyldig tjener som, på tross av vanskelighetene, tok på seg en nesten umulig oppgave. Han skrev følgende forklaring på hvorfor han gjorde det:

Mens efterdi dend Salige Herre iche allene Naadigst betroede, Mens autoriserede mig derhoes, saadant at forrette och forrestaa, da hafuer jeg ogsaa vnderd. efter naad. schriftlig resolution och mig meddielte fuldmacht taget afscheed fra hans Kgl. Ma. dend 1. Maii 1644 och dend 16. nest dereffter tilschreffuit alle Lensmend med Authoriseret Copie aff huis mig Naad. war tilstillet.¹⁸¹

Fullmaktene det her er snakk om gjaldt Sehesteds egne forslag om en sammenslåing av skattene for å kunne klare hærfinansieringen. Bøndene skulle få muligheten til å avskrive alle slags varer på skatten som hæren trengte forsyningsmessig. I praksis kunne det også bety en mulighet for å tyne siste rest av livsnødvendigheter fra bønder som ikke hadde annet å gi. På den annen side var formålet med reformen, ifølge Sehested, å forene hensynene til kronen og allmuen ved: *”at gjøre sig betient udaf de Wahre, som falder udi Landet for billig Priis och behøffues till underholding udi Guarnisonerne, hellere end at kjøbe det dyrere fra andre fremmede steder.”*¹⁸² Her er Sehested inne på kjernen til problemene han hadde kommet opp i (ved å kjøpe dyrt fra fremmede steder); forsvarsskriftet hadde opp til da hovedsakelig tatt for seg hvordan den nødvendige vervingen av styrker, og kjøp av materiell utenlands, i stor grad ble gjort på kreditt.¹⁸³ Sehested skrev selv at:

Mens Paa de samme tider som min underd. sidste erklering offuer adtschillige forberørte Poster til Kongl. Ma. bleff nedsendt, bekomb ieg andre tidender omb Suenschens Indfald udi Holsten, som Defensjons-Werchet udi Norrige med Alwor foraarsagede; hvuorforre jeg ochsaa strax paa nye och mit paa Windteren lood forskriffue fra Holland wed Marsillio och andensteds paa min egen Credit och en deel forlag [...] alt huis udaf alleslags Ammunition, Provuiant och Materialer der manglede udi Riget samt Kleder, Schiorter, Schoe, Sadeler och alle slags Rytter Gewæhr [...] Gewehr til Firetusind och nogle hundrede aff de utschreffuene Knechte, [...] 400 Centener Krud 150 Schippd. Blye och 1000 store bundt lundter; foruden alt huis siden dagligen, saalenge Krigen Wahrede, til festningerne eller udi Marchen er bleffuen leffuerit och uddielt; huilchet Ammunition-Regenschaberne best kunde forklare¹⁸⁴

Sehested hadde vervet mye folk fordi reformen av militsen hadde blitt avbrutt av krigen og derfor var langt fra operativ ved krigens utbrudd. Store utlegg fra egen lomme og bestillinger på kreditt av storkjøpmenn på kronens vegne, gjorde det tvingende nødvendig for Sehested å foreta finansielle reformer som kunne sørge for at midlene over tid kunne bli tilbakebetalt. Sehested hevdet derimot at reformene slett ikke ble gjort på eget initiativ. Han skrev følgende om sin reformvirksomhet under krigen:

Endog ieg wel hafuer fornommen, at mange, som saadant mindst wedkommer at Censurere och iche ere underrettet udi huis de offte reformerer, formeener, at saadant ordinantz, som jeg på Kgl. Ma wegne underdn. haffde giort, war meere aff egen Myndighed end effter min herris ordre, Och

¹⁸⁰ T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 184

¹⁸¹ T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 184

¹⁸² T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) ss. 186-187

¹⁸³ T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) ss. 126-171

¹⁸⁴ T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) ss. 179-180

derforre vforsuarligt saa store Schatter at paabiude, som alle Stender udi Norrige udimidlertid Kriegen wahrede, haffuer mott udgiffue, med meere, som dennem løster udi min Vnderdn. administration daglig at examinere; Mens naar ieg sielff udi saa maader aff nogen worder tiltaldt, saa schal ieg wel nest Guds hielp med goed raison forsuare alt huis ieg paa min herris wegne enten hafuer befalet eller sambtøcht¹⁸⁵

Sehested benektet dermed at han opptrådte på eget initiativ på tross av at kongens ratifiseringer av reformene kom i etterkant av at de hadde blitt satt i verk: Kongebrevet 25. April 1644 var mer en godkjennelse av allerede fullbyrdede reformer på Sehesteds initiativ enn en ny kongelig ordre. På den andre siden var riktignok den første kongelige ordren etter krigens utbrudd svært vag. Det bekrefter kongens tiltro til Sehested, samt at kongen trolig ikke hadde tenkt nøye over hva som kunne gjøres av tiltak i Norge. Det er derimot ikke det Sehested fokuserte på i sitt forsvar. Han stod fast på at alt ble gjort med basis i kongelige forordninger da han, etter først å ha gjort rede for skattene det er snakk om, skrev: ”*At Eders Kgl. Ma. och Danmarches Riges Raad schulle derudaff fornemme, At ieg aldelis intet uden forregaaende ordres sambt Stendernis Consens och tidernis fornødenhed haffuer understaat mig at paabiude [...]*”¹⁸⁶

Deretter gikk han over til å kritisere undersåttene ved å hevde at mange hadde ytt for lite i forhold til løfter og vedtekter. Han skrev også at det ikke var noen store klager på skattene (bortsett fra noen: ”*faa oprørische hoffueder och løse companer*”¹⁸⁷), og at få hadde blitt ruinert som følge av krigen. Han avsluttet poenget med å hevde at: ”*Ellers er wel ingen tuil, at joe meere Almuen kand foschaanis, joe hellere de det seer, och er baade bedre for Kongens Lensmand saauelsom alle andre, der noget hoes Bunden hafuer at søge, dersom de besuerlige tider nogen affslaug kunde tilstede.*”¹⁸⁸ Sehested beskyldte med andre ord de som hadde kommet med klager for å operere med vikarierende motiver, og han bagatelliserte omfanget av klagene. Etter å ha gjennomgått en mengde andre saker fra krigen, om blant annet defensjonsflåten og generalkrigskommissariene, avviste han beskyldningene mot seg med følgende appell som oppsummerer hans forsvars hovedpoeng:

[...] ligesom ieg meere haffde søgt nogen Priuat nøtte eller respect end min Herris och Rigets tienniste eller nogen tid werit saa Vbetenksom och Dumdrstig, at ieg udi ringeste maader schulle hafue overgaat min herris ordre eller Committerit noget derudimod; huilchet aldrig udaf nogen med føye schal kunde siges. Mens dersom ieg formedelst ringe erfahrenheit udi Krigs sager eller andre mine feil iche haffuer [...] kundt dirigere det gandsche Werch saa uel som det sig burde [...] Da formoeder ieg underd, at mine mange undschyldningner [...] førend ieg mig Vnderd. nogen tid understoed, saadan wanschelig och wtløfftig werch, fornemblich udi hans Ma frauerels, underd. at føre och dirigere, motte endnu hoes Eders Kgl. Ma. och Danmarches Riges Raad blifue hørt och anseet, Efterssom ieg baade med goede Mend, som saadant er beuist, saauelsom med dend Salige herris egne handschriuffelser och Naad. Suar paa saadan min Vnderd. Begiering nochsom kand beuise att ieg iche haffuer

¹⁸⁵ T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 188

¹⁸⁶ T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 189

¹⁸⁷ T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 189

¹⁸⁸ T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 189

Indtrengt mig sielff til saadan høig och stor forwaltung, Mens hellere hafde seet, en anden af større erfarenhed och bedre Conduite udi mit sted saadant at forrette och forrestaa, end for nogen Mislig Æhre at træde til saadant Werch.¹⁸⁹

Sehested fastholdt med andre ord hardnakket at han ikke hadde handlet utover sine fullmakter, men at han tvert imot hadde tatt på seg en oppgave han i utgangspunktet var i tvil om han kunne makte. Når det gjelder fullmaktene hadde han et poeng. De vide fullmaktene vitner om kongens tillitsforhold til svigersønnen. Det innebar trolig at kongen stolte på at Sehested ville handle i tråd med hans interesser. I hvor stor grad Sehested hadde oversikt over konsekvensene hans valg av strategi ville medføre er uvisst. Resultatet ble likevel at han fikk en sentraladministrasjon på Akershus under sin ledelse, og kontroll over store deler av inntektene fra riket.

Konsekvensene av reformene som han innførte gagnet i høy grad ham selv, på tross av at han nærmest hevder det motsatte, og reformene måtte nødvendigvis skape bekymring hos riksrådet. Sehested hadde tatt et valg som enda klarere posisjonerte han som kongens mann i striden mellom konge og riksråd. Den overordnede forklaringen på utviklingen kan derimot best forklares strukturelt, med at krigføringen var drivkraften bak utviklingen; krigen skapte hæren, som måtte finansieres og derfor fremtvang administrasjonen. Samtidig var valget av en offensiv strategi like fullt et individuelt valg av Sehested, og hans sterke personlige ledelse var ikke tilfeldig. Det er ikke selvsagt at en annen stattholder hadde valgt den offensive løsningen, og slett ikke sikkert at andre hadde oppnådd like store resultat. Hovedforklaringen på de vidtgående reformene ligger i krigen som katalysator for Sehesteds maktpolitiske potensial. Da den brøt ut fikk han spillerom for å utøve sin personlige makt uten særlige begrensninger. Begrensningene under krigen lå først og fremst i at makten var basert på forholdet til kongen – at han derfor måtte tjene ham, men også i motstand blant undersåttene som fikk føle følgene av de store fiskale og utskrivingsmessige byrdene.

I neste del vil jeg analysere noen utdrag fra Sehesteds kopibok fra 1645. Analysen vil forhåpentligvis resultere i funn som kan sammenlignes med Sehesteds argumenter i forsvarsskriftet, eventuelle motsigelser kan brukes i en drøfting. Jeg vil også se etter utsagn som kan tas til inntekt for eller imot min øvrige analyse av hans politikk, før kapitlet avsluttes med en konklusjon.

¹⁸⁹ T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 197

3. 4 Analyse og komparasjon av utdrag fra kopiboken anno 1645

Sehested uttrykte fortvilelse over den økonomiske situasjonen i et brev til Henrik Thott, lensherren i Bergenshus, datert 3. januar 1645: "[...] *det er at beklage, att wi iche haffuer en eeniste dansch Kiøbmand, mens alle Hollandsche Factorer, som liidet iffrer disse riigers frembtarff, mindre end wed Priuat nytte.*"¹⁹⁰ Uttalelsen står i kontrast til Sehesteds utstrakte bruk av storkjøpmenn som Selio og Gabriel Marselis. Forklaringen kan være, som Gjeruldsen påpeker vedrørende defensjonsskipene, at Sehested ønsket å forholde seg til en stor aktør som var bedre stilt til raskt å skaffe til veie de nødvendige ressurser for å få dem utstyrt og operative. Det er heller ikke usannsynlig at Sehested allerede på det tidspunktet så for seg at Marselisene kunne få oppgjør i andre former enn kontanter.¹⁹¹ Likevel viser det at Sehested i det minste fremstilte avhengigheten av dem som lite ideell, men forholdet til Marselisene vil jeg komme tilbake til senere i oppgaven i forbindelse med oppgjøret etter krigen.

Litt lenger ned i brevet kommer følgende sitat rettet mot sentraladministrasjonen i Danmark: "*Gud giffue, at de som ere langt ifraa motte Gouverneure dette werch udi mit sted och fornemme huad mangel her er for penge Prouiant till at føre Kriigen med som det sig bør. Gud forlade dennem, som haffuer schyld. Jeg nødes derfor at reisse need och gjøre min Disculpa, saa maa Enhuer suare til sit.*"¹⁹² Sehested ville tydeligvis fremheve for Thott sin bekymring for at sentralmyndighetene ikke skjønnte problemene han stod overfor i Norge, og hva slags konsekvenser det ville få for dem som ville bli stilt ansvarlig for eventuelle mangler. Sehested fortsatte: "*[...] huis aff Contributionen endnu resterer, maa erlegges til at erstaate Kongens Told, som ere laant til Krigens Udgifft, Thi førend at Kongl. Mat. schal bliffue mig en Wnaadig Herre; Da søger ieg min Pardon med Lenssmendenes Restants huortil de sielff maa suare [...]*".¹⁹³ Sehested gjorde det klart og tydelig at Thott og de andre lensherrene ville stå ansvarlig dersom ikke kongens toll ble erstattet med restansen av skattepengene, slik at beløpet tilsvarende alle tollinntektene kunne sendes til kongen i Danmark. Her spilte Sehested mellom linjene på sitt nære forhold til kongen, som det ikke var nødvendig å minne Thott på. Sehested antydte at han ville slippe unna kongens harme ved å skyve ansvaret ned på lensherrene om pengene ikke kom til veie.

¹⁹⁰ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 2, (1834) s. 517 og T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 9

¹⁹¹ O. H. Gjeruldsen, *Defensjonsskipsordningen i Norge 1630-1704*, (2002) s. 70

¹⁹² Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 2, (1834) s. 517 og T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 9

¹⁹³ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 2, (1834) s. 518 og T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 10

Følgene av den offensive strategien hadde presset ressursene i riket til ytterpunktet, og resulterte i at han selv stod i en utsatt situasjon. Fordelene av å benytte seg av storkjøpmenn som Marselisene for å utstyre hær og defensjonsflåte hadde blitt oppnådd til en høy pris: For å foreta nødvendige innkjøp hadde Sehested gått drastisk til verks, han hadde lånt av kongens toll, som kun skulle tas av i ytterste nød. Sett i lys av dette kan Sehesteds bekymring for mangler ved skatteinnkrevingen, som ble påtrengende i forbindelse med nedsendingen av penger til Danmark, ha vært sterkt motiverende for å legge press på lensherrene. Hvordan skulle så Sehested sette makt bak kravet? I et memorial til Nils Lange, datert dagen etter brevet til Thott, skrev Sehested:

[...] dessligeste at Herr. Commissarius wille were betencht, huorledes och wed huad middel och Stiil aff Kongl. missiue til Stenderne och alle Lenssmend, herudi riiget, mand kunde erlange dend store Restants eller och at hand och ieg, maa were frii for mahning omb samme Restants omb noget feyler, udi skatte, Tolde og Lehnis Affgiffter, at erstaate til Danmarch, og Lenssmendene sielf at suare dertill, huis iche aff os erstattes¹⁹⁴

At Sehested kunne be Nils Lange (Hr. Commissarius) om å tenke over ved hva slags ”*middel och Stiil*” kongebrevene til stender og lensherrer i Norge skulle forfattes er veldig interessant. Han forsvarte seg i forsvarsskriftet mot beskyldninger om å ha opptrådt egenrådig og søkt egen vinning med å hevde at han hans ordrer tvert imot var basert på ordrer fra sentralmakten, stendenes konsensus og tidens krav. Her ser vi derimot at Sehested ba hans underordnede om å tenke over hvordan ordlyden i et kongebrev skulle utformes. Spørsmålet blir da nødvendigvis i hvor stor grad Sehested mer eller mindre kunne diktere kongebrevene selv i saker som angikk Norge?

Ifølge O. A. Johnsen er ikke det usannsynlig. Han hevdet at i forbindelse med en planlagt offensiv fra Norge mot Göteborg¹⁹⁵ så var kongens instruks: ”*helt igjennem inspireret av Sehested. Man gjenfinder i kongebrevet den norske statholders egne vendinger.*”¹⁹⁶ Det dette brevet derimot gjaldt var Sehesteds ønske om at han og hans generalkommissiar, Nils Lange, skulle slippe å stå til ansvar for mangler ved restansen, og at lensherrene selv måtte svare for eventuelle mangler ved innkrevingen i sine len. Sehested fortsatte memorialet til Lange med å argumentere for sin sak på følgende måte:

[...] thi Haand og Seigel paa Ære och redlighed till Kiøbmend her och der udgiffuen, ligger ochsaa macht paa at holdes, och ieg for min Person, bør ochsaa at see mig for, at naar denne Summa nu er Clareret til Danmarch, saameget denne Gang meest kand komme need, at ieg siden aff huis der widere kommer ind maa worde contenteret for min fordring; Thi schulle Kriigen ware lengere, och mand behøffuede Kiøbmands undsetning widere, och pengene

¹⁹⁴ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 2, (1834) s. 528 og T. Sehested, *En beretning efjer trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 11

¹⁹⁵ Omtalt nedenfor i forbindelse med at han søkte støtte til den da han dro til Danmark 20. mars

¹⁹⁶ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) ss. 85-86

schulle et andet Aar igien slaa feyl; da frychter ieg, at naar min Credit engang var borte, det schulle gaa ilde til for undsetning [...]¹⁹⁷

Med andre ord gjaldt det å sikre seg at tilbakebetaling av hans egne, samt hans klienters, utlegg ble prioritert etter at den omtalte nedsendelsen av penger var kommet i stand. Det må i høy grad kunne sies å gjelde hans egne interesser, selv om tap av kredittverdighet definitivt kunne bli en potensiell trussel mot forsyningssituasjonen, og dermed også krigsinnsatsen.

Reisen til Danmark ble imidlertid utsatt flere ganger fordi diverse gjøremål vedrørende krigføringen oppholdt han i Norge helt til den 20. mars 1645. Før nedreisen skrev han til Admiral Ove Gjedde følgende vurdering av den militærstrategiske situasjonen, datert 8. januar:

thi Admiralen schall iche troe udi huad goed ordre dend liden Armeen er ieg haffuer, siiden att der fattes huerchen kleder eller underholdning [...] Och var her endnu en Brigade aff 3000 Mand til, da kunde Suerrig sandelig aldrig continuere Kriigen mod Danmark och aldrig kand saalenge at militien udi Norrige bliffuer wel underholdet och holdet wed liige huilchet saare wel kand schee till threediffe tusinde Mand inden 3 Aar uden nogen Synderlig bekostning widere end paa Officerer och munition och Gevehr; thi underholdingen kand søges anderledes saalænge Freed er [...]¹⁹⁸

Uttalelsen viser en voldsom offensiv tankegang og tro på egen kapasitet som stattholder og øverstkommanderende. Sehested hevdet altså – om man ikke skal tolke uttalelsen som ren retorikk – at han var i stand til å tvinge svenskene til forhandlingsbordet med kun 3000 mann ekstra, i tillegg til at han kunne mønstre 30 000 mann i fredstid på tre år. Uttalelsen får Christian IVs utskrivingsplan for Norge under Kalmarkrigen til å virke nøktern i sammenligning. Etter å ha kritisert et forslag om å sende den lille styrken han hadde til rådighet ned til Danmark, for på den måten å: ”*lade it heelt Kongerige blaat*”,¹⁹⁹ fortsatte han med følgende vurdering:

Almuen udi Norge med deris Anhang er dog nok ilde inclineret; mand haffde iche behoff at giffue dennem Aarsag och occasion [ved en svensk invasjon av Norge]. Ieg schall gjøre alt huad Mennischeligt och mueligt och ret er, och naar ald werden wil munstre derpaa; saa er ieg wiss at ingen anden schulle gjøre det bedre, ellers er det lettere at reformere end sielff præstere och at giffue dend siuge Raad, huor mand iche er mand at hielpe sig sielff; Gud giffue, at dend Correspondenz mellem Danmarch och Norge iche war [...] saa ilde entrecouperet; och at fredts tractaterne haffde werit appoineteret paa Baahus og Elsborg, at hans Maj. kunde tillige paa en tid considereret begge Riigers Middel och Interesse, da haffde der wel kunde weret giffuet Aarsag til at balancere Fredstraktaterne baade med Hand og Mund²⁰⁰

Uttalelsene tyder på at det først og fremst var hans vurdering av egne styrkers underlegenhet i forhold til svenskenes som holdt han tilbake fra å gå til en større offensiv i Sverige, ikke hans

¹⁹⁷ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 2, (1834) s. 529 og T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 11

¹⁹⁸ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 2, (1834) s. 546 og T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) ss. 15-16

¹⁹⁹ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 2, (1834) s. 547

²⁰⁰ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 2, (1834) ss. 547-548 og T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) ss. 16-17

manglende militære erfaring. Den siste halvdel kan tolkes som en kritikk av kongen for å ha for ensidig prioritert Danmark i krigføringen. Ønsket om at fredsforhandlingene hadde blitt holdt nærmere han selv, og fortvilelsen over kommunikasjonene, tyder på at Sehested var frustrert over at han ikke var i stand til å påvirke begivenhetene. Formulert på en annen måte så var han frustrert over hindrene som begrenset hans innflytelse på kongen, og dermed hans mulighet til å fremme sitt syn: Ved å støtte en offensiv fra Norge, med å sende forsterkninger fra Danmark, så kunne han påvirke både krigens og fredsforhandlingenes utfall i Oldenborgmonarkiets favør.

Det var nettopp det Sehested ivret etter å få i stand da han 20. mars 1645 fikk anledning til å dra ned til Danmark på et opphold som varte i to måneder, og som O. A. Johnsen beskrev på følgende måte:

Under sitt opphold i Kjøbenhavn hadde han med sedvanlig energi kjæmpet for en fortsatt aggressiv krigførsel med forenet norsk og dansk styrke, hvad der i høy grad tiltalte kongen, medens raadet advarte derimot. Han foreslog, at flaaen skulde rykke ut fra Kjøbenhavn og sammen med landhæren foreta et angrep på Gøteborg, og ved kongens hjælp lykkedes det ham virkelig at drive denne plan igjennem. Til at anføre flaaen sattes Ove Gedde, vistnok den eneste, som hadde tat Sehesteds parti i riksrådet.²⁰¹

Sehested lyktes dermed med å få kongens fulle støtte til sin offensive strategi på tross av riksrådets advarsler. At hans venn, Ove Gjedde, skulle lede flåten må også ha vært en personlig seier for Sehested; Gjedde stod under hans kommando i praksis, om enn ikke i teorien.

Hvordan gikk det med de økonomiske problemene han nevnte i brevene til Thott og Lange? Er det mulig å finne belegg for mistanken om at ”*middel och stuil*” var preget av Sehested i kongebrev som omhandlet problemene? Ett kongebrev til Sehested datert den 30. mars, ti dager etter at Sehested kom til Danmark, gir en indikasjon. I brevet skrev kongen følgende til Sehested:

[...]Lensmændene, som haver været meget nachlässig, idet de ikke efter vores siste Skattebrevs videre Indhold deres Contribution udi Rette tid [...] havde fremskikket, til Krigens høynødvendige og uforbigjængelige Udgifter havet være foraarsaget hannem at forstrække udav vores Regalier, saasom af Told- og andre Penge [...] da ville vi naadigst, at I og eders arvinger skal være utiltalt og kravesløs [...] mens os Elskelige Nils Lange selv at være tiltenkt forbemeldte Penge igjen udaf Lensmændene, som til Restantsen skal svare, at indfordre og siden paa sine tilbørlige Steder at erstatte. Desligeste [...] at I selv haver en anseelig Summa Penge til Krigens Fortsettelse forstrakt [...] og I derimod til Kjøbmændene for store summer haver Caveret [...] maa igjen erkjendes [...] ere vi naadigst tilfreds, at saavidt I med Generalkrigscommissarii Beviser og Obligattioner [...] I det igjen af Akershuus [...] erstatte.²⁰²

Punkt for punkt får Sehested her kongens godkjenning på de ønskene han nevnte i brevene til Thott og Lange. Årsakene til at han får godkjenningen, kjøpmennenes krav og faren ved å miste kredittverdighet, er omformuleringer av det han skrev i memorialet til Lange.

²⁰¹ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) s. 69

²⁰² NRR VIII ss. 353-354

Kongebrevet gir dermed ytterligere indikasjoner på Sehesteds innflytelse over kongen. For Thott og de andre lensherrene i Norge stod det svart på hvitt at de ble holdt ansvarlig for restansen, og de ble i den sammenheng anklaget for ”*nachlässighet*”. Sehested brukte selv ordet ”*nachlässig*” i sin omtale av lensherrene i forbindelse med den manglende restansen i et brev til kongen 4. januar.²⁰³ Dette kan bidra til å forklare hvorfor Sehested kunne våge å iverksette reformer uten forhåndsgodkjenning av kongen. Han regnet med at han ville få godkjenning ved neste anledning, og vurderte dermed risikoen som liten. Dersom hans kritikere hadde merket seg rekkefølgen, at reformene kom før de hadde blitt juridisk gyldig ved ratifikasjoner i kongebrev, ville Sehested stått overfor et forklaringsproblem. Det var med andre ord en sannhet med store modifikasjoner da Sehested proklamerte at: ”*ieg iche haffuer Indtrengt mig sielff til saadan høig och stor forvaltning*”,²⁰⁴ som svar på anklager om: ”*at saadant ordinantz, som jeg på Kgl. Ma wegne underdn. haffde giort, war meere aff egen Myndighed end effter min herris ordre.*”²⁰⁵

Brevene vurdert sammen med de realhistoriske begivenheter danner samlet sett et veldig annerledes inntrykk av Sehesteds kommando og innflytelse på kongen, enn det han selv presenterte i forsvarsskriftet. Der fremstilte han seg som en troskyldig embetsmann som fulgte kongens ordre om å ta den militære ledelsen i Norge, på tross av at han heller ønsket at en med mer militær erfaring hadde fått oppgaven. Brevene til Thott og Lange i kopiboken, sammen med kongebrev, demonstrerer derimot Sehesteds påvirkningskraft på kongen. Brevet til Gjedde viser også Sehested som en selvsikker øverstkommanderende, som øynet muligheten til å vippe krigen i Oldenborgmonarkiets favør. Det forutsatte at kongen ble overtalt til å støtte offensiven fra Norge, noe han lyktes med på tross av riksrådets motforestillinger. På den måten fikk han gjennomført offensiven. Med andre ord får vi servert et bilde av en passiv kongetjener som pliktoppfyllende følger kongelige forordninger i forsvarsskriftet, kontrastert mot et bilde av en som aktivt påvirker kongen til å støtte sin politikk i kopiboken og de realhistoriske begivenhetene.

Kopiboken inneholder i den sammenheng noen interessante brev til Sehesteds tyve år eldre fetter, kongens kansler Christen Thommessen Sehested. Sammen med brev til sentralmakten belyser de hvordan Sehested forsøkte å påvirke beslutninger i Danmark. Christen hadde tidlig sett potensialet hos Hannibal og hjulpet ham frem i posisjon.²⁰⁶ Blant annet hadde Christen finansiert Hannibals ti år lange utdanning som hadde gjort karrieren

²⁰³ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 2, (1834) s. 541

²⁰⁴ T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 197

²⁰⁵ T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 188

²⁰⁶ S. Heiberg, *Enhjørningen Corfitz Ulfeldt*, (2003) s. 33

som statstjener i Oldenborgmonarkiet mulig. Hannibals brev til Christen bærer preg av et nært personlig forhold, ved at han diskuterte sensitive temaer og kom med private utspill. Hannibal sendte et kort brev til kongen²⁰⁷ og et utfyllende til Christen²⁰⁸ den 28. januar. I brevet til Christen ba han fetteren, som skulle delta i det første møte ved fredsforhandlingene i Brømsebro den 8. februar, om å underrette kongen om tilstanden i Norge for seg:

[...] paa det ieg iche schulle vere den der schulle dylle tilstanden her oppe och og huad Løcke ieg haffuer hafft moed fienden paa Wnderschedlige gange om det mueligt kand tiene noget til freedts Tractaterne at balancere och paa det ieg ey heller schlulle siuniss at ville styrcke och fomentere Krigen med saadanne goede Tidinger och advantage som ieg nu haffuer och er stoer til at animere hanss Maysteett, och mueligt udaff andre udi min fawærelse mig kunde ilde Wdleggis [...] ²⁰⁹

Sehested mente tydeligvis at det gjaldt å ta sine forhåndsregler ved å meddele sine gode nyheter gjennom fetteren; på den måten forsøkte han å unngå beskyldninger om at han påvirket kongen til å fortsette krigen. Han legger for øvrig heller ikke skjul på at hans hensikt var å ”animere”, i betydning av å påvirke, kongen. Men han fremstiller det som om det kun gjaldt for, om mulig, å påvirke fredstraktatene. Det var altså her kun snakk om å balansere dem med ”mund”, og dermed ikke både med ”haand og mund” slik han hadde fremstilt det for Ove Gjedde i ovennevnte brev. Her ser vi et konkret eksempel på at Sehested modifiserte sine uttalelser etter hvem han skrev til. Lenger ned kom Sehested inn på et problem:

[...] dette vil ieg fortroligen haffue min Kiere Fetter Abenbaret, huor med ieg dog iche tør fortørne eller bedrøffue hans Maysteett at tilstanden hoes den gemeene Mand heroppe er ligesom udi Swerrig, at ingen vil gaa offuer den Andenss Grendtzer til nogen Offension, huilchet ieg nu endelig er bleffuen waar med mere som intett duer at schriffue [...] ²¹⁰

Problemet anså Sehested som så alvorlig at han beskrev det som: ”*denne forraadersche almuiss Rebellion*”,²¹¹ som skulle straffes etter lovens strengeste straff: ”*og at man maa faae Hoffuit mendene straffet fyrst, Ellers er de slet galne langs Grendtzerne [...]*”.²¹² Problemet skulle vise seg å bli langvarig. Den 17. juli beordret Sehested Jens Bjelke til å dra til Smålenene for å straffe de ansvarlige: ”*saa at een Gang for alle derpaa maa raades Bod at vorde forsikkert og vide, hvad man sig i Nød af saadanne Rebeller kan have at formode.*”²¹³

²⁰⁷ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 2, (1834) s. 582

²⁰⁸ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 2, (1834) ss 583-586

²⁰⁹ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 2, (1834) s. 583 og T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 19

²¹⁰ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 2, (1834) s. 583 og T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 19

²¹¹ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 2, (1834) s. 584 og T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 20

²¹² Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 2, (1834) s. 584 og T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 20

²¹³ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) s. 198

Sehested beordret i tillegg opprettelsen av en styrke på fire til seks utrustede ryttere i Båhuslens fogderier, som kun skulle brukes til å spore opp desertører fra hær og flåte.²¹⁴

Sehesteds manglende vilje til å underrette kongen om hvor alvorlig situasjonen var kan ses i lys av Sehesteds offensive planer. For at kongen skulle bli overbevist, gjaldt det å fremstille situasjonen som gunstigst mulig, noe hans brev til kongen bærer preg av. Christian IV var ikke kjent som en kalkulerende og nøktern feltherre, det hadde han vist tidligere ved flere anledninger. Eksempler på kongens tilbøyelighet til å falle for lite veloverveide strategier er hans inntog i Keiserkrigen, hans ovennevnte krigsplan for Norge under kalmarkrigen og at han selv insisterte å lede krigføringen i felt istedenfor å ta seg av styringen fra København.²¹⁵ Det kunne derfor være taktisk klokt av Sehested å appellere til kongens impulsivitet og offensive hang når Christian IV skulle ”animeres”.

Sehested fortsatte brevet til Christen med å beskrive den generelle tilstanden i hæren som god, og nevnte at pengene som skulle sendes til Danmark var samlet på tross av at: ”*gud wed med huad Besuæring det och andet forrettis som nu wil falde for Witløfftigt at schriffue, menss kand ieg komme fra armeen saa schall ieg berette adschilligt [...]*”.²¹⁶ Deretter kom han med en uttalelse som ligger i tråd med tonen i hans forsvarsskrift:

wor Herre straff mig wilde ieg iche heller thiene hans Mayesteet for en partikulaar opwarter udi Danmarck en være stadholder udi Norrige med den besuæring med mindre ieg maa vere wisse at maintenere mod mangiss had som vist vil følge paa min Thromeent og wWndseelige thienniste thi ieg haffuer neppelig it Mennische at lide paa.²¹⁷

Første del av sitatet ligger nært Sehesteds poeng i forsvarsskriftet; han følte seg ukvalifisert for oppgaven, og han hadde helst sett at noen andre med mer erfaring hadde tatt på seg jobben. Det stemmer imidlertid dårlig med det jeg har argumentert for – at Sehested tvert imot var en selvsikker og egenrådig øverstkommanderende.²¹⁸ De to siste linjene kan derimot gi en forklaring. Sehested følte seg motarbeidet og mistenkeliggjort i sin politikk. Det kan tenkes at sitatet var myntet på bondesoldatene, eventuelt lensherrer og offiserer i Norge som han mente motarbeidet ham, eller kanskje mest sannsynlig: Personer i regjeringen som hans politikk var på kollisjonskurs med. At han hevder å ikke kunne stole på noen tyder på at han mente det gjaldt temmelig mange. Vi har til nå sett eksempler på at han hadde problemer

²¹⁴ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) ss. 205-206

²¹⁵ Se kapittel 1. 3 og 3. 3

²¹⁶ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 2, (1834) s. 586 og T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 21

²¹⁷ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 2, (1834) s. 586 og T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 21

²¹⁸ Et eksempel er hans ordre til Oberstene 24. Juli, hvor Henrik Bjelke får beskjed om å ta avskjed fra armeen om han ikke retter seg etter Sehesteds ordrer på side 203 i: Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) ss. 201-204

med bøndene langs grensene, og at han var misfornøyd med lensherrenes innkreving av restansen. I kopiboken er det også et brev fra slutten av krigen som belyser hans følelse av å bli motarbeidet nærmere.

Brevet var adressert til offiserene i hæren. Budskapet var at Sehested hadde sett seg grundig lei all kritikk og baksnakking, fra Danmark og fra egne offiserer, før han kom med følgende kraftsalve: ”*Alt dette, [...] det vil jeg her forbigaae og med Foragt ganske forglemme, efterdi det endog er Herrers og Kongers og de største Monarchers og Krigsoversters Skjebne at fortales og tillægges det, som spotteligt er, ligesom at Lykken falder mere fra og fra.*”²¹⁹ Han nevnte ikke konkrete eksempler og navn – en indikasjon på at det var allment kjent hvem som kritiserte, og hva kritikken gikk ut på. For øvrig ble det opplyst at generalmajor Achim von Breda, som Sehested fikk tilsendt for fagmilitær assistanse, ble fratatt sin kommando til fordel for Henrik Bjelke. Nok et eksempel på Sehesteds egenrådige kommando, som i tillegg setter hans klage over mangel på fagmilitær støtte i perspektiv.²²⁰ Kritikk av personer med sentrale embeter antar jeg var mer naturlig å ta opp muntlig med fortrolige personer, på grunn av sakens ømfintlige natur, for eksempel med fetteren under opphold i Danmark.

To brev til Christen Thommessen, forfattet etter krigens slutt, støtter opp om mistanken. I det ene brevet, datert 10. september, kom han med følgende syn på hvor styrkene burde settes inn ved en eventuell oppblussing av krigen med Sverige:

[...] helst at føre dennem op til Norrige, hvor den rette Krig bør at føres. Gud give den havde udi Begyndelsen været derhen vendt med al Magt, da havde vores Vilkaar vist blevet anderledes, hvilket Hans Kongl. Maj. af mig underd. for Elsberrig nok som blev sagt, mens var af andre Seniores lidet agtet eller forstaaet.²²¹

Uttalelsen taler sterkt for at Sehested følte at hans offensive strategi ble motarbeidet av ikke navngitte personer sentralt i Danmark, noe som for øvrig var helt i tråd med riksrådets generelle politikk. Hans negative vurdering av eget embete tidligere kan kontrasteres med følgende uttalelse hentet fra det andre brevet til Christen, som også var forfattet en gang i september:

Jeg formener uden Vanitet at have passeret 2 Aar her udi Riget med denne Orlog, saa at Resten, saa lenge Hs. Maj. naadigst vil lade sig befalde, at jeg hans Affaires her maa administrere, skal være mig lettere og Hs. Maj. mere og mere forsikkert paa sin egen ved min

²¹⁹ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) s. 249

²²⁰ Kopiboken inneholder flere brev angående personkonflikten som fulgte i kjølvannet av tilsidesettelsen av Achim von Breda: Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838)

²²¹ Samleverk, *Samlinger til det Norske og Historie*, bind 5, (1838) s. 315 og T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) ss. 35-36

underdanigste tjeneste. Hvad Viderværdighed der er dog hos denne min Charge, og haver været udi denne Feide, det vil jeg intet skrive om; thi det er ikke at beskrive [...]²²²

Sehested antydet ikke noen som helst tvil om hvorvidt det var ønskelig for han å fortsette som stattholder. Han understrekte derimot, interessant nok, at han var den personen som best kunne tjene kongen i stillingen. Brevet var riktignok forfattet etter krigens slutt, men det taler likevel for at uttalelsen 28. januar var ment som et retorisk grep for å fremheve sin frustrasjon over å bli motarbeidet. Sehested fortsatte brevet med å bedyre at han var født til arbeid: ”*og kan staae Arbeid ud,*”²²³ at man derfor ikke skulle tro at det ble for mye for ham. Et potensielt motiv bak insisteringen på at han ufortrødent måtte få fortsette sin embetsførsel uten innskrenkninger, kan være den økonomiske situasjonen. Den fremhevde han mot slutten av brevet, ved å vise til hvor vanskelig det ville bli å sørge for oppgjøret etter krigen. I den sammenheng kom han inn på egne utlegg:

[...] hvorudaf jeg ved min Gud og paa min Ære kan forklare ikke endnu at have bekommet en Daler igjen for mit, mens sat mig ud for mere end 60000 Dlr. paa min egen Vegne, foruden det Riget vedkommer, og afhændet mine bedste Clenodier, Guld og Sølv, levet selv av Kongens Proviant [...] Dette altsammen uaget sufficit at blive ved, saa kommer det altsammen vel igjen, og Ingen have noget at sige til at præjudicere mig min Velstand. Hr Cantsler forlade mig at saa aparte skrive om mine Sager formedelst den Tryghed jeg bærer til vort faste Venskabs og Naturens pligt udimod hverandre [...]²²⁴

Det økonomiske oppgjøret vil omtales senere fordi det dreier seg om Sehesteds embetsførsel etter krigen. Ett poeng kan likevel nevnes allerede her: Sehested hevdet i et brev til kongen ca et halvt år før, den 18. mars, følgende: ”*Derforuden haffuer ieg først effter rigtige Beviser forstrackt Commissario, udi Guld, och Søloff och Klenodier och Lehnedtz Indkombst och mine med Participanter Kobber, offuer 100, 000 daler til at underholde Krigen och spare Pengene til Danmarch.*”²²⁵ I hans beregning av egne utlegg til kongen tok han med lensinntektene i summen han hadde ”spart kronen” for. I det samme brevet til kongen, som var forfattet to dager før den ovennevnte reisen ned til Danmark 20. mars, fremstilte han også den militære situasjonen som gunstig. Det kan ses i lys av hans offensive planer:

Belangende tilstanden her oppe daa er den saaledis; at der er stor alarm och en mectig opløb udj Suerrig aff Almuen paa Grentzserne som offentlig raaber udi moed dieris Eegne, at wi handler bedre med dennem end dieris egne [...] och dieris Almues Uwillighed at gaa ind offuer Grentzerne udj Norige, huor udj woris bønder ere iche it Haar bedre; naar Lycken end er os allermedst med; saa at bunde wil iche gaa paa bunde uden Halen er sterckere aff soldatter [...]²²⁶

²²² Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) s. 307 og T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 33

²²³ Samleverk, *Samlinger til det Norske og Historie*, bind 5, (1838) s. 307 og T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (Folks Sprog 1886) s. 34

²²⁴ Samleverk, *Samlinger til det Norske og Historie*, bind 5, (1838) ss. 307-308 og T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 34

²²⁵ Samleverk, *Samlinger til det Norske og Historie*, bind 3, (1835) s. 145 og T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 25

²²⁶ Samleverk, *Samlinger til det Norske og Historie*, bind 3, (1835) s. 144

Sehested nevnte her først tendenser til opprør i Sverige, men lot være å nevne at han fryktet for det samme i norske grensestrøk. Han utelot derimot ikke å nevne problemet med å få bondesoldatene over grensen, og kom inn på hvordan en kunne løse det problemet: Det gjaldt å ha et tilstrekkelig antall profesjonelle soldater som kunne presse bondesoldatene til lydighet.

Brevene ovenfor vitner om at Sehested valgte forskjellige retoriske strategier alt ettersom hvem han forfattet de til. De viser også at han valgte å utelate eller ta med viktig informasjon alt ettersom om han fant det tjenlig for sin sak. Et eksempel som demonstrerer forholdet ytterligere er et omfattende memorial til riksrådet datert 8. august. Der benyttet Sehested seg av en diametralt motsatt strategi enn den han fulgte overfor kongen:

In summa vores tilstand er saa, at vi neppelig nu mere kan forsvare os mod den Magt, Fienden haver, formedelst hans mangfoldige Cavalleri og den Mængde af Landfolk, han byder op, som Alle ere villige at følge, og vores Bønder derimod ganske vanartige og fast forræderiske [...] Vor Herre unde os Fred, eller mig saa meget Folk, at ieg kunde være bastant, og gaee udi Marken mod Fienden; da skulde snart krigen forandre sig og lettes fra Danmark til Norrige, hvor den skulde falde besværlig for Fienden, og lettere for Danmark at secundere Norrige, end Norrige at gjøre Tjeneste til Danmark [...] Vor Herre bevare mig fra Forræderi, hvilket er det jeg frykter mer, end for deres Makt. Saavidt jeg kan regne efter den, haver Fienden her mod Norrige 15000 Mand [...] og dersom han engang kunde slaee mig, var ikke aleneste Landet borte; thi hver Mand faldt hannem strax til Føie [...]²²⁷

Det er tydelig at Sehested her overdrev, og dermed spilte på at rådet manglet oversikt over situasjonen i Norge. Til Iver Krabbe skrev han to dager etter, den 10. august, at: *”han jo før jo bedre adviserer til Danmark vor Tilstand, som endnu er god, men lader sig farlig ansee, om Fiendens Magt aldeles skulde drages av Skaane hid, og vi ikke skulde assisteres.”*²²⁸ Brevene tyder på at Sehested ville krisemaksimere tilstanden i brevet til riksrådet i den hensikt å få tilsendt støttetropper fra Danmark. Sehested spilte også på rådets ønske om å lette byrdene på Danmark; ved å forespeile at byrdene kunne overføres til Norge dersom ledelsen støttet hans offensiv. Med andre ord var det, ifølge Sehesteds retorikk, helt og holdent i rådets interesse å støtte hans forslag. Sehesteds utsagn om den svenske allmues velvilje til å dra i krigen, og kontrasten med den norske allmuen som han hevdet straks ville føyes svenskene om han skulle tape, stemmer dårlig overens med øvrige uttalelser. Brevene i kopiboken inneholder en mengde utsagn fra Sehested om den svenske allmues opprørske tendenser, og han hevdet selv i brevet til Ove Gjedde 8. januar at en ikke hadde trengt å gi den norske allmue *”Aarsag och occassion”* til å mobilisere dersom svenske styrker hadde invadert Norge. Riktignok hadde tilstanden forverret seg for Sehested siden brevet til Gjedde ble forfattet. Den 17. august betraktet han situasjonen i Båhus len som så alvorlig, at han truet undersåttene i lenet med å sette sin egen

²²⁷ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) ss. 224-225

²²⁸ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) s. 233

hær til å angripe dem om de ikke føyet seg.²²⁹ Det gjaldt likevel kun en trussel som var rettet mot undersåttene i det hardt rammede Båhus len.

Sett under ett bærer påstandene i memorialet preg av å være retoriske grep fra Sehesteds side. Hensikten var å overbevise rådet om at de tjente sin egen interesse ved å følge hans anmodning. På den måten kunne man ifølge Sehested sørge for at: *han [fienden] endnu bære Respect at holde en stor Armee heroppe, som ellers meget vilde incommodere Danmark.[...]Dersom I gode Herrer veed at der ikke bliver Fred, da er der ingen større Assistents for Danmark, end at sende noget Folk herop [...]*”.²³⁰ Sehested hadde derimot ikke samme innflytelse på rådet som han hadde på kongen, og deres motstridende interesser gjorde det svært vanskelig for ham å oppnå rådets tillit.

3. 5 Konklusjon

Utgangspunktet til Sehesteds politikk under Hannibalsfeiden var preget av den store handlefriheten kongens vide fullmakter ga basis for. Hær og flåte var på langt nær operativ da krigen brøt ut, noe som taler for at en defensiv strategi ville være det mest opplagte valget for Sehested. Han hevdet selv i 1650 at han helst hadde sett at noen andre med mer erfaring hadde fått oppgaven, men at han likevel tok på seg oppgaven for kongen. Da blir det et paradoks at han på tross av dette som øverstkommanderende satt i gang en rekke ad hoc tiltak for å kunne muliggjøre en offensiv over grensen. Motivene bak valget av den offensive strategien ser ut til å ha vært delvis basert på egeninteresse, og preget av aktivisme. Sehested ser ut til å ha hatt store ambisjoner om å høyne sin egen gunst hos kongen. Det kunne gjøres ved å demonstrere sitt eget, og Norges militære, potensial. Han kunne regne med å bli rikt belønnet om han skulle lykkes. Sehested kan selvfølgelig også ha vært preget av mer høyverdige motiver; at den beste måten han kunne tjene Oldenborgmonarkiet på var å forsøke å avlaste kongens styrker i en svært presset situasjon, og at i så måte helliget målet midlene. Det ene utelukker på ingen måte det andre. Hans ambisjoner kunne oppfylles ved hans aktivisme, som i hans øyne også gagnet Oldenborgmonarkiet. Det er helt tydelig at Sehested var svært selvsikker i sin kommando, at hans reformvirksomhet i høy grad ble gjennomført på eget initiativ, og at han fikk full støtte av Christian IV da han presenterte reformene som fullbyrdede kjensgjerninger for ham. Det står også helt klart at Sehested, ved sitt valg, hadde posisjonert seg klart og tydelig på kongens side i sentralmaktens konfliktsituasjon. Fra riksrådets ståsted må Sehesteds strategi under krigen, og

²²⁹ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) ss. 246-247

²³⁰ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) s. 225

følgene av den, ha fortont seg som en bekreftelse på at Sehesteds politikk først og fremst var å tjene kongen ”ved sin egen” tjeneste som norsk stattholder.

Sehested hadde opparbeidet seg selv en ikke ubetydelig maktbase, med tanke på at en hær av størrelsesmessig betydning stod under hans uinnskrenkede ledelse, og at han disponerte store deler av Norges inntekter som en følge av det. Brevene i kopiboken tyder på at Sehested følte seg mistenkeliggjort og motarbeidet for sin politikk under krigen, en følelse som særlig gjaldt i forholdet til riksrådet. Sehested hadde da også presset seg inn på domenet til kongens mektigste svigersønn på det tidspunktet, rikshofmester Corfitz Ulfeldt, ved å legge bånd på de norske ressursene som han normalt sett forvaltet i København. De to var en del av det såkalte svigersønnpartiet til Christian IV, som nå så ut til å gå mot splittelse. Hans egenrådige kommando førte også til at han kom på kant med deler av offisersstaben, noe konflikten med Achim von Breda vitner om. Den harde skatteopptrappingen og utskrivningen av bondesoldatene hadde også ført til motstand blant undersåttene, samt gitt lensherrene i Norge en tøff oppgave med skatteinkrevingen, (som neppe var særlig kjærkommen om de ikke skulle få noe igjen for det). Alt hadde imidlertid skjedd i en unntakssituasjon som følge av krigen. Det gjengstod å se i hvor stor grad Sehested ville få beholde sine vide fullmakter, og hva som skulle skje med hæren og sentraladministrasjonen i fredstid. Det blir derimot gjenstand for drøfting i neste kapittel.

Konklusjonen på de overordnede spørsmålene blir at den utenrikspolitiske situasjonen står godt som den overordnede forklaringen på utviklingen, ved å fungere som katalysator for Sehesteds maktpotensial ved krigens utbrudd. Likevel påvirket Sehested begivenhetenes gang ved sitt valg av strategi, som best kan forklares med at hans ambisjoner drev ham til å føre en aktivistisk politikk. En annen stattholder ville kunne ha valgt annerledes, og tilstanden i Norge ved krigens utbrudd talte for nettopp det. Sehesteds sterke posisjon og handlingskraft var utslagsgivende for at Norge ble en viktigere brikke i den oldenborgske konglomeratstaten enn tidligere. Det gjaldt både militært og økonomisk, i tillegg til rent maktpolitisk internt i sentralmakten

Kapittel 4: Formalisering av makten og elitesamarbeid etter 1645

4. 1 Innledning

Fredsforhandlingene endte formelt med en avtale 13. august 1645. Den innebar landavståelser til Sverige som ytterligere svekket Oldenborgmonarkiet til Sveriges fordel. For Norges del overdro Christian IV Jemtland og Herjedalen til svenskene, i tillegg til at de svenskokkuperte bygdene Idre og Særna ikke ble tilbakegitt. Når det gjaldt det danske riket overdro Christian IV Gotland og Ösel til Sverige, samt pantsatte Halland for 30 år.²³¹ Dette innebar en forverring av den allerede utsatte utenrikspolitiske situasjonen, og et innenrikspolitisk prestisjetap for regjering og elite. Christians IVs dristige utenrikspolitikk hadde resultert i krise, og rikets adel hadde ikke maktet sin oppgave med å forsvare riket. Riksråd og konge stod enda mer splittet enn tidligere, mens lavadelen på sin side var misfornøyd med hele regjeringen. Økonomisk hadde riket opparbeidet seg en enorm gjeld, riksråd Christen Skeels anslag av den samlede gjelden til 5 851 500 rdl fra 1649 vitner om det.²³² Forholdene var dermed lagt til rette for maktkamp og splid da kongen innkalte til stendermøter for å få frivillige skatteytelser. Resultatet ble en desentraliseringsprosess i Danmark, ved at den danske provinsadelen i løpet av årene 1645-1647 fikk kontroll over finansforvaltningen i riket.²³³

Dette kapittelet omhandler hva slags rolle Sehested og Norge fikk i det politiske spillet etter krigen. Sehesteds maktpolitiske utgangspunkt var, som vi har sett i forrige kapittel, veldig sterkt etter krigen. Men det var en følge av en rekke ad hoc tiltak i krigstid som i økende grad ble utsatt for kritikk. Fremtiden til den norske hæren under Sehesteds ledelse, og generalkommissariatet på Akershus, var på ingen måte sikret status quo etter krigen. Hovedspørsmålene som umiddelbart meldte seg etter krigen var hvordan den store gjelden i Norge skulle tilbakebetales, og hvor stor del av hærstyrkene som skulle holdes i beredskap siden konflikten med Sverige kunne blusse opp igjen. Utfallet ville få direkte konsekvenser i Danmark. Inntektene fra Norge var sårt etterspurt for å gjøre opp gjeld og avlønnede soldater i kjølvannet av en invasjon som hadde redusert inntektsgrunnlaget i det danske riket. Å holde tilbake norske skatter ville også gå direkte på bekostning av rikshofmester Corfitz Ulfeldts maktgrunnlag.

²³¹ Ø. Rian, *Den aristokratiske fyrstestaten 1536-1648*, bind 2 i: *Danmark-Norge 1380-1814* (1997) s. 249

²³² Ø. Rian, *Den aristokratiske fyrstestaten 1536-1648*, bind 2 i: *Danmark-Norge 1380-1814* (1997) s. 317

²³³ Se kapittel 1. 6 for nærmere utredning av adelspartikularismen

Et hovedtema i kapittelet er å vise hvordan Sehested opererte på de forskjellige politiske arenaene, og hva politikken innebar. Det vil si overfor regjeringen, representert av konge og riksråd, samt elitene i Norge på stendermøter og overfor enkeltpersoner. Å finne ut hva politikken innebar krever en drøfting av sentrale teser som tidligere historikere har frembrakt.²³⁴ Innebar Sehesteds politiske reformer en sentraliseringsprosess som brøt med lydrikesystemet? Bar Sehesteds politikk preg av å bevisst hevde norske interesser slik O. A. Johnsen har hevdet? Eller innebar politikken tvert imot en desentraliseringsprosess hvor stendene allment inntok den plassen adelen hadde hatt i Danmark; i en norsk parallell til adelspartikularismen slik Mykland var inne på? Et alternativ kan være å se den som en monarkisk motvekt mot riksrådskonstitusjonalismen, hvor Norge ble en viktig brikke i den politiske maktkampen. Fra det perspektivet kan Sehested ses som kongemaktens forlengede arm i Norge, som sentraliserte og styrket kongens maktgrunnlag med sine reformer. En forutsetning for det er at Sehested, i større grad enn det Mykland og Johnsen har hevdet, var et redskap for kongen. I så fall ville en styrking av Sehesteds stattholdermandat innebære en styrking av kongemakten på bekostning av riksrådet. Før jeg foretar en nærmere drøfting av de overordnede spørsmålene vil jeg redegjøre for Sehesteds valg av politisk strategi etter krigen, og resultatene av hans politikk frem til 1647.

4. 2 Alliansebygging og stendersamarbeid – Sehesteds politiske strategivalg

I en streng ordre til Nils Lange rett etter krigens slutt, datert den 21. august, kom Sehested inn på forholdet til Corfitz Ulfeldt og en potensiell kime til konflikt. Problemet var at Nils Lange uten tillatelse hadde lånt penger av tollkisten i Flekkerø til en av brødrene Marselis,²³⁵ på tross av at Ulfeldt hadde lovet de samme pengene til sin storkontraktør Henrich Müller: ”*og mere disgusteret Rigens Hofmester, saa man vel maa see sig for Intet saadant at disponere udimod Rigens Hofmesters Ordre.*”²³⁶ Sehested stilte seg uforstående til hvordan det hadde gått for seg, og skrev deretter følgende:

thi Commiss. veed vel jeg haver advaret hannem, han skulde uden min særdeles Ordre intet befatte sig med Toldpengene, efterdi jeg neppelig selv uden med største Restriction var crediteret dertil, og intet haver i Sinde noget at committere mod Rigens Hofmesters Ordre [...] Commiss. vilde ogsaa advare Marsellio Intet at begjere af Tolden nogensteds; thi det vil sandelig give Intrigue. Han Faaer at have Patience til jeg kommer hjem, saa vil jeg see, hvad

²³⁴ Se kapittel 1. 8 angående historikeres tolkninger og 1. 7 for definisjon av termene.

²³⁵ Trolig Selius Marselis siden han hadde bosatt seg i Christiania

²³⁶ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) s. 262

Raad jeg faaer at contentere hannem udi en eller anden Maade, hvorledes det ogsaa skal gaae med mig selv og hvis jeg haver at kræve for min store Gjæld [...]²³⁷

Nedbetalingen av gjelden bar i seg en kime til konflikt mellom Sehested og Corfitz Ulfeldt siden tollinntektene, i kraft av sin størrelsesorden av rede penger, var av de sikreste betalingsmidlene til storkreditorene det her gjaldt. Sehested var også personlig en storkreditor, men uttalelsen viser at han ikke var klar for å legge seg ut mot Corfitz Ulfeldts ordrer på det tidspunktet. Marselis måtte fint vente til Sehested kunne finne en annen løsning for ham og seg selv. Den 13. september 1645 beordret Christian IV Sehested ved kongebrev å avmønstre deler av krigsfolket i hæren og hele defensjonsflåten, samt å sende ned alle tollpenger som fantes i de norske tollkistene til Danmark så raskt som mulig.²³⁸ Sehested ser ut til å ha kalkulert med at det gjaldt å holde hodet kaldt hvis han skulle ha forhåpning om å få dekket sine utlegg uten å komme i åpen strid med Corfitz Ulfeldt. Dessuten gjaldt det også å beholde kongens gunst, og det betydde at tollinntektene ikke skulle røres uten kongelig forordning.

Et brev til Johan Garmann, datert 16. september 1645, kan stå som eksempel på Sehesteds forsøk på å gjenvinne kontroll over finansene i kjølvannet av krigen. Sehested ga Garmann, som var toller i Christiania, streng beskjed om å holde seg til sine ordrer og tilføyde: *”Tilmed saa kan I vel tænke, at jeg jo engang maa have noget igjen for min Fordring [...] og burde I udi det ringeste holde de 2 Poster urørt, som ere Hs. Maj Toldpenge, saavel som Alt hvis egentlig kommer af Agershuus Lehn.”*²³⁹ Sehested fortsatte med å påpeke at nest etter Gud og kongen, så var det ham vedkommende stod til ansvar for: *”thi derved gjøre I eder selv Tjeneste [...] at I lader det blive ved den Afsked og Ordre [...] og befinder jeg, at I til nogen Menneske, være sig Marselio eller andre, forstrækker eller laaner noget, da maa I vist forlade Eder, at I gjør mig høilig imod [...]”*²⁴⁰ Brevet tar for seg det samme problemet som kommer frem i ordren til Nils Lange, at tollpengene ble rørt uten ordre, men her er det utelukkende sitt eget krav på tilbakebetaling han fremhever i sin argumentasjon: *”efterdi jeg hverken nyder Indkomst eller andet”*.²⁴¹ Sehested skrev også samme dag et brev til Selius Marselis hvor han ble bedt om å vise tålmodighet med sine utestående krav.²⁴²

Ut ifra brevene kommer det tydelig frem at Sehested valgte en forsiktig politisk linje den første tiden etter krigen. Han ville ikke forspille sitt gode forhold til kongen, og det siste han trengte var å gi sine motstandere i riksrådet ytterligere grunnlag for å kritisere hans

²³⁷ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) s. 263

²³⁸ NRR VIII ss. 371-372

²³⁹ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) s. 369

²⁴⁰ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) s. 369

²⁴¹ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) s. 369

²⁴² Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) ss. 369-370

embetsførsel. Sehested inntok derfor en avventende stilling, og konsentrerte seg om å få kontroll over finansene og embetsverket. Det var også politisk klokt å ligge lavt i terrenget inntil det planlagte rådsmøtet i København i september hadde brakt eventuelle politiske posisjoneringer frem for dagen. Før jeg går nærmere inn på hva slags politisk strategi Sehested etter hvert la seg på i Norge, vil jeg derfor redegjøre nærmere for situasjonen i regjeringen i forbindelse med rådsmøtet.

Kongen innkalte til rådsmøte i begynnelsen av september. Den 11. september ba kongen rådet om å tenke ut en løsning på hvordan statens økonomi kunne komme i balanse etter krigen, og hva som trengtes til hær og flåte.²⁴³ Rådet uttalte den 26. september at den økonomiske situasjonen ikke burde svartmales, det frarådet kongen å skrive ut nye skatter på det tidspunkt, og gikk imot enhver forandring i lensvesenet (som jo ville gått ut over adelen).²⁴⁴ Kongen var svært misfornøyd med resultatet og rettet sin frustrasjon mot Corfitz Ulfeldt. Ulfeldt hadde siden 1644 fått sin posisjon hos kongen svekket, og det viste seg ved at han ikke lenger maktet å forsvare alle klientene sine.²⁴⁵ I et brev til Christen Thommessen hadde kongen også beskyldt Ulfeldt for å tilrive seg en myndighet han ikke hadde krav på, og han hadde merket seg de direkte anvisningene av penger til Ulfeldts storkreditorer.²⁴⁶ Ulfeldt hadde med stor dramatik søkt avskjed fra sin rikshofmesterstilling, for deretter å få avslag fra kongen like i forkant av rådsmøtet.²⁴⁷ Utgangspunktet var dermed, uten at han nødvendigvis var klar over det selv, svært gunstig for Sehested dersom han hadde planer om å tilrive seg større myndighet over de norske skatteinntektene.

Sehested skrev på samme tid som rådet var samlet i København et omfattende brev til Christen Thommessen, datert 20. september 1645, som belyser hans syn vedrørende viktige norske saker. Brevet gjaldt den generelle tilstanden i Norge, og kan ses i sammenheng med rådsvirksomheten fetteren deltok i. Etter å ha gitt uttrykk for frustrasjon over manglende informasjon om danske statsanliggender kom Sehested inn på Norge, hvor han rådet til følgende:

[...] at man herefter varlig omgaaes med denne Nation, og endelig bringer alting udi en anden Skik, Stænderne nogenledes til Fornøyelse, og Kongl. Maj. til større Tjeneste at praver og forekomme adskillige indvortes mala [onder] og Corruptioner, hvilke dersom de ikke udi Tide

²⁴³ Kr. Erslev, *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie. Bd III*, (1888) s. 190

²⁴⁴ Kr. Erslev, *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie. Bd III*, (1888) ss. 193-196

²⁴⁵ Otto Sperlings administration som lege ved barnehuset ble utsatt for en fellende kommisjon i oktober 1644: S. Heiberg, *Enhjørningen Corfitz Ulfeldt*, (2003) s. 53

²⁴⁶ S. Heiberg, *Enhjørningen Corfitz Ulfeldt*, (2003) ss. 53-55

²⁴⁷ Kr. Erslev, *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie. Bd III*, (1888) s 191 og S. Heiberg, *Enhjørningen Corfitz Ulfeldt*, (2003) s. 56

ret tjendes og cures, da frygter jeg, at den ringeste Occation af ny Misforstand eller Dispyt med vore Naboer skulle foraarsage en mærkelig, farlig og uforhinderlig Forandring.²⁴⁸

Sehested fremhevede her et behov for å samarbeide med de norske stendene. En grunn til det kan være beskyldningene om egenrådlig embetsførsel som deler av riksrådet hadde utsatt ham for. Han trengte større legitimitetsgrunnlag for sin politikk, og det var heller ikke ugunstig å dele ansvarsbyrden for den. Et potensielt motargument mot å samarbeide tett med de norske stendene ville for riksrådets del være dets frykt for norsk separatisme. Dermed gjaldt det å legge saken frem på en måte som gjorde at han unngikk den type mistanke. I den sammenheng kan man spørre seg hva slags ”farlig, uforhinderlig forandring” det er Sehested siktet til i sitatet. Uttalelsen tyder på at Sehested ville gi inntrykk av at ”nordmennene” var tilbøyelige til å gå over på svenskenes side, ved den minste anledning, dersom en ny krig med Sverige skulle blusse opp. Hva slags innrømmelser til stendene er det Sehested mente kunne forebygge dette, og hvilke ”nordmenn” er det han siktet til som potensielle opprørere? Sehested fortsatte:

Cantsler Jens Bjelke med begge Daniel Bildt samt Obriste Bjelke og Andre haver været hos mig her udi Vigen paa menige Stænders Vegne belang. Krigsfolkets Aftakkelse, som de haver været stor Betænkelse udi, formedelst den Umulighed at bekomme det igjen udi en Hast, [...] udimod den Fare, de synes at see for Øinene, dersom (det Gud naadelig afvende) nogen Misforstand paa ny enten med Sverige eller Holland skulde hændes, og ingen ret militia uden det gemene Landfolk var udi Riget, og Almuen, som vel er at befrygte, begyndt at rase og tumultere med adskillige Factioner og Partier, som skulde søge Hoved, til deres egen og dette Riges store Ulykke og Undergang.²⁴⁹

Sehested antydte her at det kunne bli behov for vervede soldater for å slå ned indre så vel som ytre motstand, og at man derfor gjorde klokt i å beholde deler av de vervede styrkene.

Sehesteds fremstilling blir da at siden man ikke kan stole på allmuens lojalitet til kronen, så burde man støtte seg til rikets eliter gjennom stendene (som hovedsakelig bestod av danske lensherrer og deres klienter). Gjennom å støtte deres forslag om å beholde deler av de vervede styrkene var man bedre stilt ved et eventuelt opprør, som jo kunne forventes ved en ny krig. Når det gjaldt bondesoldatene så var de sendt hjem, men Sehested fryktet at: *”disse faa, som ere til overs, heller skulle søge at snige sig ud af riget med den Hollandske Flaade [...] end at ville igjen være bonde.”*²⁵⁰ Sehested forsikret fetteren om at det største tyveri i Norge var: *”det Folk, der stjæles af Riget, som ikke aleneste aldrig kommer igjen, mens degenereres saa meget hos Fremmede ved den store Libertet, at de endelig blive Landsforrædere og deres Fædrelands Fiender.”*²⁵¹

²⁴⁸ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) s. 373

²⁴⁹ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) s. 374

²⁵⁰ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) s. 375

²⁵¹ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) s. 375

Det virker underlig at de norske bondesoldatene, som ikke gikk med på offensiver mot svenske bønder under krigen: ”uden (at) Halen er sterckere aff soldatter”,²⁵² brått skulle vegre seg mot å gå tilbake til åkeren. Sølvi Sogners undersøkelse av norsk ungdoms migrasjon til Nederland kan derimot bidra med en forklaring på fenomenet.²⁵³ Basert på nasjonaliteten til mannskapet på fem orlogsskip fra Amsterdam i 1720-1730 årene, fant hun ut følgende:

Ni av de 220 underoffiserer var norske (4 %) og 92 av 1023 matroser (9 %). Ingen av de 227 soldatene var norske! Nordmenn seilte, men de sloss ikke! Holder vi de militære utenfor, utgjør nordmenn ca 8 % av marinens folk [...] nordmenn [utgjorde] en prosentandel av alle brudefolk i Amsterdam 1601-1800 på 5-6. Tar vi dette som en slags målestokk, kan det se ut til at nordmenn var rimelig bra representert i marinen i forhold til sin tilstedeværelse generelt.²⁵⁴

Det er selvsagt uvisst om tallene er representative for vår tidsperiode, men det gir grunn til å anta at den nederlandske marinen var en attraktiv arbeidsplass for nordmenn som dro til Holland i tidlig nytid. Tallene antyder også at det ikke var soldatlivet i seg selv som var ”pullfaktoren” for emigrasjonen. Sogner viser i den sammenheng til at Holland på 1600- og 1700- tallet hadde den posisjonen Amerika skulle få senere: ”det lovede land som fløt av melk og honning. Holland trakk migranter som en magnet. Der var det arbeid å få [...] og arbeidet var til dels relativt godt lønnet.”²⁵⁵ Det var nok den viktigste ”pullfaktoren”. ”Pushfaktoren” i vår tidsperiode kan forklares med allmuens dårlige kår som følge av krigen, i form av økte skatte- og utskrivningsbyrder. Ifølge Sogner var ikke politisk-religiøs migrasjon noen faktor av stor betydning i utvandringen,²⁵⁶ men Sehesteds fokus på ”den store libertet” i Holland tyder på at det ikke blir helt treffende i dette tilfellet. Politisk migrasjon som følge av økte byrder kan ikke utelukkes som motiv for bøndenes migrasjon under Sehesteds stattholdertid.

En kan ikke utelukke at Sehested fryktet for lojaliteten til bøndene, han må ha kjent til allmuens misnøye, men det er tydelig at han også bruker allmuens opprørske inklinasjoner med en bevisst hensikt for øye: Å overbevise fetteren om at man burde beholde deler av de vervede styrkene i Norge, samt understreke sin egen og de norske stenders lojalitet til regimet. På den måten kan advarslene i brevet ha vært myntet på deltagerne på rådsmøtet i København. Det var i Sehesteds interesse å fremheve faren for separatistiske bevegelser blant allmuen, og på den måten forsikre rådet om sin egen lojalitet, samt vinne støtte for stenderpolitikken. På den andre siden kan man heller ikke utelukke at tilstanden var så alvorlig at det ville være klokt å ha vervede styrker i bakhånd. Han hevdet indirekte at en av hovedårsakene bak kravet om vervede styrker, var å kunne hindre separatisme ved en eventuell ny krig. For å få et nærmere innblikk i

²⁵² Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 3, (1835) s. 144

²⁵³ S. Sogner, *Ung i Europa*, (1994)

²⁵⁴ S. Sogner, *Ung i Europa*, (1994) s. 94

²⁵⁵ S. Sogner, *Ung i Europa*, (1994) s. 73

²⁵⁶ S. Sogner, *Ung i Europa*, (1994) ss. 32-33

hva hans politikk overfor stendene innebar, må vi se nærmere på hvordan Sehested presenterte sine forslag til stendene i Norge.

Den 5. oktober 1645 ble det holdt et forberedende provinsielt stendermøte i Halden, som etter planen skulle etterfølges av et alminnelig stendermøte i Kristiania 24. oktober. Sehested skrev et memorial angående sakene som skulle diskuteres i Halden, datert 8. oktober 1645, hvor han viser til utsagn fra Daniel Bildt og Jens Bjelke i forbindelse med første punkt som skulle diskuteres på møtet. Her heter det: ”*At eftersom Hr. Cantzler med Daniel Bildt Ottesen haver syntes høyt betænkeligt, alt Krigsfolket her udi Riget til Hest og Fods efter Kongl. Maj. naad. Ordre, som dog om det fremmede og gevorbne bør at forstaaes, saa hastig at aftakke [...]*”.²⁵⁷ Årsaken til deres bekymring var: ”*[...] saadanne utroe og mere end tilforn mægtige og anseelige Naboer*”.²⁵⁸ Bildt og Bjelkes krav blir her forklart med frykten for Sverige, faren for opprør blant den norske allmuen blir ikke nevnt i memorialet, det ville da også være svært uheldig å røpe frykt for at befolkningen var på randen av opprør dersom det ble offentlig kjent. Det ble derimot uttrykt bekymring for svenske ververe langs grensen og utvandring til Holland, og dette ble senere diskutert på møtet i Christiania som ikke kom i stand før 29. oktober.²⁵⁹

De øvrige punktene som skulle diskuteres var i grove trekk følgende: Punkt 2: Hvordan regimentene kunne komplementeres og holdes i operativ stand. Punkt 3: Hvordan styrke rikets inntekter slik at en kunne finansiere styrkene, som skulle være beredt i fredstid, samtidig med at Danmark fikk tilsendt øvrige: ”*maadelige Skatter [...] noksom synes at kunne skee, at baade dette Rige kan forundes Middel til sin Conservation og Stændernes Forsvar, og Danmark mærkelig derforuden med anseelige Summer hjælpes [...]*”.²⁶⁰ Punkt 4: Hvordan tollpolitikken skulle føres til utenlandske og nordmenns felles beste ved å fremme handel. På den måten skulle økt handel sørge for at tollinntektene ikke minsket og kom alle til gode. Punkt 5: Hvordan fremme bergverkenes drift på en bedre måte. Punkt 6: Hvordan skyssferden kunne avskaffes mot andre privilegier til de som hadde krav på det. Punkt 7 lyder nærmest som en programerklæring og gjengis derfor i sin helhet:

Hvad menige Stænders her udi Riget fornembste Anliggende kan være at andrage og hos Kongl. Maj. underd. begjere, til fornævnte Puncter ret at bringe udi Skik, saavel som alting saaledes at dirigeres, at begge Riker, Danmark og Norge maatte have et ret tryggeligt Forsvar at defendere sig bedre, naar Noget igjen skulde paakomme, som vel er at befrygte ikke længe at ville blive ude, i hvor sterk Freden synes at være gjort. Gud give jeg udi min ringe og uforstandig Mening maatte være bedragen.²⁶¹

²⁵⁷ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) s. 394

²⁵⁸ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) s. 394

²⁵⁹ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) ss. 96-99

²⁶⁰ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) ss. 394-395

²⁶¹ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) s. 396

Punkt 8: Hvordan defensjonsskip kunne skaffes, og hva slags privilegier de skulle få for å kunne yte tjeneste når det trengtes. Sehested bemerket at den forrige ordningen feilet i så måte, men at problemene enkelt kunne løses ved en bedre ordning.

Ut fra memorialet ser det dermed ut til at målet for politikken var å konsolidere og videreføre satsingen på militsen og defensjonsflåten i Norge. Sehested begrunner det i fremstillingen med at begge riker skulle ha et trygt forsvar fordi en ny krig var å forvente. Det var overordnede mål som falt godt innenfor interessefeltet til rikets eliter, representert av stendene; de hadde store verdier i landet og derfor mye som stod på spill ved en eventuell svensk invasjon. Dermed hadde Sehested og stenderrepresentantene et interessefellesskap – å sørge for at riket hadde et godt militærvesen – som utgangspunkt for videre samarbeid.

Hvordan fremstilte Sehested sitt samarbeid med stendene til Christian IV? Ut fra det vi har sett tidligere kan vi forvente at Sehested appellerte til kongens optimisme ved å forespeile store resultater til fordel for monarkiet, istedenfor å male frem et trusselbilde slik han indirekte gjorde til rådet gjennom brevet til Christen Thommessen. Rett før det ovennevnte stendermøtet skrev Sehested et brev til Christian IV, datert 25. oktober 1645, hvor han kom med følgende forespeiling til kongen:

[...] formoder næst Guds Hjælp at mage det saaledes nu med Stænderne her udi Riget, at E. Kongl. Maj. herefter aarlig skal bekomme store og anseelige Summer til visse Terminer ned udaf Contributionen, Toldene urørt og Riget næst Guds Hjælp vel forsikkert for en mægtig Fiende, end tilforn, hvilket er det jeg med Stænderne nu er fornemlig occuperet udi, og skal, naar jeg nedkommer, om Alting gjøre E. Kongl. Maj. nøiagtig underd. Relation.²⁶²

Uttalelsen kan tolkes som et brageløfte. Den innebærer kun løfter om hvor fruktbart samarbeidet kunne bli, uten å nevne noe konkret om hvordan det skulle oppnås. Resultatene av stenderforhandlingene stod heller på ingen måte i forhold til Sehesteds forespeilinger.²⁶³

Likevel ser det ikke ut til at troen på svigersønnen ble dempet hos kongen av den grunn. Tvert imot virker det som om kongen fant et nyvunnet håp for fremtiden i Sehesteds ambisiøse visjoner, noe følgende uttalelse fra Steffen Heiberg vitner om: ”Den 18. november 1645 skrev kongen til Christen Thomesen, at når Hannibal kom til Danmark, ville han præsenterere en løsning på rigets finansielle problemer [...]”.²⁶⁴ Det Heiberg siktet til var følgende uttalelse i brevet: ”Offuenbenendte Stadtholder [Hannibal Sehested] loffuer y hans skriiffuelsse Stor

²⁶² Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) s. 411

²⁶³ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) s. 99

²⁶⁴ S. Heiberg, *Enhjørningen Corfitz Ulfeldt*, (2003) s. 65

vnderretning at gørre y aldting, kronen til beste, Naar hand kommer, huilcket ochsa kan skee Naar hand uil Rett du och intet achte om Nogens Suurseend [sure sinn].”²⁶⁵

Hvordan kunne kongen sette så stor lit til svigersønnen? En forklaring kan være Christian IVs problemer i Danmark vedrørende økonomien, Corfitz Ulfeldts egenrådighet og reformmotstanden blant riksrådet. Sehesteds optimistiske vurdering av norske anliggender ser ut til å ha vært en kjærkommen kontrast, i en tid preget av personlig motgang for den aldrende kongen. Under krigen hadde Sehesteds hektiske aktivisme appellert til Christian IV, som selv hadde ledet generalstaben fra sitt admiralskip, i skarp kontrast til Corfitz Ulfeldts oppvaring av diplomatiske forbindelser i København. Etter krigen ser det ut til at kongen, som følge av indre stridighet i regjeringen, i enda større grad enn før satte sin lit til at Sehested skulle være den som talte kongens sak. Som vi skal se, lot ikke Sehested på sin side forspille noen sjanser til å forsikre kongen om at han var kongens mann.

Fire dager før kongens brev til Christen Thommessen, den 14. desember 1645, skrev Sehested et brev til Christian IV. Sehested begynte med å beklage monarkiets vansker, som følge av krigen og de harde fredsbedingungen, og erklærte deretter:

In Summa: Flaadens, Tøihusets og anden ubodelig Skade det bedste og snarest muligt at reparere: saa kan Eders Kongl. Mai. Ved denne min underd. Skrivelse saavel som mine forrige aldeles være forsikkert, at jeg underd. med de fleste og fornembste Stænder og Lehnsmeind her udi Riget saaledes haver betænkt adskillige tjenlige Middel, hvorved Eders Kongl. Maj. og begge Riger vist skal have en stor Undsætning aarlig til forberørte Besværlighets endelige forlettelse, Stænderne uden Skade og Forderv, men fast mere til Contentement og continuerlig Fremgang [...] og saalenge Eders Kongl. Maj. sig. naad. vil lade befalde, at jeg min underd. Flid derudi tilbørlig maa anvende, da maa Eders Kongl. Maj. forlade sig til, at det skal skee med Saadan Troskap og Oprigtighed uden nogen undseelse til nogen [...], at jeg min underd. Tjeneste for Gud i Himlen og Eders Maj. noksom vil være bekjendt.²⁶⁶

Slike løfter må ha vært svært oppmuntrende lesning for Christian IV. De innebar at Sehested skulle klare å kombinere alle hensyn i en politikk som ga kongen så store inntekter fra Norge at de ville løse de store problemene til det danske riket. Stendene hadde derimot et mer nøkternt syn på saken. Deres innstilling ble at midler til det norske forsvaret, og gjeldens avbetaling i Norge, måtte tas av rikets kontribusjon. Kun det som ble til overs skulle sendes til Danmarks hjelp.²⁶⁷ I fortsettelsen av brevet til kongen roste også Sehested sin storkontraktør Selius Marselis som: *”[...] haver gjort Eders Maj. og dette Rige [...] saa stor en Tjeneste udi adskillige Maader ved Forstrækning paa sit eget Eventyr og Forlag, at det havde været mig Umuligt Verket uden hans Undsætning at underholde; og at han [...] næsten havde mistet sin Credit udi Holland [...] havde ikke denne Sidste summa af Bergens og Trondhjems Skatter*

²⁶⁵ C. F. Bricka og J. A. Fredricia, *Kong Christian den fjerdes egenhændige breve. Bd VI*, (1885-1886) s. 104

²⁶⁶ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) s. 450

²⁶⁷ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie* (1909) s. 100

kommet til hjelp.”²⁶⁸ Sehested sørget med det for at hans klient og storkontraktør stilte fremst i køen blant de øvrige kreditorene i Norge med tanke på gjeldsoppgjøret. Favoriseringen av Marselis kommer spesielt tydelig frem i oppgjøret med defensjonsskipsrederne.²⁶⁹ Sehested nevner ikke sine egne utlegg i brevet til kongen, men en kan anta at Sehested følte seg trygg på at han selv ville bli rikelig belønnet. Den største belønningen kongen kunne gi Sehested var å anerkjenne svigersønnens politikk, ved å formalisere maktgrunnlaget han hadde opparbeidet seg under krigen ved kongelige forordninger. De neste årene 1646-1647 skulle i så måte vise seg å bli en storhetstid for Sehested og hans politikk.

Vi har sett at Sehested valgte en avventende strategi den første tiden etter krigen. Hans energi ser ut til å ha vært konsentrert rundt å få kontroll over finansene, som igjen bar preg av kaotiske tilstander, samt legge en ny politisk plattform han kunne bygge videre på. Plattformen ser ut til å ha vært basert på et tettere samarbeid med elitene i Norge gjennom de norske stendene. Hans problemer med allmuen, og anklager om egenrådig embetsførsel fra riksrådet, ser ut til å ha vært motiverende faktorer for å danne en slik allianse. Ambisjonsnivået var også svært høyt, og han trengte den hjelpen han kunne få dersom han skulle ha forhåpninger om å lykkes. Han ønsket at hærordningen ble opprettholdt samtidig med at gjelden skulle tilbakebetales. Han kunne ha gått med på å sende tilbake alle vervede styrker og heller fokusert på tilbakebetalingen av gjelden. Det hadde vært en krevende nok oppgave i seg selv og angikk ham personlig som kreditor. Han valgte likevel å insistere på at det ikke ble gjort. I brevene til Christian IV ble kongen forespeilet brageløfter om at arbeidet med stendene ville gagne alle parter på sikt. Stendene kunne få et forsvar, gjelden kunne tilbakebetales, samt at Danmark ville få tilsendt ”anseelige summer”. Da er det kanskje ikke rart at kongen mente Sehested ville presentere løsningen på rikets finansielle problemer når han kom ned til Danmark. At Sehested hadde planer om videre reformarbeid kunne det ikke være noen som helst tvil om, men for å kunne gjennomføre sine planer i Norge måtte han få kongens formelle godkjenning.

4. 3 Sehesteds gjennombrudd i fredstid 1646 – 1647

Sehested reiste i februar 1646 ned til Danmark på et opphold som varte til juni samme år. Den 6. april 1646 ble det holdt herredag i København, med Hannibal Sehested som tilstedeværende. Under herredagen ble Hannibal opphøyet til riksembetsmann tross protester fra riksrådet.

²⁶⁸ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) s. 451

²⁶⁹ O. H. Gjeruldsen, *Defensjonsskipsordningen i Norge 1630-1704*, (2002) ss. 95-97 og ss. 101-102

Riksembetene²⁷⁰ var tross alt aristokratiets viktigste posisjoner under riksrådskonstitusjonalismen. De ble sett som riksrådsaristokratiets viktigste middel til å kontrollere forvaltningen, samt til å påse at kongen overholdt forfatningen og forpliktelser han hadde påtatt seg ved valghåndfestingen. Embetene var gjennomgående knyttet til det danske riket, men ved at kongen suverent bestemte hvem som tiltrådte stillingene, fikk de også preg av å være en monarkisk posisjon. Det var derfor en dualisme over riksembetene; de var kongens embetsmenn og samtidig riksrådsrepresentanter i forvaltningen. Det er derfor ikke til å undres over at det ble protestert mot at nok en svigersønn, (Corfitz Ulfeldt innehadde det fremste riksembete som rikshofmester), fikk en slik posisjon, spesielt med tanke på at Sehested var regnet som kongens favoritt etter at Ulfeldt og kongen kom i konflikt. Den 21. mai uttalte kongen i forbindelse med protestene at han hadde informert rådet om avgjørelsen kun for høflighets skyld, og at han på ingen måte hadde ønsket å høre deres formening om saken.²⁷¹ Sehested skaffet seg også fullmakt til å innkalle adel, geistlighet og borgere i Norge til årlige møter under sitt opphold.²⁷² Sehesteds allianse med stendene var dermed velsignet av kongen. Det var en forsmak på makten Sehested skulle samle i sitt stattholderembete ved Christian IVs hjelp, på tross av riksrådets protester.

I kjølvannet av Sehesteds reise til Danmark og herredagen i København, fulgte en mengde kongebrev med viktige bestemmelser angående styringen av Norge. Tre av de er datert 23. april 1646 og inneholdt særs viktige bestemmelser: Det første fastslo at kun halvparten av kontribusjonen skulle nedsendes for 1646, mens den andre halvparten skulle brukes til Norges forsvar.²⁷³ Det andre ga lensherrene klarsignal for å starte pantsetting av krongods til de som hadde forstrekt sølv og penger til kronen under krigen,²⁷⁴ etter en avtale skissert i et kongebrev 30. mars 1645. Det tredje brevet stadfestet at Sehested skulle ha: ”[...] *den øverste Commando och Autoritet* [...]”²⁷⁵ over militsen, og at det derfor ikke trengtes noen generalmajor i Norge.²⁷⁶ Den 24. april utstedte kongen flere brev angående skatten i Norge hvorav de viktigste var et til Sehested personlig, et til de norske lensherrene, samt et åpent kongebrev som skulle kunngjøres for de norske undersåttene.²⁷⁷

²⁷⁰ S. Imsen og H. Winge, *Norsk Historisk Leksikon*, (2003) ss. 346-347

²⁷¹ C. F. Bricka og J. A. Fredricia, *Kong Christian den fjerdes egenhændige breve. Bd VI*, (1885-1886) ss. 165-166 og Kr. Erslev, *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie. Bd III*, (1888) s. 210

²⁷² O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) s. 91

²⁷³ NRR VIII ss. 390-391

²⁷⁴ NRR VIII ss. 391-392

²⁷⁵ NRR VIII s. 392

²⁷⁶ NRR VIII ss. 392-393

²⁷⁷ NRR VIII ss. 395-398

I Christiania ble det avholdt herredag sommeren 1646, og i den forbindelse ble det i tillegg ført forhandlinger på et regionalt adelsmøte. Christian IV, som ankom Christiania den 7. juli, meddelte dagen etter at han anså det som for risikabelt å avmønstre rytteriet. En skulle derfor finne måter å skaffe penger til finansieringen og plassere de i landkisten. 11. juni oppnevnte kongen en kommisjon, bestående av Sehested, Ove Gjedde, Jens Bjelke og Kristoffer Urne, som blant annet skulle diskutere hvordan gjelden i Norge skulle betales. Den 20. juli foreslo kommisjonen at gjelden, som ble anslått til 400 000 rdl, skulle betales av Norges kontribusjon. Det skulle gjøres ved at halve kontribusjonen skulle bli i Norge, mens den andre halvdel skulle sendes ned til Danmark.²⁷⁸

I løpet av årene 1646-1647 maktet Sehested dermed å få gjennomslag for sin politikk på nær sagt alle områder. Generalkommissariatet ble utvidet og omorganisert etter utstedt ordre 23. april 1646, og fikk etter hvert utvidet sitt ansvarsområde slik at det endte opp som en norsk sentralinstitusjon. 1. oktober 1646 ble generalkommissariets oppgaver klart definert og godkjent av kongen. Det skulle stå under Sehesteds ledelse samt fungere som armedepartement og rentekammer for Norge, hvor samtlige norske statsinntekter skulle samles.²⁷⁹ Sehested fikk som vi har sett også ledelsen av militsen 23. april, men han møtte stor motstand mot forslagene sine til militsens størrelsesorden av riksrådet. Ankepunktet var de store kostnadsestimatene.²⁸⁰ Kanskje ikke til å undres over siden det første estimatet beløp seg til hele 385 000 rdl årlig – et beløp tilsvarende hele den norske kontribusjon, i tillegg til mesteparten av de norske tollinntektene. Det var også langt mer enn det den store norske hærorganisasjonen kostet etter 1660: I 1670 kostet den 132 000 rdl, og fra 1671 skulle hærutgiftene reduseres til 102 000 rdl årlig.²⁸¹ Etter fire forsøk fikk han endelig godkjent sitt siste forslag, men da for en vesentlig mindre styrke enn han opprinnelig hadde foreslått. Likevel innebar avgjørelsen at gjeldens avbetaling måtte foregå over åtte år, istedenfor over fire slik Sehested opprinnelig hadde tenkt det. De årlige utgiftene til hæren skulle beløpe seg til 126 000 rdl årlig, som inntil videre måtte tas av kontribusjonen. Sehested gikk så langt som å nekte å ha noe med Norges hærordning å gjøre hvis det ikke ble godkjent.

Den 23. mai og 2. juli 1647 gikk kongen med på at hele kontribusjonen skulle bli i Norge inntil gjelden var betalt og militsen ble ordnet etter Sehesteds forslag.²⁸² Kongen sørget også

²⁷⁸ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie* (1909) s. 89

²⁷⁹ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie* (1909) ss. 108-113

²⁸⁰ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie* (1909) ss. 104-105

²⁸¹ O. H. Gjeruldsen, *Hæren og eneveldet i Norge 1660-1675*, (2000) ss. 93-94

²⁸² NRR VIII, ss. 490-491

for å gi svigersønnen gode økonomiske betingelser; Akershus len ble gitt til ham kvitt og fritt i mai 1647, det innebar at han fikk en årlig inntekt på hele 40 000 rdl.²⁸³ Defensjonsflåten skulle også gjenopprettes. Sehested forslag var å opprette en flåte bestående av 30 orlogsskip med minimumskrav på 150 lester og 24 kanoner. De store planene skulle igjen vise seg å være vanskelig å få stendene med på. Kongen på sin side applauderte derimot planene som likevel endte med å grunnstøte på problemer og motstand av mange slag.²⁸⁴

Christian IV hadde med dette autorisert at det maktpolitiske innholdet Sehested hadde tillagt stattholderembetet under krigen også skulle gjelde i fredstid. Det medførte en maktkonsentrasjon i stattholderembetet som ingen tidligere stattholdere hadde oppnådd. I tillegg hadde Sehested kongens tillatelse til å samarbeide politisk med elitene i Norge gjennom stendene. Belønningen Sehested fikk for sine reformer ser dermed ut til å ha vært en opphøyelse av stattholderembetet til en slags visekongestilling i Norge. Det er derimot ingen grunn til å tro at Christian IV selv ikke så seg tjent med det. Sett i lys av konfliktsituasjonen i regjeringen, så innebar situasjonen en styrking av kongens ideologiske maktbasis overfor riksrådet, slik Steffen Heiberg påpeker:

Oprettelsen af en norsk finanskasse medførte, at Ulfeldts rigshofsmesterembede mistede kontrollen med en væsentlig del af rigets indkomst. I protesten mod denne indskrænkning af sin myndighed havde Ulfeldt rigsrådets fulde opbakning. En selvstændig norsk forvaltning uden for rådets kontrol kunde blive en maktbase for kongemakten, som kunne bruges til at gennemføre en omvæltning i Danmark. Bekymringen blev ikke mindre af, at nettop i disse år fik de gamle forestillinger om Norge som arverike i modsætning til valgriket nyt liv. Hvis Norge fikk status som arverige, ville det danske rigsråd nemlig være nødt til at vælge den norske tronarving til danske konge for at opretholde rigsenheden.²⁸⁵

Det ser dermed ut til at Christian IV, etter å ha blitt kneblet i sine reformforslag av riksrådet, så sitt snitt i å bruke Norge som pressmiddel. Det var heller ikke noe nytt at kongen spilte på at han ikke bare var konge i Danmark overfor det som var *Danmarks* rikes råd.

Da Christian IV gikk inn i keiserkrigen var det som holsteinsk hertug for å trosse rådets advarsler.²⁸⁶ I likhet med de tyske hertugdømmene hadde også Norge et stort maktpolitisk potensial for kongen, som Sehesteds reformer hadde bekreftet og forsterket. Sett fra Christian IVs ståsted angikk ikke norske anliggender, og dermed Sehesteds reformer, det danske riksråd fordi han hadde begynt å betrakte det som sitt arveland. Derfor kunne kongen tillate seg at den norske militsen og marinen stod under Sehesteds fulle kontroll, og at Sehested forvaltet rikets ressurser. Med andre ord betraktet Christian IV Sehested som sin forlengede arm i Norge på

²⁸³ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) s. 95

²⁸⁴ O. H. Gjeruldsen, *Defensjonsskipsordningen i Norge 1630-1704*, (2002) ss. 113-117 og O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) ss. 106-108

²⁸⁵ S. Heiberg, *Enhjørningen Corfitz Ulfeldt*, (2003) s. 84

²⁸⁶ Se delkapitlene 1. 3 og 1. 4

det tidspunktet. Det danske riksrådet, med Corfitz Ulfeldt i spissen, ser også ut til å ha tolket situasjonen i samme retning; ikke bare var hans reformer i Norge en stor trussel i seg selv, siden det begrenset deres kontroll og innsyn med riket, de fryktet også at Sehested stod bak kongens lensreformer i Danmark:

Ulfeldt og riksrådet hadde derfor felles interesse i at bremse Hannibal Sehested, der også ble anset for at være hjernen bag kongens plan om en videreførelse af lensreformen. Majestæten ville nemlig så at sige sætte lenene på auktion og bortforpagte dem til den høystbydende. Han kunne, som han skrev til Hannibal Sehested, ikke begripe at en adelsmand skulle have lov til at skaffe sig en formue som lensmand, bare fordi han engang havde været ved hoffet og drukket en, to, tre eller fire ammer af kongens vin.²⁸⁷

Om rådets mistanker angående lensreformene i Danmark var berettiget skal ikke drøftes her, men det en kan slå fast er at Sehesteds reformpolitikk i Norge ble vurdert som en sentral brikke i regjeringens innbyrdes maktkamp av partene selv. At riksrådet rettet beskyldninger mot Sehested, og ikke direkte mot kongen, må nok også ses i sammenheng med at direkte kritikk av kongen var politisk uklokt og farlig. Det var på kanten av hva den politiske kulturen tillot. Et eksempel på det er at riksmarsk Anders Bille, etter en opptreden på et adelsmøte i Fyn, kom i kongens unåde.²⁸⁸ Saken ble resolvert ved at rådet med kongens tillatelse tilskrev marsken kongens nåde 22. mars 1645.²⁸⁹ Poenget mitt er at riksrådets beskyldninger kunne være strategisk rettet, og at det kan misforstås ved at man i ettertid tar slike uttalelser til inntekt for at det var Sehested som stod bak kongens politikk i Danmark, og dermed komme i fare for å overdrive hans innflytelse over kongen. Sehested var priggitt kongens beskyttelse, og måtte derfor føre en politikk som kongen bifalt dersom han skulle ha forhåpninger om å sitte trygt. Kongens favorisering og beskyttelse av Sehested kan derimot tas til inntekt for at kongen så sine generelle interesser som godt ivaretatt.

Dette gjaldt imidlertid i stor grad implikasjonene av Sehesteds politikk sentralt i det danske riket. For å foreta en analyse av hva Sehesteds politikk gikk ut på i enkeltheter i Norge blir det nødvendig å snevre inn horisonten, og ta for seg hvordan Sehested forholdt seg til de sosiale grupperinger i Norge.

²⁸⁷ S. Heiberg, *Enhjørningen Corfitz Ulfeldt*, (2003) s. 84 og for brevet Heiberg sikter til se: J. A. Fredricia, *Kong Christian den fjerdes egenhændige breve. Bd VI*, (1885-1886) ss. 280-281

²⁸⁸ Kr. Erslev, *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie. Bd III*, (1888) ss. 191-192

²⁸⁹ Kr. Erslev, *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie. Bd III*, (1888) ss. 209-210

4. 4 Stenderforhandlinger og Sehesteds klientsjikt

I stedet for ordinære stendermøter ble det i perioden 1646-1647 ført separate forhandlinger med adel og borgerskap. I 1646 ble det som nevnt ført forhandlinger med adel fra Østlandet på et provinsielt adelsmøte i Christiania, og i 1647 ble det ført forhandlinger med representanter for byborgerskapet angående defensjonsskipsordningen. Adelen 15 representanter oppga på sin stands vegne aksise-²⁹⁰ og tollfrihet sammen med retten til friskyss på adelsmøtet.²⁹¹ Til gjengjeld fikk de og deres arvinger: ”[...]hals och haand med sagefald och anden heligheed, som adellen udi vort rige Danmarch ofver dierris thiennere och goedtz niduer [...] derimot at gjøre af dierris goedtz alt hvis adelen udi vort rige Danmarch af dierris gjør och her epter bevilligendes vorder.”²⁹² Dermed hadde adelen i Norge tilsynelatende oppnådd samme privilegier som deres standsfeller i Danmark, slik de tidligere hadde ytret ønske om.²⁹³ Adelen lovte til gjengjeld å ta på seg de samme plikter som den danske adelen tok på seg overfor kongen i en revers datert 18. juli 1646, samme dag som privilegiebrevet ble ferdigstilt.²⁹⁴ Hals- og håndsrett med sakefall overfor sine ukedagsbønder²⁹⁵ var en stor gest fra kongen, og var i så måte ment som belønning for innsatsen under krigen, i tillegg til å kompensere for de privilegiene adelen hadde frasagt seg.

Sehested forsøkte å lokke byborgerskapet til å bygge defensjonsskip ved å tilby bedre betingelser. Det skjedde i etterkant av at kongen 17. januar 1647 godkjente Sehesteds forslag for å få i stand en bedre defensjonsskipsordning, og beordret ham til å sette i gang forhandlinger med borgerne etter spesifikasjonene i hans innlegg.²⁹⁶ Det Sehested hadde foreslått var at handelen skulle samles i byene, at det ikke skulle brukes tvangsmidler for å få borgerne til å utruste defensjonsskip, at privilegiene skulle utbedres og overholdes, og at man skulle inngå handelstraktater med andre stater for å unngå at skip ble tatt i arrest ved fremmede havner.²⁹⁷ Igangsettelse av de nevnte tiltakene ville likevel ikke være nok ifølge Sehested: ”*thi hverken er der Videnskab eller Correspondents eller Credit, uden hos de færreste; saa at paupertas et ignorantia er først tvende store og Hoved Aarsager, som hindrer baade Skibe, Trafik og Defension herudi Riget.*”²⁹⁸ Med andre ord mente han at manglende kapital,

²⁹⁰ Angående aksise se: S. Imsen og H. Winge, *Norsk Historisk Leksikon*, (2003) s. 12

²⁹¹ O. A. Johnsen, *Aktstykker til de norske stendermødernes historie 1548-1661*, (1929) nr. 701, ss. 579-580

²⁹² O. A. Johnsen, *Aktstykker til de norske stendermødernes historie 1548-1661*, (1929) nr. 700, ss. 578-579

²⁹³ Se delkapittel 2. 4

²⁹⁴ O. A. Johnsen, *De Norske Stænder 1537-1661*, (1906) ss. 226-227

²⁹⁵ Angående ukedagsbønder se: S. Imsen og H. Winge, *Norsk Historisk Leksikon*, (2003) s. 466

²⁹⁶ T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 57

²⁹⁷ T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) ss. 45-54

²⁹⁸ T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 45

handelsekspertise og handelsnettverk hos borgerne var hovedårsakene til at defensjonsskipsordningen hadde feilet.²⁹⁹ Et hovedpoeng for Sehested ble derfor at man måtte åpne for at utenlandske borgere med kapital, nettverk og handelsekspertise skulle slå seg ned i Norge.

Dersom en tar utgangspunkt i hvor Sehested rekrutterte sitt klientsjikt fra, så er det nærliggende å tro at Sehested ønsket å legge forholdene til rette for flere nederlandske storkjøpmenn alá Marselisene, og flere sønderjyder alá Johan Garmann. Haderslev i Slesvig (Sønderjylland på dansk) hadde vært en yrende handelsby som ble bortimot jevnet med jorden under keiserkrigen. Mange borgere derfra utvandret deretter til Norge for å starte på nytt; størstedelen av dem slo seg ned i Christiania og områder rundt Oslofjorden.³⁰⁰ Sønderjydene hadde den kjøpmannsekspertisen og administrative kunnskapen som Sehested etterspurte, han knyttet derfor mange av de til seg som klienter, og benyttet seg av dem i utstrakt grad i embetsverk og forretningsøyemed. Sønderjydene utgjorde den største gruppen i elitesjiktet av embetskjøpmenn³⁰¹ som embetsverkets øverste sjikt rekrutterte sine klienter fra, og som har tiltrukket seg oppmerksomheten til flere fremtredende norske historikere; fra Edvard Bull på slutten av 1920 årene til Øystein Rian i dag.³⁰² Relasjonene mellom Sehested og sønderjydene vil jeg derfor komme tilbake til.

Sehested poengterte også at handelsvirksomheten burde organiseres som kompanihandel, etter mønster fra Holland og andre store handelsnasjoner, for å få god pris på varene. Ved å ta hensyn til punktene han hadde fremlagt, mente Sehested at følgende utvikling kunne komme i stand: ”ved visse vederheftige og erfarne Kjøbmænd udi visse Compagnier, paa visse steder, med visse Privilegier paa hvert Compagni og Sted [...] Trafikken skal saaledes tage til at Varene skulle komme udi Pris, Undersaatterne vorde rige [...]”.³⁰³ På den måten mente Sehested at han kunne få i stand 30 orlogsskip i riket samt at kronens inntektstap, som følge av lettelser i tollene for kompaniene, ville bli mer enn erstattet. Sehested advarte kongen til slutt om hva alternativet ville innebære:

Mens dersom disse Forslag formedelst en eller andens Tøkke og Apprehensioner skulde hentydes til Monopolium, som de dog ikke ere, og mueligt derfor ei tilstedes, da haver man aldrig udi Norge enten Middel eller Trafik meget mindre Orlogs Skibe at forvente; mens et fordærvet udarmet Land, som neppelig inden faa Aars Tid skal have mere Vare at forhandle naar Skovene ved saadanne Mængde af Last og uordentlig Udførsel aldeles ere udhugne, og Riget ligesom givet Fremmede til Ret og Bytte [...]³⁰⁴

²⁹⁹ T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 103

³⁰⁰ E. Bull, *Befolkningen*, i: *Kristianias Historie*, (1927) ss. 53-68

³⁰¹ Se kapittel 1. 5 for en nærmere redegjørelse av embetskjøpmenn

³⁰² E. Bull, *Befolkningen*, i: *Kristianias Historie*, (1927) og Ø. Rian, *for Norge, kjempers fødeland*, (2007)

³⁰³ T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 55

³⁰⁴ T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 57

Sehested hadde i et brev til Henrik Thott, datert 3. januar 1645, beklaget avhengigheten av hollandske storkjøpmenn: "[...] som liidet ifftrer disse riigers frembtarff, mindre end wed Priuat nytte."³⁰⁵ Det blir da et paradoks at Sehested ville gjøre det enklere for dem å bosette seg i landet. Hans uttalte mål var derimot at hans forslag, som er utpreget merkantilistiske, også ville komme borgerstanden i Norge til gode på sikt. For å se nærmere på hva politikken innebar i praksis må man se på følgene av politikken, og hvordan Sehested forholdt seg til ulike sjikt i borgerskapet.

John T. Lauridsen har i boken *Marseliskonsortiet. En studie over forholdet mellom handelskapital og kongemagt i 1600-tallets Danmark* (1987) tatt for seg forholdet mellom Marselisene og Sehested i hans stattholderskap. Han hevder at Sehested erfarte at man i Norge hadde for få storkjøpmenn med nok kapital og handelsekspertise, og at københavnske storleverandører ennå ikke hadde øynet profittmulighetene i Norge. En alternativ forklaring er at embetskjøpmennene allerede hadde skaffet seg store fordeler og inntekter i trelastnæringen, og dermed ikke så noen grunn til å satse på selve skipsfarten hvor Nederlenderne var dominerende.³⁰⁶ Handelshuset Marselis viste seg å være spesielt interessert i utsiktene innen tømmereksport og bergverksdrift i Norge.³⁰⁷ Under krigen hadde kontaktnettverket og muligheten til å stille kreditt gitt Selius Marselis en mulighet til å profitere på Sehesteds behov for leveranser til militsen og defensjonsflåten i Norge. Det mest slående eksemplet på det er at Selius Marselis fikk kontrakt på å skaffe og hyre hele 18 skip,³⁰⁸ til gjengjeld skulle han få betingelser som blant annet ville innebære en monopolstilling på utførsel av tømmer fra riket.³⁰⁹ Planen mislyktes da Selius Marselis ikke maktet å gjennomføre sin del av avtalen. Det hele endte med at han istedet overtok og utrustet norske rederes defensjonsskip som jeg har vært inne på tidligere.³¹⁰ Selv om Marselisene dermed ikke oppnådde en monopolstilling, dominerte de likevel til tider den norske tømmereksporten slik Lauridsen viser til.³¹¹

Marselisenes privilegerte stilling kommer blant annet frem av kongebrev som ga dem rett til tollfri utførsel av mastetømmer,³¹² og ved at de med Sehesteds hjelp ble prioritert ved

³⁰⁵ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 2, (1834) s. 517 og T. Sehested, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, (1886) s. 9

³⁰⁶ J. Schreiner, *Tømmereksport og tollpolitikk under Christian IV*, i: *Årsberetning 1934 Norsk sjøfartsmuseum*, (1935) ss. 1-20

³⁰⁷ John. T. Lauridsen, *Marseliskonsortiet*, (1987) ss. 70-71

³⁰⁸ Bestående av 12 orlogsskip, 4 fregatter og 2 hollandske galioter

³⁰⁹ John. T. Lauridsen, *Marseliskonsortiet*, (1987) s. 73

³¹⁰ Se kapittel 3.2

³¹¹ John. T. Lauridsen, *Marseliskonsortiet*, (1987) s. 75, se også tabell 2. s 70

³¹² NRR VIII ss. 55-56 og s. 222

tilbakebetalingen av gjelden fra krigen.³¹³ Undersøkelsene i 1650 av Sehesteds og Nils Langes regnskaper avslørte også at Marselisene fikk mer enn 25 % høyere betaling for samme type våpen og ammunisjon under krigen enn de øvrige leverandørene, selv om de også hentet varene i Holland.³¹⁴ Det mest opplagte bedrageriet gjaldt derimot flåten hvor Selius Marselis blant annet oppga større besetning på skipene enn det han hadde hyret, og krevde 129 064 rdl for sin utrustning av åtte skip – 49551 rdl for mye ifølge undersøkelsene, som sannsynligvis ga et altfor lavt estimat. Noe som taler for det er at Selius fikk vedkjent tre ganger så mye som de øvrige rederne til sammen, selv om de stilte ni skip (ett skip mer enn Selius), etter at kravene fra rederne ble justert.³¹⁵ Om Sehested var direkte involvert i svindelen kan ikke sies for sikkert, men det er vanskelig å tenke seg at han ikke var klar over det med tanke på de store summene, og fordi Sehested var involvert i alt som angikk forsyninger til hær og flåte i Norge.

Det er også trolig at det var Sehested som foreslo at kronen skulle legge ut krongods som betaling for deler av gjelden. Det er i så tilfelle betegnende at det var de største kreditorene, brødrene Marselis og Sehested personlig, som fikk betalt på den måten.³¹⁶ Det setter også Sehesteds politikk overfor adelsstanden i perspektiv, fordi han selv som godseier ville profitere på deres nyervervede privilegier. Selius Marselis ble også ytterligere favorisert ved Sehesteds hjelp på andre områder, slik Lauridsen viser til:

Et toppunkt for den libertet, som Sehested her var fortaler for, nåedes under Christian IVs tilstedeværelse ved herredagen i Christiania i juli 1646. Den 17. i denne måned gaves der religionsfrihed til alle udlændinge, der ville bosætte sig visse steder i Norge, og dagen efter fulgte særlig bevilling for Selio Marselis. Han fik for det første den nævnte religionsfrihed for sig selv og sin familie, dernæst gaves han borgerlige rettigheder i Christiania uden at behøve at tage borgerskap og endvidere 3 års frihed for skatter, indkvartering og al borgerlig tyngde. Som sidste punkt fik han ret til at forlade landet etter eget forgodtbefindende og medbringende hele sin formue ubeskåret.³¹⁷

Det er oppsiktsvekkende nok at kongen kunne se gjennom fingrene med en avvikende religionsutøvelse, med tanke på hans kompromissløse holdning i slike spørsmål generelt.³¹⁸ De økonomiske privilegiene setter også Sehesteds politikk overfor det ordinære borgerskapet i perspektiv, og taler imot at Sehested hjalp det norske næringsliv slik C. O. Bøggild Andersen har hevdet, dersom en skal se på borgerskapet helhetlig. Sehesteds politikk tyder heller på at han bevisst valgte å forholde seg til noen få favoriserte storkjøpmenn, og sørget for å ivareta deres interesser. Selius tillatelse til å dra ut av landet med hele formuen etter eget ønske virker også underlig med tanke på regjeringens merkantilistiske tankegang, og at

³¹³ Se kapittel 4. 2 og John. T. Lauridsen, *Marseliskonsortiet*, (1987) s. 77

³¹⁴ John. T. Lauridsen, *Marseliskonsortiet*, (1987) s. 80

³¹⁵ O. H. Gjeruldsen, *Defensjonsskipsordningen i Norge 1630-1704*, (2002) s. 96

³¹⁶ John. T. Lauridsen, *Marseliskonsortiet*, (1987) s. 77

³¹⁷ John. T. Lauridsen, *Marseliskonsortiet*, (1987) s. 79

³¹⁸ Ø. Rian, *Den aristokratiske fyrstestaten 1536-1648*, bind 2 i: *Danmark-Norge 1380-1814* (1997) ss. 360-367

Sehested selv har blitt fremhevet som merkantilist. Det er likevel overfor de norske rederne at favoriseringen av Selsius Marselis står i grellest kontrast. De norske rederne fikk urettmessig skylden for at defensjonsskipsordningen feilet under krigen, Lauridsen poengterer:

[...] Den særlige gunstbevisning til Selsius Marselius i juli 1646 sættes i perspektiv af, at kongen samtidig rettede en alvorlig bebrejdelse mod de norske redere [...] Det blev befalet Hannibal Sehested at sørge for, at rederne kom til at stå til regnskab herfor [...], og at de, der havde forsømt deres privilegier, blev tiltalt og straffet, ligesom deres privilegier skulle fratages dem.³¹⁹

En kan spørre seg hvorfor kongen så gjennom fingrene med og støttet favoriseringen av Marselisene? Deler av forklaringen kan være Marselisenes inntreden i den norske gruvedriften sett i lys av den merkantilistiske tankegangen som gjorde seg gjeldende i sentraladministrasjonen. Kronen ønsket at Marselisene skulle engasjere seg i den norske bergverksdriften, spesielt jernmalmutvinningen, på grunn av kronens forsyningssituasjon. Tidligere forsøk på å drive effektiv jernmalmutvinning i Norge hadde stort sett strandet og dermed resultert i at jernforsyningene, som hær og flåte var avhengig av, måtte importeres fra utlandet. Situasjonen ble sett på som spesielt alvorlig fordi mesteparten ble importert fra kronens hovedrival Sverige.³²⁰ Situasjonen må ha fortont seg som uholdbar i den spente utenrikspolitiske situasjonen rundt 1640, og var dermed en motiverende faktor for å støtte tiltak som kunne få fart i den norske jernmalmutvinningen. Privilegiene som Gabriel Marselis fikk 2. juni 1641 for det nedlagte Bærum jernverk,³²¹ og som i praksis ble en slags generalprivilegier for jernverk som Gabriel Marselis senere driftet, var dessuten for store til at kronen kunne regne med å tjene økonomisk på det. Avtalene forutsatte derimot at kronen hadde forkjøpsrett på varene, og at de (i tillegg til varene som ble omsatt i riket), skulle være tollfrie.³²² Formålet var derfor trolig å etablere sikre jernforsyninger til kronens militærfabrikker ved hjelp av gruvedrift; driften var svært kapitalkrevende, spesielt ved oppstart.³²³ Det var derfor i kronens interesse å fremme Marselienes initiativtaking overfor den norske jernverksnæringen ved å gi store privilegieutstedelser. Også i den sammenhengen gikk ikke favoriseringen ubemerket hos det øvrige borgerskapet:

I 1650 indløb den første av en række klager fra Christianias borgerskab. [...] Man var utilfredse med så vel Selsius Marselis' privilegier i Christiania som hans bjærgverksdrift. Til jærnverkene kunne han selv føre sine forsyninger, og derved berøvede han dem en del af deres handel. De henstillede derfor til Sehested at gøre sit bedste hos kongen for at få privilegierne ophævet, så Selsius Marselis kunne komme til at yde som det menige borgerskab.

³¹⁹ John. T. Lauridsen, *Marseliskonsortiet*, (1987) s. 79

³²⁰ John. T. Lauridsen, *Marseliskonsortiet*, (1987) s. 103

³²¹ NRR VIII ss. 56-60

³²² John. T. Lauridsen, *Marseliskonsortiet*, (1987) ss. 101-102

³²³ Ø. Rian, *Den aristokratiske fyrstestaten 1536-1648*, bind 2 i: *Danmark-Norge 1380-1814*, (1997) ss. 281-282

Det var ikke den rette at henvende sig til i denne sag. Med Hannibal Sehesteds særlige interesse for at varetage storborgernes interesser, var klagen dømt til at blive avvist.³²⁴

I praksis ga dermed Sehested Marselisene store fordeler på bekostning av det øvrige borgerskapet, og beskyttet dem politisk når det kom til økonomiske interessekonflikter mellom Marselisene og det øvrige borgerskapet. Hva var motivet bak Sehesteds favorisering? Var det bare ønsket om å sikre produksjonen av viktige råvarer for staten, eller lå det også personlige vinningsmotiver bak politikken? Ved å svare på det kan en også trekke forholdet til allmuen inn i bildet.

Sehested hjalp Gabriel Marselis å pålegge bøndene vedlikeholdsplikten for veiene fra ovennevnte jernverk i Bærum og ned til stranden i 1642.³²⁵ Det var ett eksempel på det som ser ut til å ha vært et gjennomgående mønster i hans politikk; Sehested støttet Marselisene i tvister med allmue og misfornøyde arbeidere som oppstod da han ekspanderte sin gruvedrift.³²⁶ Sehested spilte også en dobbeltrolle i ett tilfelle: Han krevde at bøndene skulle sørge for skyss, arbeide for lave lønninger og generelt virke til verkets gagn for et kobberverk som ble opprettet etter et kobberfunn i Telemark i 1645. I et brev til Christian IV, datert 14. desember, skrev han at verket: ”*formodes at blive det rigeste Verk udaf lige Erts udi Norge, saavidt endnu haver været fundet*”.³²⁷ Han hadde overlatt driften av kobberverket til Gabriel og Selius Marselis, samt Johan Garman og Peter Grüner på betingelsen av at han skulle få en fjerdedel av utbyttet.³²⁸ En kan dermed ikke hevde at det kun var utslag av merkantilistisk tankegang som motiverte Sehested til å legge tunge byrder på bøndene for å hjelpe partisipantene. Personlige økonomiske interesser spilte også en rolle i politikken, selv om merkantilistiske hensyn også var fremtredende, og i det minste ga gode retoriske argumenter til en begrunnelse av den. Det høres også med i betraktningen at staten ikke var ensidig avhengig av Marselisene i gruvedriften, selv om de riktignok var store aktører, og da særskilt i driften av Jernverk.

Ifølge Lauridsen spilte Selius Marselis aktivt på sin kjennskap til kronens merkantilistiske tankegang og politikk. Gjentatte ganger sendte han betenkninger hvor han foreslo redusering av toll og avgifter, som han hevdet skadet bergverksnæringen. Lauridsen er ikke i tvil om motivet bak de tilsynelatende velmente rådene: ”*Det var bestemt egennytten og profithensynet, der ansprede Selio Marselis til disse indlæg*”.³²⁹ En kan også hevde at tilsvarende motiver gjorde seg gjeldende hos Hannibal Sehested, selv om hans uttalte hensikt

³²⁴ John. T. Lauridsen, *Marseliskonsortiet*, (1987) s. 79

³²⁵ DNR, *Statholderskabets Extraktprotokol af Supplicationer og Resolutioner 1642-1650*, Bd 1, (1906) s. 4

³²⁶ John. T. Lauridsen, *Marseliskonsortiet*, (1987) s. 102 og 109

³²⁷ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) ss. 451-452

³²⁸ John. T. Lauridsen, *Marseliskonsortiet*, (1987) s. 104

³²⁹ John. T. Lauridsen, *Marseliskonsortiet*, (1987) s. 110

kan tas til inntekt for en merkantilistisk tankegang. Hvilke hensyn som veide tyngst vil likevel være vanskelig å måle, og er dermed lite hensiktsmessig å drøfte. Noen bevisst politikk for å hjelpe borgerstanden i Norge vitner det derimot lite om. En kan selvsagt ikke utelukke at Sehested hadde hjulpet den norske borgerstanden dersom den hadde vært utviklet og kapitalrik, slik at han kunne dra nytte av den i sitt eget stattholderembete og forretningsøyemed. Det var derimot ikke tilfelle, og jeg støtter meg til Lauridsens konklusjon når han skriver følgende:

Hans halvhjertede forsøk på at ophjælpe den norske borgerstand motvirkede han selv frem for nogen ved den fortrinnsstilling, som han skaffede Marselis. Selio og Gabriel Marselis fandt i Sehested et villigt instrument til at varetage af deres stigende økonomiske og ervervsmæssige interesser, både ovenfor administrationen i København og den norske befolkning.³³⁰

Det var ikke bare Marselisene som nøt godt av sitt klientforhold til Sehested. En gruppe som faller utenfor Lauridsens tematikk er embetskjøpmennene (omtalt og drøftet i kapittel 1. 5), hvor sønderjydene utgjorde den klart største gruppen. Øystein Rian har tatt for seg klientpatron relasjonene mellom de mest markante av familiene og Hannibal Sehested, i det Rian omtaler som et "kleptokrati".³³¹

Fra 1619 hadde lensherrer rett til å utnevne byrådsmedlemmer. Deres klienter (fogder, tollere og sorenskrivere) ble som regel foretrukket, og fra 1620 årene dannet det seg et sterkt nyetablert elitemiljø i Christiania. Hele familier hadde utvandret fra Haderslev til byen som bydde på store muligheter for driftige kjøpmenn og administratorer. Byen i seg selv var ny, etablert etter brannen i Oslo i 1624, og hadde utviklet seg til en by med sentrumsfunksjoner – en slags reservehovedstad – etter at Sehested etablerte sitt sentralstyre på Akershus slott. Edvard Bull hevdet at byen nærmest doblet innbyggertallet de første 30 årene mellom 1624 og 1654.³³² Sehested knyttet til seg sønderjyder fra sentrale familier i byen som Toller, Garmann, Mecklenburg og Stockfleth, og tilsatte de i viktige stillinger og embeter.³³³ Det var ikke noe nytt i dette, det var en fortsettelse av stattholdernes klientpolitikk fra 1620-årene av. Det som var nytt var derimot mulighetene som åpnet seg for elitesjiktet da myndighetene fikk et større og myndigere embetsverk, og mer penger mellom hendene; en utvikling som skjøt fart under Sehesteds stattholderskap.

Hans Stockfleth (tidligere fogd) tok over Niels Toller sitt embete som borgermester da Sehested utnevnte han i 1643, en stilling han beholdt frem til sin død i 1663. Stockfleth slo seg også parallelt opp til å bli en av de største og rikeste sagbrukerne i Norge, i tillegg til at han var med å drive Hassel jernverk i Modum hvor han var partisipant. Han misbrukte også sitt embete

³³⁰ John. T. Lauridsen, *Marseliskonsortiet*, (1987) s. 81

³³¹ Ø. Rian, *for Norge, kjempers fødeland*, (2007) s. 105

³³² E. Bull, *Befolkningen, i: Kristianias Historie*, (1927) s. 241

³³³ Ø. Rian, *Den aristokratiske fyrstestaten 1536-1648*, bind 2 i: *Danmark-Norge 1380-1814* (1997) s. 338

i forretningsøyemed slik Rian viser til: ”Mange måtte levere tømmer til Modum-sag-bruket [som Stockfleth forpaktet av kronen], og somme bønder som vart pressa av futen sin, drog til borgermesteren for å bli verna av han – mot å betale for det!”³³⁴ Flere menn i Hans Stockfleths familie hadde fogdestillinger, deriblant Jacob Stockfleth,³³⁵ Kristen Mogensen³³⁶ og Johan Schnell,³³⁷ som presset en Gaute Hjelle slik at han søkte Hans Stockfleths beskyttelse. En bror av Hans, Henning Stockfleth, ble ved Sehesteds hjelp utnevnt til biskop i Akershus av Christian IV i 1646.³³⁸

De innflytelsesrike sønderjyske familiene knyttet nære bånd seg imellom gjennom ekteskap.³³⁹ Hans Stockfleths kone, Margrethe Mecklenburg, var søsteren til Vilhelm Mecklenburg. Vilhelm hadde bånd til familien Toller på morssiden, ved at hun også hadde sønnen Niels Toller³⁴⁰ fra et tidligere ekteskap – Vilhelms far var tidligere borgermester i Haderslev. Da Sehested i 1649 ga generalkommissariene på Akershus avløsning, fikk Vilhelm stillingen som zahlkommissær, mens Johan Garmann ble kontribusjonsforvalter. Sammen ledet de finansforvaltningen på Akershus under Sehesteds kommando. Vilhelm forpaktet også krongods i Eiker og slo seg opp som trelasteksportør; han kunne dermed kombinere sitt embete i finansforvaltningen med forretningsvirksomhet i trelastnæringen.

Johan Garmann var tidligere slottsskriver på Akershus, med ansvar for finansforvaltningen, og kombinerte det med å være toller i Christiania fra 1640. Under Sehesteds stattholderskap fikk han ansvar for deler av finansforvaltningen i generalkommissariatet inntil han ble kontribusjonsforvalter i 1649. Johan Garmann ble, i likhet med de fleste embetskjøpmennene, en svært velstående mann. Det hang sammen med embetsmennesenes mulighet til å forskuttere av kassene de forvaltet. Det var nettopp det Sehested siktet til i brevet fra 16. september 1645³⁴¹ da han i strenge ordelag ba Garmann om å: ”udi det ringeste holde de 2 Poster urørt, som ere Hs. Maj Toldpenge, saavel som Alt hvis egentlig kommer af Agershuus Lehn.”³⁴² Og videre: ”befinder jeg, at I til nogen Menneske, være sig Marselio eller andre, forstrækker eller laaner noget, da maa I vist forlade Eder, at I gjør mig høilig imod [...]”.³⁴³ Garmann lånte også penger til kronen under krigen, og sikret seg krongods i pant før stattholderen kunngjorde

³³⁴ Ø. Rian, *for Norge, kjempers fødeland*, (2007) ss. 104-105

³³⁵ En yngre bror av Hans Stockfleth

³³⁶ Mannen til søsteren til Hans Stockfleth

³³⁷ Sønderjyde i slekt med kona til Hans Stockfleth

³³⁸ Ø. Rian, *for Norge, kjempers fødeland*, (2007) s. 105

³³⁹ Flere eksempler i: E. Bull, *Befolkningen*, i: *Kristianias Historie*, (1927) og Ø. Rian, *for Norge, kjempers fødeland*, (2007)

³⁴⁰ Ovennevnte tidligere borgermester i Christiania som Hans Stockfleth overtok stillingen til

³⁴¹ Se kapittel 4. 2

³⁴² Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) s. 369

³⁴³ Samleverk, *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, bind 5, (1838) s. 369

pantsettingen, for på den måten å få gods til lave takster. Sehested hjalp ham også med å inngå gunstige makeskifter med kronen. Det tilførte Garmann flere sager i Romerike og skogsområder i Nordmarka, som var strategisk plassert for fløting av tømmer.³⁴⁴ Sehesteds favorisering av elitepersoner som Marselisene og embetskjøpmennene gikk i stor grad ut over den øvrige befolkningen, og er av den grunn et viktig moment i analysen av Sehesteds politikk.

Reaksjoner på politikken fra allmuen lot heller ikke vente på seg. Det kommer tydelig frem i form av supplikker hvor de klager sin nød over alt fra skyssferd, skattebyrden, overgrep under krigen, båtmannsutskrivning og pliktarbeid, i tillegg til manglende erstatning for diverse utlegg under krigen.³⁴⁵ På herredagen i 1646 ble kun en av supplikkene besvart fordi Sehested hadde sørget for å innhente og besvare supplikkene i forkant av herredagen. På den måten sørget han for at Christian IVs inntrykk av de sosiale forholdene i riket var bedre enn det de i virkeligheten var. Mangelen på klager, som vanligvis dominerte dagsordenen på herredager, ga inntrykk av at svigersønnen hadde støtte for sin politikk blant kongens norske undersåtter i en tid hvor Christian IV: ” i Danmark havde maattet døie rigsraadets kritik og stændernes misnøye [...]”.³⁴⁶ Som O. A. Johnsen påpeker så må den tilsynelatende mangelen på misnøye i befolkningen ha gjort et svært godt inntrykk på kongen, spesielt med tanke på de harde prøvelsene krigen hadde utsatt befolkningen i Norge for.³⁴⁷

Sett under ett så fremstår Sehesteds stendersamarbeid som mindre sentralt enn det Johnsen og Mykland har gitt inntrykk av.³⁴⁸ Ved å hente frem igjen Johnsens syn på betydningen av Sehesteds stattholderskap (referert til i innledningskapittel 1.1), så kommer motsetningen klart frem. Johnsen tolket stendersamarbeidet som et av indisiene på at Sehested hadde kommet frem til følgende erkjennelse:

Skulle forbindelsen mellom de to riker sikres en fremtid, maatte unionen bygges på en annen grundvold, nemlig på det norske folks frivillige tilslutning [...] det setter Norges utvikling og Norges vel som bevisst, direkte maal for Norges styre. Det falder i traad hermed, at der i denne tid, maaske under Sehesteds auspicer, opstilles planer om gjennom et slags statskupp at faa Norge anerkjendt som arverike, hvorved Norge ogsaa statsretslig vilde befries fra Danmarks overhøyhed.³⁴⁹

Johnsen har nok, hvis en skal driste seg til etterpåklokskap, kommet i skade for å komme med historiske anakronismer, med tanke på at hans bok kom ut i kjølvannet av unionsoppløsningen

³⁴⁴ Ø. Rian, *for Norge, kjempers fødeland*, (2007) s. 102

³⁴⁵ DNR, *Statholderskabets Extraktprotokol af Supplicationer og Resolutioner 1642-1650. Bd 1*, (1906) ss. 284-332

³⁴⁶ O. A. Johnsen, *De Norske Stænder 1537-1661*, (1906) s. 223

³⁴⁷ O. A. Johnsen, *De Norske Stænder 1537-1661*, (1906) s. 223

³⁴⁸ Se kapittel 1. 7

³⁴⁹ O.A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) s. 161

fra Sverige i 1905. Uttalelsen kan stå som eksempel på faren for å gå for langt i tolkningen av historiske aktørers potensielle motiver.

Mykland derimot, nedjusterte Sehesteds personlige rolle på aktørnivå ved å implisere at han ble stendenes redskap overfor sentralmakten. Hans ønske om makt kunne oppnås ved å innfri deres krav om innflytelse,³⁵⁰ og Sehesteds politikk på stendermøtene var ifølge Mykland å ivareta adelen og borgernes interesser, mens bøndene ble pålagt tunge byrder. Det blir likevel en for grov inndeling når en tar i betraktning at hverken ”borgerne” i Norge, eller den danske ”sentralmakten”, stod som klare enheter. Elitesjiktet av klienter Sehested favoriserte, og blandingen av embete og kjøpmannskap som preget sjiktet, demonstrer saken angående borgerskapet. For sentralmaktens del medførte konflikt og splittelse i regjeringen at Christian IV og riksrådet hadde diametralt motsatte interesser. For Christian IVs del ser det ut til at han betraktet svigersønnen som sin forlengede arm i Norge, og hans reformer kan i den sammenheng ses som en form for ”monarkisk separatisme”. Det er likevel i den sammenheng viktig å ikke overdrive tolkningen, fordi det først og fremst dreide seg om et ideologisk pressmiddel rettet mot riksrådet. Det kunne brukes for å få gjennomslag for kongemaktens syn i omstridte anliggender som Christian IV anså som viktig, for eksempel vedrørende lensreformer i Danmark.

Kongen var også klar over Corfitz Ulfeldts korrupsjon og ødsling med statsinntektene. Det kan ha ledet ham til å se seg tjent med å hindre at inntektene fra Norge kom på Ulfeldts hender. Sehested var tross alt å betrakte som kongens mann, mens Ulfeldt var betraktet som riksrådets anfører. Sehesteds korrupsjon var heller ikke like omfattende som Ulfeldts. En kan dermed hevde at kongen, Sehested og stendene til en hvis grad hadde sammenfallende interesser, men motivert av ulike hensyn. Et viktig poeng blir at Sehested, som stendenes maktgrunnlag hvilte på, var avhengig av kongens gunst for å sitte trygt og ikke omvendt: Det var Sehested som hadde forespeilet kongen store gevinster av politikken, og på den måten fått tillatelse til årlige stendermøter – stenderpolitikken videre skjebne var bestemt av kongens støtte til Sehested.

³⁵⁰ S. Bagge og K. Mykland, *Norge i dansketiden 1380-1814* (1996) s. 148

4. 5 Konklusjon

Sehested valgte en forsiktig politisk linje i begynnelsen av perioden, men etter at Christian IV formaliserte maktgrunnlaget han i praksis satt med etter krigen, ble Sehested igjen aktiv i sin embetsførsel. Det viser seg først og fremst ved hans store engasjement for å opprettholde et sterkt militærvesen i riket, som skulle være under hans ubestridte kommando. Sehested kunne alternativt ha lagt seg på en forsonende strategi overfor riksrådet, ved å gå med på å holde et minimumstall av styrker, og heller sende størstedelen av kontribusjonen til Danmark. Etter krigen valgte Sehested derimot en politisk strategi basert på et samarbeid med elitene i Norge, som gikk ut på å bruke norske ressurser på det norske militærvesenet.

Sehested og stenderrepresentantene inngikk tilsynelatende et interessefellesskap. For stendenes del var et forsvar av riket en naturlig kampsak sett i betraktning av at de, som representerte de formuende med eiendom i riket, hadde mest å tape ved en eventuell svensk invasjon. I tillegg til forsvarshensynet hadde Sehested på sin side også tatt til orde for at Norge med fordel kunne brukes som base for militære offensiver inn i Sverige. Lite tyder på at han hadde gått bort fra den ideen. At han fremstilte ønsket om å beholde deler av de vervede styrkene i riket som forsvarstiltak, mot indre så vel som ytre trusler, overfor riksrådet faller i tråd med det som ser ut til å være et mønster i hans politiske strategi. Sehesteds retorikk endret seg alt ettersom hvilken part den var myntet på. På den måten forsøkte han å overbevise alle parter om at det var i deres interesse å etterkomme hans forslag. I sin retorikk overfor kongen hevdet han at resultatene av hans samarbeid med stendene ville komme alle parter til gode uten å favorisere noen part. De som umiddelbart ser ut til å ha tjent mest på stendersamarbeidet ser likevel ut til å være de adelige godseierne. De nærmet seg sitt uttalte ønske om å komme mer på likefot med den danske adel da de fikk utvidet privilegiene på sine gods med hals- og håndsrett. Den tapende part var bøndene som ble påført flere og større byrder, noe som ga utslag i utbredt misnøye blant allmuen. Migrasjonen til Holland kan derfor ha vært delvis politisk motivert i perioden. En kan heller ikke utelukke at Sehested også var motivert av en reell frykt for potensielle opprør da han insisterte på nødvendigheten av å beholde vervede styrker i riket.

Bruken av rikets inntekter på det norske militærvesenet betydde automatisk at Sehesteds politikk brakte ham i konflikt med riksrådet og Corfitz Ulfeldt. Dermed ble Sehested en aktiv brikke i regjeringens konfliktsituasjon. Han ble betraktet som kongens mann og støttespiller av partene selv. Brevene tyder på at Sehested bevisst forespeilte kongen urealistisk store resultater av sitt samarbeid med stendene, på samme tid som kongen følte seg personlig motarbeidet av

riksrådet. Christian IV ble forespeilet at resultatene av hans politikk og reformarbeid i Norge på sikt ville komme alle parter til gode. Han hevdet også at det bare var et spørsmål om tid før store summer ville komme begge rikene til gode. Løftene hadde ikke grunnlag i økonomiske realiteter og bar preg av å være brageløfter. Ved å samle inn og besvare allmuens supplikker før kongens ankomst til herredagen i Christiania, manipulerte Sehested kongens mulighet til innblikk i allmuens klager. Samlet sett formidlet stattholderen et budskap til kongen om at riket hadde klart seg optimalt økonomisk og sosialt, på tross av krigens påkjenninger. Det er vanskelig å bedømme i hvor stor grad kongen stolte på Sehesteds i enkeltheter. Helhetsvurderingen av Sehested ser likevel ut til å ha vært gjennomgående positiv, når en tar kongens støtte og gunstvisninger til etterretning.

Sehesteds økonomiske politikk var preget av vidtgående favorisering av egne klienter bestående av storkjøpmenn og embetskjøpmenn. Det medførte misnøye hos det ordinære borgerskap som følte seg tilsidesatt, og hos allmuen som ble den skadelidende part når statens maktapparat ble styrket i en tid hvor skillet mellom embetsførsel og forretningsvirksomhet var svakt. Sehested sørget for at Marselisene fikk en privilegert posisjon i riket og at de, i likhet med ham selv, ble prioritert da gjelden fra krigen skulle tilbakebetales, i tillegg til å få svært gode betingelsene for oppgjøret. Blant de øvrige kreditorene utmerker oppgjøret med de norske defensjonsskipsrederne seg som spesielt urettferdig i sammenligning. Sehested betraktet mangelen på kapital, kontaktnettverk og handelsvitenskap i Norge som et stort problem. Derfor ville han legge forholdet til rette for utenlandske borgere, som var mer utviklet enn det norske borgerskap; økonomisk og handelsteknologisk sett. Et uttalt mål for Sehested var at det norske borgerskapet med tiden ville lære av dem, og at Norge etter hvert ville få et fullgodt konkurransedyktig borgerskap. Hvis man følger Sehesteds retorikk fremstår særprivilegiene overfor Marselisene som tiltak for å hjelpe den norske borgerstanden som helhet. Den utviklingen man derimot kan påpeke er at hans favorisering av egne klienter plasserte det ordinære borgerskapet til sides, mens et elitesjikt kunne håve inn store gevinster på hans politikk. Sehesteds embetsansettelser demonstrerer favoriseringen av eget klientsjikt. Det var en videreføring av stattholderens rekrutteringspolitikk fra 1620-tallet av: Dyktige menn fra Sønderjylland, med erfaring innen handel og administrasjon, utgjorde en privilegert elite som dominerte embetsverket og slo seg opp i trelastnæringen som embetskjøpmenn.

Vedrørende stendersamarbeidet generelt, og adelens nye privilegier spesielt, så kan man peke på egennytte ved at Sehested profitterte personlig på samarbeidet. Det betyr derimot ikke at hans individuelle egennytte var hans fremste motivasjon. Hans arbeid med stendene kan også tas til inntekt for en genuin interesse i å holde på rikets militære kapasitet. Her utelukker

det ene ikke det andre – hans kontroll over militis og flåte gjorde hans personlige egeninteresser forenbare med ønsker om tiltak som styrket militærvesenet. Christian IV støttet Sehested og forfremmet han til riksembetsmann. Det styrker i vesentlig grad tesen om at Christian IV betraktet Sehested som kongemaktens forlengede arm i Norge. Sehesteds politikk ble derfor et ideologisk pressmiddel overfor riksrådet. Det kunne brukes for å fremtvinge reformer i godspolitikken i Danmark som gikk på tvers av den danske adelens interesser.

Sehesteds politikk representerte dermed felles interesser for kongen, Sehested og elitene i Norge. I Danmark var det først og fremst riksrådet og adelen som hadde størst grunn til å motarbeide Sehesteds politikk, mens for Norges del var det i størst grad allmuen politikken gikk verst utover. Bøndene måtte bære byrdene ved utskrivning til hær og flåte, pliktytelser til elitesjiktet og skattetrykket som militærvesenet medførte. Sehested satt foreløpig trygt, ingen kunne røre hans stilling så lenge kongen holdt sin beskyttende hånd over ham. Sehesteds maktbasis, som var forankret i kongemakten, skulle likevel vise seg å være utrygg ved at et dødsfall brått endret de politiske maktforholdene i regjeringen.

Kapittel 5: Sehesteds tilpasning etter 1647 og hans fall

5. 1 Innledning

Tematikken for dette kapittelet er todelt. Det første temaet omhandler hvordan Sehested tilpasset seg de skiftende politiske maktforholdene i regjeringen. Endringene var følger av først kronprins Christians, og deretter Christian IVs dødsfall. Det andre temaet er hva som forårsaket Sehesteds fall i 1651. Endringene som fulgte dødsfallene var svært dramatiske for Sehesteds maktpolitiske stilling fordi den bunnet i verdien av hans politikk for kongemakten. Christian IV kunne bruke Sehesteds norske politikk som ideologisk pressmiddel overfor riksrådet fordi en utvalgt tronfølger var tilstede. Etersom ”den utvalgte prins” falt bort, kom maktbalansen atter i riksrådets favør; det kunne presse kongen til innrømmelser i forbindelse med suksesjonsforhandlingene. Det ville etter all sannsynlighet medføre innrømmelser vedrørende Sehesteds administrering av Norge.

Christian IVs bortgang åpnet videre veien til tronen for Fredrik III, som Sehested ikke hadde den samme personlige tilknytning til. Sehested ble dermed stilt overfor et viktig valg: Skulle han fortsatt satse på sin monarkiske linje, eller alternativt gjøre knefall for riksrådet ved å ofre det rådet betraktet som en ”separatistisk” administrasjon av Norge? Noe annet ville i aller høyeste grad være et sjansespill, med tanke på usikkerhetsmomentet som forholdet til den nye kongen innebar. Det hele balanserte på hvorvidt Sehested maktet å overbevise Fredrik III om verdien av sin politikk, samt muligheten for å oppnå et gjensidig tillitsforhold. Sehested valgte som vi skal se den monarkiske linjen. Min tese er at Sehested forsøkte å overbevise Fredrik III om å fortsette farens støtte overfor hans norske politikk, ved å understreke den ideologiske verdien av Norge som motpol mot riksrådskonstitusjonalismen. Fredrik III kunne uansett se seg tjent med situasjonen, rent maktpolitisk sett, uavhengig av hvorvidt han stolte på Sehested eller ikke: Det var strategisk klokt å binde en maktfaktor som Sehested til kongemakten, fordi det ville hindre alternative politiske allianser, og fordi det ville gjøre det enkelt å felle Sehested om han ikke skulle vise seg å være tilliten verdig.

5. 2 Sehesteds tilpasning til regjeringens omskiftninger

Christian IVs eldste sønn, ”den utvalgte prins Christian”, døde 2. juni 1647 under et kuropphold i Tyskland. Det medførte at styrkeforholdet i sentralmaktens maktkamp brått ble vendt i riksrådets favør på bekostning av kongemakten. Uten en utvalgt etterfølger til kronen åpnet det seg muligheter for politisk spill. Den aldrende kongen var svekket, og forholdet til riksrådet var preget av strid vedrørende økonomiske reformer i tiden frem mot prinsens bortgang.³⁵¹ Kongen hadde forlangt at riksrådet skulle finne midler slik at kronens inntekter kunne stå til utgiftene, og at han skulle få sine utlagte penger til riket tilbake.³⁵² Den 20. mai uttrykte kongen oppgitt til Sehested sin misnøye med rådets reformmotstand.³⁵³ Selv prinsens lik medførte et økonomisk spørsmål; Christian IV så seg nødt til å be adelen bidra med penger, fordi kongen ikke hadde midler til å bringe liket hjem til Danmark. Alternativet var ifølge kongen at sønnens lik ble liggende der det var.³⁵⁴ Christian IVs desperate stilling kan tydelig leses av tonen i et brev til Christen Thommesen Sehested idet han krever at riksråd og adel må la privilegier vike, for hensynet til hans og rikenes frelse:

[...] at Riigens Raad uyl tencke pa dy myddel at anstelte, som andenstedtz Er y suang, Mueligdt fordi sligdt Er imod *priuilegiene*, Da nødis Ieg til at lade dy gode herrer forsta myn mening, At ingen *priuilegia* bør at anseis, som *causerer* Myn och Riigernis *Ruin*, som Nu star oss for Øiien. Huorfor Ieg forseer mig til dii gode herrer, At dii betencker sig och *dirigerer* alting derhen, at Ieg kan bliiffue derued, At Eptherkommerne icke skal haffue arsaag til at Lee mig vd y myn grau.³⁵⁵

Det skulle da også vise seg at Christian IVs egen bortgang var nært forestående. Kongen døde 28. februar 1648, etter å ha ligget syk og svakelig vinteren gjennom, før det planlagte stendermøtet trådte sammen 17. april for å kåre en ny tronfølger. Adelen hadde oppfordret til et raskt valg, trolig var hensikten å begrense politisk spill fra ”svogerpartiet”, og alt neste dag kunne kansleren informere adelen om at riksrådet hadde valgt hertug Fredrik til konge.³⁵⁶ Den 7. mai var vilkårene i håndfestingen fastlagt, og den ble underskrevet av Fredrik III under hyllingen i Danmark den 6. juli. Fredrik III måtte godta den strengeste håndfestingen i Danmarks historie. Grovt forenklet innebar den at riksrådet hadde kontraktfestet rett til å gripe

³⁵¹ C. F. Bricka og J. A. Fredricia, *Kong Christian den fjerdes egenhændige breve. Bd VI*, (1885-1886) ss. 241-244

³⁵² C. F. Bricka og J. A. Fredricia, *Kong Christian den fjerdes egenhændige breve. Bd VI*, (1885-1886) ss. 265-267 og

³⁵³ C. F. Bricka og J. A. Fredricia, *Kong Christian den fjerdes egenhændige breve. Bd VI*, (1885-1886) ss. 280-281

³⁵⁴ C. F. Bricka og J. A. Fredricia, *Kong Christian den fjerdes egenhændige breve. Bd VI*, (1885-1886) ss. 297-299

³⁵⁵ C. F. Bricka og J. A. Fredricia, *Kong Christian den fjerdes egenhændige breve. Bd VI*, (1885-1886) s. 303

³⁵⁶ S. Dyrvik, *Truede Tvillingriker 1648-1720*, bind 3 i: *Danmark-Norge 1380-1814*, (1998) s. 22

inn i kongens politikk, det ble i større grad et selvsupplerende organ, og det kunne hindre alle forsøk på å endre forleningsvilkårene fra kongens hold.³⁵⁷ Helge Kongsrud beskriver den nye kongens maktbasis på følgende måte:

Fredrik III arvet monarkiets nederlag [...] Regimets voktere utnyttet sin valgmyndighet til ytterste konsekvens. Deres oppskrudde krav holdt suksesjonsspørsmålet brennbart for kongehusets krets. Et monarkisk alternativ til det bestående var en fastlagt tronfølge. Norges statsretslige tradisjon ga et høvelig utgangspunkt for en politikk med dette målet.³⁵⁸

Kongen hadde under interregnumet tilkjennegitt at han hadde store pretensjoner vedrørende Norge, basert på arverettsideologi: ”*Det var ikke ubekjendt, at han gjorde Fordring paa Arveretten til Norge og hævdede, at intet kongevalg [...] kunde skille ham fra Besiddelsen af dette Rige.*”³⁵⁹ Det var et ypperlig utgangspunkt for Sehesteds politikk dersom han ønsket å knytte seg til Fredrik III. En tilnærming til ham ville også innebære en mulighet for å komme på offensiven overfor sine motstandere i riksrådet på sikt. Fredrik III hadde kommet i konflikt med riksmarsken Anders Bille over kommandoen på Jylland i krigsåret 1645,³⁶⁰ og Ulfeldtparet ble nærmest rivaler til kongeparet.³⁶¹ Kongen skulle hylles av sine norske undersåtter den 24. august i Christiania,³⁶² en passende anledning til å gjøre kongen velvillig stemt. Med det i minnet kan en vende fokuset tilbake til Sehesteds politikk og norske anliggender. Hvordan påvirket endringene Sehesteds maktbasis, og hva gjorda han for å tilpasse seg endringene?

Sehested tok det trolig som et personlig nederlag da kronprins Christian døde. Han hadde sørget for å pleie et godt forhold til ”den utvalgte prins”, som han også ved flere anledninger hadde lånt penger til, totalt 13 000 rdl.³⁶³ Kronprinsens utsvevende livsførsel var beryktet, noe den engelske gesandt Robert Sydneys karakteristikk fra 1633 vitner om: ”*Han er ikke meget verd, anvender sin tid på unyttige ting, og, skønt kun omkring tredive år gammel, er han allerede megen hengiven til drik og holder to eller tre kvindfolk [...]*”.³⁶⁴ Utsiktene til å utøve en sterk personlig innflytelse på ham hadde derfor vært gode for Sehested, spesielt med tanke på at kronprinsen ble regnet som svakelig.³⁶⁵ Situasjonen etter kronprinsens død ble derimot at Christian IV måtte finne seg i å gjøre innrømmelser overfor riksrådet som angikk Sehested og hans administrasjon i Norge.

³⁵⁷ For detaljer se: S. Dyrvik, *Truede Tvillingriker 1648-1720*, bind 3 i: *Danmark-Norge 1380-1814*, (1998) ss. 25-27

³⁵⁸ H. Kongsrud, *Den kongelige arveretten til Norge som ide og politisk instrument 1536-166*, (1976) s. 268

³⁵⁹ J. A. Fridericia, *Adelsvældens sidste dage 1648-1660*, (1969) s. 12

³⁶⁰ J. A. Fridericia, *Adelsvældens sidste dage 1648-1660*, (1969) s. 10

³⁶¹ Kommer tilbake til det nedenfor

³⁶² NRR IX ss. 12-14

³⁶³ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) s. 124

³⁶⁴ G. Dirckinck-Holmfeld, *Christian 4.s København*, (2006) s. 33

³⁶⁵ J. A. Fridericia, *Adelsvældens sidste dage 1648-1660*, (1969) s. 9

Den 8. august 1647 hadde Sehested blitt beordret ved kongebrev å forhandle med stendene om å erstatte store deler av ytelsene til militærvesenet med pengeavgifter: den ekstraordinære rosstjenesten, soldathold og festningsarbeid.³⁶⁶ Alt i alt tiltak som i ytterste konsekvens ville ha redusert militærvesenet i Norge tilbake til sin opprinnelige tilstand – en papirhær. Rikshofmester Corfitz Ulfeldt fikk igjen kontroll over de norske lensinntektene som skulle sendes direkte til rentekammeret i Danmark. Det som var øremerket til militærvesenet og nedbetaling av krigsgjelden skulle derimot forbli i Norge, etter bestemmelsene i et kongebrev datert 6. november 1647.³⁶⁷ Christian IVs helomvending i holdningen til norske saker kan tolkes som en indikasjon på kongens fatalisme – at han hadde gitt opp i striden med Ulfeldt og riksrådet. Han hadde ikke lenger reelle muligheter til å presse riksrådet til lensreformer, dermed måtte pengene komme annensteds fra. Sehesteds norske administrasjon ble følgelig ikke lenger fredet av kongen. Samtidig belyser det også Sehesteds avhengighetsforhold til kongemakten. Kongen beskyttet Sehested så lenge hans kollegiale sentraladministrasjon i Norge kunne brukes som en ideologisk brikke i stridighetene med riksrådet.

Stendermøtet som Sehested ble bedt om å utlyse angående hærordningen kom derimot ikke i stand, og den 8. november 1647 befant Sehested seg istedenfor i Danmark under prinsens begravelse. En knapp måned tidligere, den 9. oktober, hadde den sjællandske adelen skrevet et memorial som landkommissariene skulle bringe frem for riksråd og konge. Memorialet inneholdt en tydelig brodd mot Sehested i sitt andre punkt hvor det står at:

Begeres, at Danmarckis riges høyvise raad ville der paa drifve och tilhielppe, at rigens hofmester motte i sin betroede bestilling igen stadfestes, Danmarckis och Norges indbyggere til befording och forfremmelse udi hvis de med hannem hafver at forette. Derhos ochsaa, at Norge, som hidindtil hafver veret under kongl. mayt. och samptlige rigens raads forvaltning, motte uden separation och serdelis special øfrighed blifve under Danmacks efter aalgammel vedtagen skich och sedvane.³⁶⁸

Med andre ord erklærte landadelen implisitt at Sehesteds sentraladministrasjon innebar separatisme, og at Norge burde styres på samme måte som før hans reformvirksomhet. Dermed tok landadelen initiativet til et oppgjør med Sehested. I forhandlingene om Fredrik III's håndfesting krevde adelsstanden at man skulle gå tilbake til den gamle sedvane; at Norge skulle fungere etter lydrikeprinsippet. Den krevde også at riksrådet skulle overvåke inntektene fra Norge samt utpeke en visemarsk som stattholderen skulle dele sin militære myndighet med.

³⁶⁶ NRR VIII ss. 566-570

³⁶⁷ NRR VIII ss. 584-587

³⁶⁸ Kr. Erslev, *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stendermødernes Historie. Bd III*, (1888) s. 409

Forhandlingene endte likevel med at ingenting bindende ble nedfelt vedrørende administreringen av Norge i håndfestingen; en stor seier for Sehested og hans politikk.³⁶⁹

I interregnumet mellom Christian IVs død og Fredrik IIIs tiltredelse innkom det derimot en del forordninger utstedt av riksrådet vedrørende norske anliggender. Sehesteds forslag om religionsfrihet visse steder i norske byer, for å legge forholdene til rette for utenlandske borgere, ble stoppet med begrunnelsen: "[...] at saadan Frihed udi Religionen for adskillige vigtige Aarsager falder betænkeligt at tillade[...]".³⁷⁰ Sehested fikk derimot fullmakt til å avhende og selge en mengde krongods for å redusere kronens gjeld,³⁷¹ og han skulle da iverksette takseringen av dette godset.³⁷² Bakgrunnen var Sehesteds eget initiativ overfor rådet i mai:

Da størstedelen af hans "werdslig wellferdt" bestod i kronens meget store gæld til ham, bad han om "effterdj schatterne langsommelig wille komme ind til saadanne store fordringer med ald dend anden rigens giæld och nødtørfft at afflegge, at de goede herrer til en deel aff samme giæld wille bewillige mig goods enten udj Danmarch eller Norrige [...]"³⁷³

Sehested fikk også tillatelse til å gjennomføre en lokal skattereduksjon i Akershus og Båhus len, hvor skattene ble redusert med en tredjedel (to rdl pr gård),³⁷⁴ etter hans eget forslag.³⁷⁵ Sehested skulle til gjengjeld straks gjennomføre tiltak han selv hadde foreslått for å redusere utgifter til militærvesenet: Rytteriet og rytterioffiserer skulle avmønstres, i tillegg til de som ikke hadde aktiv tjeneste og fikk utbetalt *vartgeld*³⁷⁶ (ventepenger).³⁷⁷ Forordningene ser ut til å være resultatet av et kompromiss med riksrådet. Sehested gikk med på å redusere utgiftene til militærvesenet fra 105 950 rdl til 60 000 rdl. Han kunne derimot ikke love å sende ned kontribusjonspengene. Kompromisset ble derfor at kronen ga slipp på krongods for å kvitte seg med gjelden i Norge, og at penger noenlunde tilsvarende salgssummen skulle sendes ned til Danmark.³⁷⁸ Den regionale skattereduksjonen i Akershus og Båhus len må nok ses i sammenheng med Sehesteds fremstøt overfor allmuen i tiden før interregnumet. Sehested hadde insistert på en hurtig behandling av sine forslag i mai 1648, fordi han ønsket å bruke tid

³⁶⁹ J. A. Fridericia, *Adelsvældens sidste dage 1648-1660*, (1969) ss. 25-28 og S. Dyrvik, *Truede Tvillingriker 1648-1720*, bind 3 i: *Danmark-Norge 1380-1814*, (1998) s. 28

³⁷⁰ NRR IX s. 20

³⁷¹ NRR IX ss. 5-21

³⁷² NRR IX s. 26

³⁷³ C. Rise Hansen. *Rigsråd og Stændermøder i Fredrik III's tid*, bd.1, (1959) s. 121

³⁷⁴ NRR IX s. 27

³⁷⁵ C. Rise Hansen. *Rigsråd og Stændermøder i Fredrik III's tid*, bd.1, (1959) s. 125

³⁷⁶ For definisjon av *wartgeld* se: S. Imsen og H. Winge, *Norsk Historisk Leksikon, Kultur og samfunn ca. 1500-ca. 1800*, (2003) s. 474

³⁷⁷ NRR IX ss. 26-27

³⁷⁸ C. Rise Hansen. *Rigsråd og Stændermøder i Fredrik III's tid*, bd.1, (1959) s. 125 og ss. 333-334 og O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) s. 124

på å forberede hyllingen i Norge.³⁷⁹ En viktig del av forberedelsene var å sørge for at allmuens misnøye ikke skulle sette sitt preg på den.

Det var svært stor misnøye blant allmuen i de to lenene som lå nærmest stattholderen, ikke minst i hans eget len Akershus. Det kunne bli svært pinlig for Sehested ved den forestående hyllingen av Fredrik III dersom klagen skulle prege kongens besøk. Sehested valgte derfor samme strategi som før herredagen i 1646:³⁸⁰ Å samle inn og besvare allmuens supplikker før kongens ankomst til Christiania. Han planla også å reise personlig rundt i fogderiene, et forsøk på å blidgjøre allmuen på lokalt plan, men da meldingen om Christian IVs død kom 28. februar måtte han i all hast dra ned til Danmark.³⁸¹ Da han igjen returnerte til Norge i juli, fortsatte han der han slapp med sitt fremstøt overfor allmuen. Han lyktes med å overtale allmuen til å fremme sine klager i forkant av kongens ankomst til riket, og omfanget av klagen viste seg å være svært stort.³⁸² Jeg vil derfor ikke gjennomgå dem i detalj, men likevel fremheve de mest utbredte klagen og hva slags resolusjoner de fikk.

Punkter som går igjen i de fleste av bøndenes klager var: Misbruk av skyssferd som ofte ble krevd ved tvang i form av hugg og slag, den store skattebyrden og hvordan skatten ble utlignet. I tillegg kom en rekke klager over byrder og pliktarbeid knyttet til hærordningen. Klagen vedrørte alt fra mønstring, eksersering og innkvartering av soldater, til pliktarbeid på festning og slott. Det var også mange klager på manglende erstatning for rekvirert materiell under krigen; det gjaldt alt fra hester, sadler og bisler til gevær.³⁸³ Den regionale skattereduksjonen på to rdl pr gård ga Sehested muligheten til å avspise allmuens klager med noe konkret i forkant av hyllingen. I resolusjonene generelt fremstilte Sehested seg ellers som forståelsesfull og lydhør overfor allmuens klager, uten at han kom med konkrete tiltak.

Erstatning av utlagt materiell under krigen kunne bare utbetales dersom allmuen kunne fremskaffe korrekte papirer som bekreftet at det hadde blitt rekvirert. Det ville være vanskelig så mange år etter krigen, med tanke på det administrative kaoset krigen forårsaket. Vedrørende misbruk av skyssferd brukte han ofte et standardsvar som henviste til hvordan systemet skulle fungere etter gjeldende forordninger. Fogden skulle sørge for at kun de med riktig pass fikk skyss ettersom: ”[...] de iche ere pligtige nogen at schydtze, det were sig adell eller v-adell

³⁷⁹ C. Rise Hansen, *Rigsråd og Stændermøder i Fredrik III's tid*, bd.1, (1959) s. 123

³⁸⁰ Se kapittel 4. 4

³⁸¹ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) s. 117

³⁸² DNR, *Statholderskabets Extraktprotokol af Supplicationer og Resolutioner 1642-1650*. Bd II, (1906) ss. 73-135

³⁸³ For detaljer se: DNR, *Statholderskabets Extraktprotokol af Supplicationer og Resolutioner 1642-1650*. Bd II, (1906) ss. 73-135

officerer eller andre uden mit sierdelis pasz [...]”.³⁸⁴ En klage fra allmuen i Akershus len, hvor soldater hadde brukt: ”[...] *truszell hug och slag, och ei wille søge schydzschafferen [...]*”,³⁸⁵ fikk følgende svar: Dersom soldater, eller noen andre, truet med eller brukte vold: ”[...] *da schall allmuen huor saadant scheer, were frit fore, at føre samme person fangen indtill slottet, at straffes effter beuizlig klage, dog breffuene som hand fører med sig, strax at befordre till sit sted.*”³⁸⁶ Ansvaret for å bringe vedkommende til slottet var med andre ord allmuens.

Når det gjaldt mønstring og eksersering gikk standardsvaret ut på varianter av følgende uttalelse: ”[...] *da schulle de allene munstris och exerceris enten hiemme hosz dennom sellf paa hellige dage trei eller 4 gange om aaret wed deris sogne kircke, eller och udj festningen udj guarnison [...]*”.³⁸⁷ Eventuelt kunne de finne noen til å erstatte vedkommende som var utkalt; det kan ikke ha vært noen liten tjeneste å be om, med tanke på hvor upopulær mønstringsplikten var. Dermed hadde Sehested lyktes med å legge forholdene til rette for at Fredrik III ikke skulle påvirkes av allmuens klager ved sin ankomst. Det klarte han ved hjelp av skattereduksjonen på 2 rdl i Akershus og Båhus len, samt resolusjoner med en ordlyd som hadde til hensikt å berolige allmuen, men som i realiteten var innholdsløs når det kom til reelle lettelser av byrdene. Det var strengt forbudt å levere supplikker under selve kongehyllingen.³⁸⁸

Hyllingen skulle overgå alt av tidligere festligheter på Akershus. Det var et ledd i Sehesteds strategi for å tekkes Fredrik III, og en fortsettelse av en tilnærming som hadde pågått siden Christians IVs død. Under oppholdet i København våren og sommeren 1648 hadde de tilbrakt mye tid sammen med drikking og kortspill nettene gjennom; forholdet til kongen så ut til å være preget av gjensidig vennskap og tillit.³⁸⁹ Nå var turen kommet til å demonstrere de norske undersåttenes hengivenhet for Fredrik III, og for undersåttene at han hadde den nye kongens tillit. På den måten kunne han demonstrere kongetroskapen i riket, og dermed den ideologiske verdien av hans norske politikk for kongemakten. I tillegg fikk han anledning til å vise samtlige at han hadde den nye kongens fulle støtte, og at hans maktbasis dermed var like sterk som under Christian IV. Beskrivelsen av de ytre begivenhetene viser omfanget av hyllingen: Hyllingsmøtet bestod av 712 mann: ”*Kongen selv gikk fra slottet under en sort fløyelshimling båret av åtte menn. Stattholder Hannibal Sehested holdt ”en viktig og berømmelig oration” for kongen, hvorefter han og alle deltagerne avla troskapsed, etterfulgt*

³⁸⁴ DNR, *Statholderskabets Extraktprotokol af Supplicationer og Resolutioner 1642-1650*. Bd II, (1906) s. 103

³⁸⁵ DNR, *Statholderskabets Extraktprotokol af Supplicationer og Resolutioner 1642-1650*. Bd II, (1906) s. 78

³⁸⁶ DNR, *Statholderskabets Extraktprotokol af Supplicationer og Resolutioner 1642-1650*. Bd II, (1906) s. 78

³⁸⁷ DNR, *Statholderskabets Extraktprotokol af Supplicationer og Resolutioner 1642-1650*. Bd II, (1906) s. 103

³⁸⁸ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) s. 119

³⁸⁹ S. Dyrvik, *Truede Tvillingriker 1648-1720*, bind 3 i: *Danmark-Norge 1380-1814*, (1998) s. 28

av 800 kanonskudd.³⁹⁰ Middagen startet kl fire på ettermiddagen med 1000 innbudte gjester.

Den bestod av ni retter med rikelig av vin og øl:

Det gikk med 877 sauer og lam, 87 okser, 136 griser, 44 kalver, 197 fete gjess, 1387 høns, 600 snes egg, 137 harer og "kalkunske høns", foruten fin hollandsk ost, rosiner, kanel, citroner, fikener, dadler og konfekt – bare til dekorasjon omkring marsipanen gikk det med åtte alen sort taft – det var jo også sørgefest for kong Christian IV. Nøyaktige regnskapsførere talte opp 1647 knuste glass, og selv om det ble avfyrt 3000 skudd, "fing dog ingen av artilleriets tjenere en finger sår eller skade".³⁹¹

Foruten å gi innblikk i festlighetene vitner beskrivelsen om hvor mye prestisje, penger og planlegging som ble lagt i feiringen av Sehested. Mangelen på politiske initiativer fra stattholderen på den tiden henger nok sammen med forberedelsene. Det er heller ikke vanskelig å forstå når man tar med i betraktningen at Fredrik III, i forkant av sin avreise til Norge, i all vesentlig grad hadde godkjent Sehesteds enerådende stilling i Norge. Det kommer klart frem av en instruks til stattholderen som, nærmest demonstrativt, overså hensynet til den danske adels og riksrådets uttalte klager over Sehesteds politikk.³⁹²

Rådet fikk ikke kontroll over skatteinntektene fra Norge idet punkt fem slår fast at: "*Alle Rigens Skatter skal han lade annamme og igjen lade udgive [...]*",³⁹³ (etter spesifikasjonene i tidligere utgitt kongebrev 23. mai 1647). Heller ikke hans militære myndighet ble begrenset i nevneverdig grad; ingen visemarsk utpekt av riksrådet skulle tilsettes for å dele myndigheten med Sehested. I punkt åtte står det derimot klart og tydelig at: "*Over Militien skal han have næst os selv Øverste Commando, Inspection og Direction [...]*".³⁹⁴ Han mistet derimot tilsettelsesmyndighet over øvre befall og kommissarer. I stedetfor tillatelse til årlige stenderforsamlinger skulle han: "*[...] holde og disponere [stendene] til yderste Assistance til begge Rigers Velstand og Conservation*",³⁹⁵ og samle lensherrer og bisper en gang i året for rådslagning om rikets anliggender.³⁹⁶ Fredrik III hadde dermed tilsynelatende tatt opp den politiske linjen Christian IV hadde ført overfor Sehesteds administrasjon frem til kronprins Christians død. På slutten av instruksjonen står det derimot et forbehold som vitner om Fredrik IIIs kalkulererte varsomhet: "*Denne vores naadigste Instruction vi for oss ville have forbeholden efter Tidernes Beskaffenhed at forandre, formere eller forringe*".³⁹⁷ Med andre ord en påminnelse om at Sehested ikke kunne føle seg helt trygg. Sett under ett var instruksjonen likevel et klart og tydelig tegn til Sehested om at han nøt kongens gunst, dersom han viste seg tilliten

³⁹⁰ S. Schudi Madsen og H. Moberg, *Akershus vårt riksklenodium 700 år*, (1999) s. 49

³⁹¹ S. Schudi Madsen og H. Moberg, *Akershus vårt riksklenodium 700 år*, (1999) s. 50

³⁹² For spesifikasjoner se: NRR IX ss. 48-49

³⁹³ NRR IX s. 49

³⁹⁴ NRR IX s. 49

³⁹⁵ NRR IX s. 48

³⁹⁶ NRR IX s. 49

³⁹⁷ NRR IX s. 49

verdig. Den ytre demonstrasjonen ved kongehyllingen kan ses som et vellykket fremstøt fra stattholderens side for å befeste sin posisjon, men det ideologiske budskapet rundt hyllingen var muligens enda viktigere som vi skal se.

Det er noen omstendigheter rundt hyllingen som styrker tesen om at Sehesteds politikk ble aktivt brukt av Fredrik III som en ideologisk motpol til riksrådskonstitusjonalismen.³⁹⁸ Indisier rundt begivenhetene tyder også på at Sehested var en hovedaktør i orkestreringen av episodene: Noen dager før kongehyllingen hadde stendene samlet seg i Trefoldighetskirken i Christiania. Christen Thommesen Sehested beklaget i den sammenheng at kongevalget i Danmark hadde foregått uten at rådet hadde tatt seg tid til å høre på stendene. Det bemerkelsesverdige ved uttalelsen er at rådet på ingen måte var forpliktet til det. Deretter hadde Jens Bjelke tatt ordet og hevdet at noen uttalelse fra de norske stender knapt nok var nødvendig, fordi man anså Fredrik III som ”Noriges Riges rette Arveherre og Konge”. Uttalelsen er oppsiktsvekkende idet den motsier Christian IVs lov hvor Norges status som valgrike, og reglene for valget, var fastslått.³⁹⁹ At Norges kansler Jens Bjelke, som den mest lovkyndige personen i Norge, på eget initiativ skulle komme med en slik uttalelse virker veldig lite trolig. Opptrinnet bærer preg av å ha vært nøye planlagt på forhånd, og sannsynligvis i samråd med Fredrik III og/eller Hannibal Sehested, slik Helge Kongsrud viser til.⁴⁰⁰ At Sehesteds fortrolige fetter, Christen Thommesen Sehested, var innblandet i opptrinnet støtter den antakelsen.

Til tiden rundt hyllingen er det også datert et latinsk skrift, *En anonymi Concilium om arverettigheden til Norge at maintainere*,⁴⁰¹ hvor forfatteren argumenterer for kongefamiliens arverett til Norge. Forfatteren var ifølge Kongsrud trolig Jens Madsen; en ansatt i en lavere stilling i Generalkommissariatet på Akershus, og dermed Hannibal Sehesteds underordnede.⁴⁰² Dersom det var han som forfattet skriftet er det svært nærliggende å tro at det var gjort på Sehesteds ordre; at han på egenhånd forfattet et så kontroversielt skrift, som i tillegg bærer preg av inngående detaljkunnskaper om politiske forhold, er svært usannsynlig. Kongsrud peker også på en slående likhet mellom skriftets program og Sehesteds politikk som stattholder: ”*Programmet var nettop Sehesteds politikk. Og det forutsatte hans medvirkning.*”⁴⁰³ I vår sammenheng sannsynliggjør det at Sehested forsøkte å vinne den nye kongen over på en

³⁹⁸ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) ss. 120-121 og S. Dyrvik, *Truede Tvillingriker 1648-1720*, bind 3 i: *Danmark-Norge 1380-1814*, (1998) ss. 28-30

³⁹⁹ G. F. Hallager og F. P. Brandt, *Christian den fjerdes lovbog af 1604*, (1855) Kap. 10

⁴⁰⁰ H. Kongsrud, *Den kongelige arveretten til Norge som ide og politisk instrument 1536-1661*, (1976) s. 162

⁴⁰¹ H. Kongsrud, *Den kongelige arveretten til Norge som ide og politisk instrument 1536-1661*, (1976) s. 199-200

⁴⁰² H. Kongsrud, *Den kongelige arveretten til Norge som ide og politisk instrument 1536-1661*, (1976) s. 221-222

⁴⁰³ H. Kongsrud, *Den kongelige arveretten til Norge som ide og politisk instrument 1536-1661*, (1976) s. 219

tilsvarende linje som Christian IV førte når det gjaldt Sehesteds politikk inntil ”den utvalgte prins” døde. Kongsrud konkluderer i den sammenheng med at: ”[...] det kan bekreftes at han [Madsen] sannsynligvis bidro til å formulere arverettspolitikken ved Hannibal Sehesteds stattholderskap!”⁴⁰⁴ Det er svært interessant med tanke på at det ideologiske budskapet i skriftet innebar en direkte oppfordring til et monarkisk statskupp. Jens Bjelkes arbeid med å granske rikets arverettslige status i 1649-50 demonstrerer ytterligere Fredrik IIIs ideologiske interesse for Norge.⁴⁰⁵

Sehested kan riktignok ikke knyttes direkte til begivenhetene, men den personlige forbindelsen til de involverte aktørene og innholdet i konsilet gir, som nevnt, svært gode argumenter for å hevde at han stod bak; en annen grunn til å anta det er at episodene skjedde i tilknytning til kongehyllingen i Norge, et nøye orkestret arrangement i Sehesteds regi. Opptrinnet i kirken ville i det minste ikke kunne ha blitt gjennomført uten hans vitende, og trolig ikke uten hans godkjenning. Den ytre rammen av kongehyllingen og det ideologiske innholdet kan tas til inntekt for samme motiv hos Sehested. Han ønsket å demonstrere kongetroskap i riket, og dermed også den ideologiske verdien av hans norske politikk for Fredrik III. Det hele ble naturligvis meget godt mottatt av kongen som belønnet Sehested med å bringe ham i sin høyeste gunst. På tross av voldsomt press fra adel og riksråd satt Sehested foreløpig trygt, beskyttet av kongen som ikke gjorde noe for å redusere Sehesteds sterke posisjon det året.

Fredrik IIIs resonnement i anledningen kan tenkes å ha vært noenlunde i samsvar med følgende fra min side: Han anså trolig myndighet over norske anliggender, hvordan riket ble administrert og rikets ressurser forvaltet, som et kongelig prerogativ å deligere. Prerogativet var en konsekvens av Oldenborgernes arverett på riket, og han fant støtte for sitt syn hos Norges stattholder og Norges kansler. Forholdet mellom Sehested og kongemakten var dermed igjen preget av felles interesser. Det hadde da også vært tilfelle stort sett under hele Sehesteds stattholderskap, med unntak av en kort periode mellom den utvalgte prins Christian og Christian IVs død. I den sammenheng er det interessant å bemerke seg at: ”*Anonymi Consilium viste hvordan kongen kunne følge den samme arverettslinjen som ble brutt under Christian IVs siste dager.*”⁴⁰⁶ Med andre ord en oppfordring til den nye kongen om å ta opp igjen tråden fra Christian IVs politiske hovedlinje overfor Sehesteds norske politikk. Det støtter ytterligere tesen om at kongens og Sehesteds sammenfallende interesser bunnet i hvorvidt hans politikk

⁴⁰⁴ H. Kongsrud, *Den kongelige arveretten til Norge som ide og politisk instrument 1536-1661*, (1976) s. 222

⁴⁰⁵ S. Dyrvik, *Truede tvillingriker 1648-1720*, bind 3 i: *Danmark-Norge 1380-1814* (1997) ss. 27-30 og ss. 35-37

⁴⁰⁶ H. Kongsrud, *Den kongelige arveretten til Norge som ide og politisk instrument 1536-1661*, (1976) s. 269

kunne brukes som en ideologisk monarkisk motpol mot riksrådskonservatismen. Det er fullt mulig at det var å betrakte som to sider av samme sak fra Fredrik III's ståsted på det tidspunktet.

Sehesteds kritikere i Danmark fikk på sin side næring til sine mistanker; rykteflommen i Danmark kunne ikke forventes å avta i kjølvannet av kongehyllingen i Norge. Riksråd og adel fikk enda større grunn til å betrakte Sehested som en alvorlig trussel, og dermed var han også i enda større grad enn tidligere prisdelt kongens beskyttelse. Sehested utgjorde derimot ingen reell trussel for Fredrik III. Dersom Sehested skulle vise seg å bli en belastning for kongen ville det være en enkel sak å felle ham. At Sehested satset hardt på sitt forhold til kongemakten er derimot ikke vanskelig å forstå. Det var en fortsettelse av hans tidligere politiske linje. I realiteten hadde han heller ikke noe valg dersom han ønsket å beholde sin sterke posisjon; maktbasisen var forankret i kongemakten. På den andre siden var det likevel et svært dristig spill.

Sehested hadde ikke de samme forutsetningene for å lykkes med å tekke Fredrik III som han hadde hatt i forholdet til Christian IV. Far og sønn hadde vidt forskjellige personlighetstrekk og tilknytning til forskjellige politiske miljøer, selv om deres styringsambisjon, å bygge en sterk sentralisert stat på kongemaktens premisser, ser ut til å ha vært den samme. J. A. Fridericia poengterte følgende:

Han var jo ogsaa i dette Øjeblik mindre en indfødt Kongesøn, der kunde vente Kronen i Kraft av naturlig Sympati, end en halvfremmed, der gjorde Fordring paa den i Kraft af en Slags Arveret. Hans Liv var gaaet hen mere som tysk Fyrste end som dansk Prins, hans Erfaringer i Regeringsanliggender var hentede fra det tyske Rige, hans Hof, hans Raadgivere overvejende tyske. Og hans Raadgivere spillede nu som senere en ikke ringe rolle [...] den eller de af hans Omgivelser, som i Forveien besad hans Tillid, kunde da ofte med Held gribe Øjeblikket og faa en afgjørende Indflytelse.⁴⁰⁷

Sehested hadde utvilsomt gjort et godt inntrykk på kongen med kongehyllingen, men til daglig var han plassert langt unna kongen geografisk og hadde dermed begrensede muligheter til å utøve en stor innflytelse på kongen. Fredrik III hadde sine egne rådgivere og dronningen Sofie Amalie; hun hadde stor innflytelse på kongen og var betraktet som en mektig og praktglad kvinne.⁴⁰⁸ I den sammenheng var det spesielt ett forhold som potensielt kunne bli problematisk; Hannibal Sehested var regnet som en del av det såkalte "svogerpartiet". Det hadde riktignok ikke vist seg som noe sammensveiset parti, men på ett punkt hadde de i det minste interesse av å gjøre felles sak: Kirsten Munk og hennes døtres vilkår angikk samtlige i "svogerpartiet" personlig, fordi deres tilknytning til kongefamilien var basert på ekteskapet med døtrene. Det er først og fremst i den sammenheng at en kan snakke om et svogerparti.

⁴⁰⁷ J. A. Fridericia, *Adelsvældens sidste dage 1648-1660*, (1969) ss. 10-11

⁴⁰⁸ J. A. Fridericia, *Adelsvældens sidste dage 1648-1660*, (1969) s. 12 og S. Dyrvik, *Truede Tvillingriker 1648-1720*, bind 3 i: *Danmark-Norge 1380-1814*, (1998) s. 34

Bakgrunnen var at Christian IV hadde gjort alt han kunne for å diskreditere Kirsten Munk, svogerpartiets felles svigermor. Kongen hadde innledet et forhold til henne i 1615 som ga dem tretten barn, hvorav åtte vokste opp. Det er uenighet om de noensinne inngikk noe gyldig ekteskap, men kongen beskyldte henne på sine eldre dager for å ha forsøkt å forgifte ham i etterkant av et sjalusidrama ved hoffet. Han fikk deretter teologer til å uttale at hun ikke var verdig til å spille en normal morsrolle og satte henne i husarrest. Kongen hadde servert Christen Thommesen Sehested følgende kraftsalve i sakens anledning: ”*at hvis han slap fru Kirsten fri, kunne det i ligprædikenen over ham med rette siges, at i hans tid havde de adelige fruentimmere med rigsrådets hjælp fået det privilegium, at de måtte gøre deres ægtemend til hanrej og derefter fylde dem med rottekrudt.*”⁴⁰⁹

Sofie Amalie gikk dårlig overens med Fredrik IIIIs halvsøstre, og da spesielt Corfitz Ulfeldts hustru Leonora Christina. Det resulterte i en bitter personstrid preget av direkte personsjikaner. Sofie Amalie kunne ikke tilgi Ulfeldtene at æresportalen hadde blitt tatt ned i løpet av natten etter kongekroningen i København; i forkant av hennes kroning dagen etter.⁴¹⁰ På sin side sørget hun for at halvsøstrene mistet retten til å kjøre med vogn inn i slottsgården. De fikk heller ikke retten til å bruke den nye tiltaleformen, prinsesse, og mistet retten til å bære ærestittelen grevinne til Slesvig og Holstein.⁴¹¹

Sehested hadde på sin side et interessefellesskap med Corfitz Ulfeldt som gikk ut på å få Christian IVs barn med Kirsten Munk regnet som ektefødte. Den 9. november 1647 hadde Sehested forent seg med de andre av Kirsten Munks svigersønner. De utformet i fellesskap et bønneskrift til riksrådet om å overtale Christian IV til å gi Kirsten Munk sin frihet tilbake. Det gikk kongen med på den 18. november under visse betingelser:⁴¹² Hun fikk ikke lov til å oppsøke hoffet og kongen.⁴¹³ Hannibal Sehested hadde senere, under oppholdet i København etter Christian IVs død, fremmet forslag om at kongens barn med Kirsten Munk skulle regnes som ektefødte. Resultatet ble en erklæring fra riksrådet som stadfestet at Kirsten Munks barn ble regnet som ektefødte, men at anerkjennelsen ikke skulle berøre rettighetene til hertug Fredrik og hans barn.⁴¹⁴ Konflikten mellom Ulfeldtene og det nye kongeparet kan virke triviell i etterkant, men var like fullt et alvorlig stridstema. Stridigheter ved hoffet kunne få svært alvorlige konsekvenser. Sofie Amalie hadde kongens øre og Hannibal Sehested risikerte å legge seg ut med kongeparet ved sin tilknytning til ”svogerpartiet” i saken. Riktignok var det

⁴⁰⁹ S. Heiberg, *Enhjørningen Corfitz Ulfeldt*, (2003) s. 85

⁴¹⁰ S. Heiberg, *Enhjørningen Corfitz Ulfeldt*, (2003) s. 96

⁴¹¹ S. Dyrvik, *Truede Tvillingriker 1648-1720*, bind 3 i: *Danmark-Norge 1380-1814*, (1998) s. 17

⁴¹² Kr. Erslev, *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie. Bd III*, (1888) s. 416

⁴¹³ S. Heiberg, *Enhjørningen Corfitz Ulfeldt*, (2003) s. 88

⁴¹⁴ S. Heiberg, *Enhjørningen Corfitz Ulfeldt*, (2003) s. 93

først og fremst mellom Ulfeldtene og kongeparet at striden skapte alvorlig mistillit, og det skulle mer til for å bringe Sehested i kongeparets unåde. I etterkant av kongehyllingen i Norge satt Sehested tilsynelatende trygt. Hans tilnærminger til kongeparet under kongehyllingen stod i sterk kontrast, i positivt fortegn, til Ulfeldtenes majestetsfornærmelse under hyllingen i København.

Riktignok kan Sehesteds fall ses som et ledd i Fredrik IIIs oppgjør med ”svogerpartiet” som helhet: Både med hensyn til Hannibal Sehested og Corfitz Ulfeldt gjaldt det å sikre monarkiets inntektsgrunnlag. Det ideologiske potensialet Sehesteds stattholderskap hadde for kongemakten betyr likevel at det kan ha vært flere årsaker til at Fredrik III valgte å vende seg mot ham. For å forklare Sehesteds vei til kongelig unåde ytterligere kan en vise til tre viktige begivenheter: For det første hvordan Sehesteds godspolitik i Norge fra 1648 gjorde det hensiktsmessig for Fredrik III å la ham falle. For det andre en episode som var med på å korrigere glansbildet av norske forhold som Sehested hadde skapt ved å hindre supplikker å nå kongens øyne. Og til slutt hvordan Sehesteds motstandere i riksrådet klarte å bruke den etter hvert vaklende tilliten hos kongen til å få godkjent opprettelsen av en skjebnesvanger kommisjon. Den skulle vise seg å avdekke misligheter som ga Fredrik III ytterligere grunn til å revurdere hvor hensiktsmessig det var å beholde Sehested ved makten.

5. 3 Egennyttan legger grunn for eget fall

Det som utmerker seg i Sehesteds politikk etter kongehyllingen er i all hovedsak godspolitikken. I kjølvannet av avhendingen av krongods til kronens kreditorer, hvorav Sehested selv og Marselisene var de suverent største aktørene, begynte Sehested å samle sine gods ved hjelp av bytte eller makeskifter.⁴¹⁵ På den måten fikk han muligheten til godsdrift av dansk format. Av den samlede gjelden på 370 000 rdl hadde Sehested krav på 113 000 rdl og marselisbrødrene 100 000 rdl. Sehested sikret seg først godssamlingene Giskegodset, Verne klostets gods og Nygårdsgodset. Marselisene fikk Åby og Vrem godser i Båhuslen. Ståle Dyrvik poengterer at saken er bemerkelsesverdig, med tanke på at Fredrik III satt seg imot slike salg i Danmark hvor gjeldsproblemet var større,⁴¹⁶ samt mulighetene for personlig vinning det innebar for Sehested ved måten det ble gjennomført på:

⁴¹⁵ S. Dyrvik, *Truede Tvingeriker 1648-1720*, bind 3 i: *Danmark-Norge 1380-1814*, (1998) s. 41

⁴¹⁶ S. Dyrvik, *Truede Tvingeriker 1648-1720*, bind 3 i: *Danmark-Norge 1380-1814*, (1998) s. 40

Hvis baktanken kan ha vært å bruke gjeldskravet til å få innpass i de svære offentlige eiendommene i Norge, var det nettopp denne strategien som lyktes sommeren 1648. Man fatter lett at mulighetene til gevinst var mange: Det var stattholderen som i siste instans førte alle regnskapene. Han avgjorde sine egne tilgodehavender og var i virkeligheten både kjøper og selger ved oppgjøret.⁴¹⁷

Dersom man går ut fra at det var noen planmessighet over det hele, slik Dyrvik indikerer og som det er rimelig å anta, så setter det mye av Sehesteds politikk overfor adelsstanden i Norge generelt i perspektiv. Under kongehyllingen hadde Sehested fått bekreftet adelens privilegier, og kongen lovet å ikke gjøre forskjell på norsk og dansk adel ved lens- og embetstilsettelse i Norge.⁴¹⁸ En seier for Sehested som nok en gang gikk mot interessene til adel og riksråd i Danmark. I tillegg til hals- og håndsrett, fikk Sehested også personlige privilegier som birkerett⁴¹⁹ på sine hovedgårder, patronatsrett⁴²⁰ til en rekke kirker, og til slutt fikk han og hans arvinger 23. juni 1649 tilsvarende privilegier som den danske adel hadde på sine gods uten begrensninger:

Hr. Hannibal Sehested saa oc os elskelige, den ædle og velbaarne Frøken Christiane og deres beggesiders Arvinger alle adelige Danske Privilegier uden nogen Exception eller Limitation udi nogen Maader at maa nyde, bruge og beholde paa deres Personer, Gods og Formue, som de nogensteds udi Norge nu haver eller nogen Tid herefter bekommendes vorder, lige med Adelen udi vort Rige Danmark efter den Danske Haandfæstning ubehindret udi alle maader.⁴²¹

Det brakte ham i en særstilling som norsk godseier fordi de øvrige adelige godseierne i Norge var bundet av norsk lov etter privilegiebrevet for den norske adel 1. januar 1649.⁴²² Det er oppsiktsvekkende, og en kan bare spekulere i hvordan Sehested fikk overtalt Fredrik III til å utstede så eksepsjonelle privilegier som dette tross alt var i norsk sammenheng. Privilegiene kunne brukes på hele Sehesteds jordegods som endte opp med å tilsvare 1/16 av hele det norske rikets samlede jordegods, trolig også den aller beste delen av det.⁴²³ I tillegg kom eierskap i sagbruk, jernverk, kobberverk og sølvverk som fra før av nøy godt av arbeidsytelser fra bøndene. Ifølge en taksering fra den tiden var den totale verdien på hans eiendommer 226 000 rdl.⁴²⁴ Da opererte man imidlertid, som Øystein Rian påpeker, med de lave takstene

⁴¹⁷ S. Dyrvik, *Truede Tvillingriker 1648-1720*, bind 3 i: *Danmark-Norge 1380-1814*, (1998) s. 41

⁴¹⁸ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) s. 122

⁴¹⁹ Juridiske rettigheter over bøndene: S. Imsen og H. Winge, *Norsk Historisk Leksikon, Kultur og samfunn ca. 1500- ca. 1800*, (2003) s. 48

⁴²⁰ Innebar blant annet kallsrett: S. Imsen og H. Winge, *Norsk Historisk Leksikon, Kultur og samfunn ca. 1500- ca. 1800*, (2003) s. 312

⁴²¹ NRR IX s. 428

⁴²² NRR IX ss. 260-263

⁴²³ For detaljer rundt godssamlingen og Sehesteds privilegier se: O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) ss. 124-132

⁴²⁴ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) s. 130

Sehested kjøpte godset for. Ifølge Rian lå trolig den reelle godsverdien på over 500 000 rdl, en sum som tilsvarer over et års statsinntekter fra det norske riket på den tiden.⁴²⁵

En får gjennom alt dette inntrykk av at Sehested etter 1648 hovedsakelig fokuserte på å sikre sin fremtid som godseier og forretningsmann, og at han rettet sin energi mot det. I 1648 hadde han brukt mye av sin tid på å forberede kongehyllingen dersom en skal dømme etter omfanget av den. Samlet bidrar det til å forklare den lave politiske aktiviteten etter Christian IVs død sammenlignet med tiden før: Sehested fokuserte på tiltak for å sikre sin egen fremtid. Det merkelige i saken er at Fredrik III fant det for godt å belønne Sehested så eksepsjonelt godt. Kan det være at kongen spilte et spill over hodet på Sehested, eller mente han at det var en rimelig belønning for hans innsats? Det er mulig å kombinere de to spørsmålene. En kan da spørre seg om Fredrik III var fornøyd med grunnlaget Sehested hadde lagt ved sin reformvirksomhet, og mente at det var på tide at stattholderen trekte seg tilbake til en mer passiv rolle, samtidig som det sentraliserte embetsverket på Akershus i større grad ble lagt under instanser kontrollert av sentralmakten. Dersom antagelsen er riktig, innebærer det i så fall at Sehested kan ha tolket belønningene som en bekreftelse på at han hadde kongens høyeste gunst, samtidig som kongen betraktet det som en måte å gradvis begrense Sehesteds maktbasis på.

Det vi har å støtte oss på er de påfølgende forordninger og begivenheter. Ut fra dem kan en se en tydelig tendens til at sentralmakten griper mer aktivt inn i norske anliggender. To dager etter sitt omfattende privilegiebrev av 23. juni 1649 fikk Sehested utstedt et kongebrev om tilsettelse av en rekke offiserer, blant annet to oberstløytnanter og en major.⁴²⁶ Det var riktignok ikke noe oppsiktsvekkende i det, fordi det ettertrykkelig ble slått fast at Sehested fortsatt skulle ha den ubestridte kommando over militsen nest etter kongen selv. Likevel demonstrerer det at Sehested ikke lenger kunne belage seg på å besette de høyeste stillingene i hær og administrasjon etter egne preferanser. Det var en følge av bestemmelsen i stattholderinstruksens åttende punkt.⁴²⁷ En mer alvorlig beskjæring av Sehesteds maktgrunnlag kom derimot ved fullbyrdingen av en sentralisert norsk tolletat. Det skjedde ved opprettelsen av en generaltollforvalterstilling for Norge i slutten av juli 1649.⁴²⁸ Generaltollforvalteren, Antoni Knip, skulle ha ansvar for hele det norske tollvesen, samt utnevne personer til lavere stillinger i tolletaten. Det ble også slått fast at ingen assignasjoner på tollkistene skulle gis med mindre de var godkjent av kongen selv. Det kan ha vært myntet

⁴²⁵ Ø. Rian, *for Norge, kjempers fødeland*, (2007) s. 106

⁴²⁶ NRR IX ss. 430-433

⁴²⁷ NRR IX s. 49

⁴²⁸ NRR IX ss. 450-451 og s. 457

på Hannibal Sehested så vel som Corfitz Ulfeldt. Sehested hadde opp til da ført personlig overoppsyn med tollvesenet, og tollinntektene hadde gått gjennom generalkommissariatet siden 1647.

Dette passer inn i synet på den overordnede utviklingen av stattholderembetet som Låg Gausdal og Øystein Rian har stått i bresjen for.⁴²⁹ Før en overberghauptmann ble beskikket i 1643⁴³⁰ og generaltollforvalteren i 1649, synes stattholderen og kansleren å ha bekledd de eneste landsomfattende embetene i Norge. De nye sentraliserte embetene betydde en markant beskjæring av Sehesteds myndighetsområde. Dersom man i den sammenheng vender blikket bort fra aktørperspektivet og ser på utviklingen fra et overordnet strukturelt perspektiv, kan man påpeke følgende: 1. Stattholderen hadde gjennomført reformer som gagnet sentralmakten (i vårt tilfelle kongen) ved hjelp av ad. hoc. fullmakter som var strukturelt betinget (krig og krisetid). 2. Resultatet av de vide fullmaktene (økte ressurser administrert sentralt på Akershus) blir deretter forsøkt kanalisert til sentralmakten igjen ved opprettelsen av etater underlagt sentralmaktens kontroll (i vårt tilfelle kongen). 3. Stattholderens ekstraordinære myndighet som stattholder faller deretter gradvis bort.

Vi har på den andre siden sett hvordan denne utviklingen ble påvirket av beslutninger på aktørnivå: 1. Sehesteds aktivisme (valget av en offensiv strategi under krigen) førte til behovet for reformene. 2. Sehesteds rojalistiske tilnærming som var en avgjørende årsak til at hans sentraladministrasjon i Norge ble en viktig brikke i sentralmaktens maktkamp. En kan selvsagt også peke på strukturer som var med på å betinge hans valg (Norges geografiske og ideologiske plass i Oldenborgmonarkiet, økt ressursgrunnlag etc). Det forandrer likevel ikke det faktum at Sehested gjorde et bevisst valg som han siden fulgte opp gjennom omskiftningene i regjeringen (som innebar mulighet for alternative allianser). At han siden fulgte opp sin rojalistiske tilnærming kan langt på vei forklare hvorfor Sehesteds ”separatistiske” administrering av Norge holdt seg over relativt lang tid. Så lenge kongemakten så seg tjent med Sehesteds styre var det å regne som en forlengelse av kongemakten i Norge. At kongemakten så seg tjent med styret var betinget av den ideologiske verdien det hadde for kongemakten, som igjen var bestemt av kongemaktens oppfatning av den sosiale og økonomiske utviklingen i Norge. Det forklarer Sehesteds bestrebelser på å holde undersåttenes misnøye skjult, en mulighet som var betinget av sentralmaktens begrensede innsyn i norske forhold. Brageløftene om hva sentralmakten resultatmessig kunne forvente seg av utviklingen i riket var også et ledd i å overbevise sentralmakten om verdien av Sehesteds politikk på sikt.

⁴²⁹ Se kapittel 1. 7

⁴³⁰ NRR VIII ss. 252-253

Det hele balanserte dermed fullstendig på kongemaktens tillit til Sehested. Vurderingen av Sehested som lojal var avhengig av at han ikke ble nært knyttet til ”svogerpartiet”, en fare som oppstod under sentralmaktens omskiftninger. Derfor ble det en overordnet prioritet for Sehested å stadfeste sin, og de norske undersåtters, kongetroskap overfor Fredrik III slik vi har sett i forbindelse med kongehyllingen. For kongens del kan det tenkes at gunstvisningene til Sehested berodde på: 1. En ren belønning 2. En belønning med sikte på å begrense Sehesteds maktbasis. Eller 3. En måte å sikre splittelse av ”svogerpartiet” på. Favorisering av Sehested kunne skape misunnelse hos de øvrige og knyttet ham sterkere til kongemakten. Det siste alternativet virker usannsynlig, med tanke på den klare splittelsen mellom svogerpartiets anførere, Corfitz Ulfeldt og Hannibal Sehested, men en kan likevel ikke utelukke det helt. Med tanke på utviklingen skissert ovenfor virker det andre forslaget som det mest trolige. Det kan i så fall tyde på at Fredrik III gikk forsiktig til verks, muligens fordi han ikke hadde full tillit til Sehested og derfor ønsket større grad av kontroll over inntekter og militærvesen i Norge, samtidig som Sehested fikk kompensasjon ved godspolitikken.

Et trekk som utmerker seg hos Sehested som historisk aktør, ved siden av driftigheten og hans organisatoriske talent, er den store graden av egennytte ved hans embetsførsel. Formuen han opparbeidet seg vakte oppsikt, misunnelse og mistenksomhet. Selv under 1600-tallets administrative forhold, hvor korrupsjon i embetsverket var mer regel enn unntak, innebar det en risiko å drive egennytten for langt i embetsførselen. Det gjaldt i enda større grad dersom en hadde skaffet seg mektige fiender i regjeringen. I den sammenheng går det an å hevde at Sehested som aktør til dels skapte grunnlaget for sitt eget fall. Beskyldninger om ”egennytte” i Sehesteds embetsførsel etter krigen økte i omfang, og nådde trolig etter hvert de øverste politiske kretser i Danmark. Sehested gjorde ikke noe for å dempe kritikken bortsett fra å benekte anklagene. I den sammenheng kunne måten han skaffet seg gunstbevilgningene fra kongen på være et stort sjansespill.

Sehesteds makeskifter i Norge gikk utover interessene til personer som tilhørte det samfunnssjiktet han normalt sanket støtte fra i dette riket – de som var i besittelse av jordeiendom. Som Johnsen påpekte må det ha vært vanskelig å nekte stattholderen jordeiendom han hadde valgt seg ut: Sehested hadde på forhånd skaffet godkjenning fra kongen, og uttalelse fra en kommisjon om at vederlaget var fullt ut tilstrekkelig.⁴³¹ På bakgrunn av det hevdet Johnsen at: *”[...] selv gjennom de korte erklæringer, hvorved besidderne tilkjendegir sit samtykke, synes der ofte at gaa en undertrykt misnøye. Jens Bjelke skriver*

⁴³¹ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie* (1909) s. 130

*kjøligt, at han for sin del "gjerne nøies" med det gods, Sehested "erbiuder".*⁴³² Den største motstanden mot Sehested i Norge var nok likevel å finne hos bøndene som måtte bære de store byrdene hans politikk hadde påført dem. Det var derimot ikke i Norge at trusselen mot Sehesteds posisjon lå. De alvorligste anklagene mot Sehested og hans politikk hadde sitt utspring i Danmark, blant den danske provinsadelen og blant personlige fiender i riksrådet, men dersom opplysninger fra Norge som kunne underbygge anklagene nådde frem til Danmark ville det likevel være alvorlig.

Dette skjedde da en norsk undersått fra Bragernes i begynnelsen av 1649 klarte å komme seg ubemerket til København. Henrik Rog fremla der alvorlige beskyldninger om at Sehested hadde rådet over tollene, og bestemt skatter og avgifter på egenhånd; med andre ord bedrevet en egenrådig embetsførsel. Han ser også ut til å ha tatt med seg supplikker fra allmuen som fremstilte stattholderen i et lite smigrende lys for Fredrik III.⁴³³ Sehested reagerte svært sterkt på anklagene og la til side gjeldende rettspraksis i behandlingen av Rog; han lyktes under et opphold i København i mai samme år å få med seg mannen tilbake til Akershus i lenker, hvor han ble satt til straffarbeid på livstid.⁴³⁴ Sehesteds respons vitner om hvor sensitiv han betraktet saken for å være; den øvrige tiden under oppholdet i Danmark ser ut til å ha gått med på å pleie forholdet til kongen. Sehested ville nok forsøke å motvirke negative inntrykk som beskyldninger og rykter om hans person og embetsførsel hadde skapt hos Fredrik III. Johnsen viser til en rapport fra Durell, svenskenes gesandt i København, til Axel Oxenstierna: *"Gjentagne gange var Sehested hans gjest paa Fredriksborg. Men samtidige tilskuere trodde dog at hans tillid var rokket. 25 mai skriver Durell til Oxenstierna, at Sehested "spiller og diverterer" Fredrik 3, men mistænkes endog av kongen, for at ville "debauchere" ham."*⁴³⁵ I den sammenheng kan en vende tilbake til de påfølgende begivenhetene i Danmark, og igjen rette fokuset mot anklager fra adel og riksråd som kunne utnytte situasjonen.

Det var Anders Bille som så sitt snitt i å utnytte Sehesteds noe svekkede stilling hos kongen, da riksrådet ble samlet i juli og august 1649.⁴³⁶ Det er nok ingen tilfeldighet at Bille blir antydnet som initiativtager til protesten. Sehesteds disposisjoner hadde i stor grad beskåret riksmarskens disponible ressurser i Danmark, ved at norske skatteinntekter ble holdt tilbake og brukt i Norge. Bille hadde i en tidligere anledning, under Christian IVs begravelse, protestert

⁴³² O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) ss. 130-131

⁴³³ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) s. 134

⁴³⁴ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) ss. 134-135

⁴³⁵ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) s. 135

⁴³⁶ C. Rise Hansen. *Rigsråd og Stændermøder i Fredrik III's tid*, bd.1 (1959) ss. 250-252 og O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) s. 136

mot at Kirstens Munks døtre ble ledsaget av hver sin danske adelsmann i likhet med dronningen og den utvalgte prins sin enke.⁴³⁷ Ifølge Steffen Heiberg avspeilte protestene riksmarskens nervøsitet for at Christian IVs svogere skulle etablere seg som en overadel.⁴³⁸ I slutten av august 1649 utspant det seg uenigheter med riksrådet i forhandlingene om den norske hærordningen; Sehested krevde å få disponere 89 000 rdl til den norske hærordningen, mens riksrådet ville skjære ned utgiftene til 50 000 rdl.⁴³⁹ Riksrådet forsøkte også å diktere detaljer for hvordan utgiftene til den norske hærordningen kunne reduseres, og blandet seg på den måten direkte inn i Sehesteds myndighetsområde. Sehested forlangte på sin side at hærordningen ikke skulle reduseres ytterligere, og impliserte at han ikke ville ha mer med den å gjøre dersom riksrådet ikke gikk med på hans krav.⁴⁴⁰ De detaljerte kravene til rådet, som ville bety en kraftig reduksjon av stab og personell på Akershus, ville han ikke inngå noen som helst drøfting om, men i stedet avvente kongens ordre.

I sitt svarskriv til rådet kom Sehested også med en personlig appell til sine riksrådskolleger: De skulle ikke tenke på ham som noe annet enn en god dansk patriot som fordret begge rikers velstand. Videre oppfordret han de som hadde spørsmål angående hans forvaltning, uavhengig av spørsmålenes karakter, om å stille dem slik at han kunne svare for seg, for så å tilby følgende: ” *Dersom ochsaa nogen anden dett hereffter bedre kand forestaa, daa seer jeg dett aff hiertet gierne, effterdj mitt gode nauffn och rycte derudj saa høyggt interessaris.* ”⁴⁴¹ Selve forhandlingene endte med et kompromiss idet Sehested gikk bort fra sitt krav om 89 000 rdl og gikk med på en reduksjon til 60 000 rdl i året, et beløp tilsvarende det som ble bevilget året før.

Forhandlingene og tonen mellom råd og stattholder vitner om Sehesteds utsatte posisjon, samt at Sehested fortsatt ivret etter å opprettholde den militære slagkraften i Norge i størst mulig grad. Trusler om å ikke befatte seg videre med den norske hærordningen dersom kravene ikke ble innfridd, og forsikringene om at han var en oppriktig dansk patriot, kunne likevel ikke forhindre at han måtte gå med på det lave beløpet. Oppfordringen til rådets medlemmer om å komme med eventuelle spørsmål de måtte sitte inne med angående den norske forvaltning, sprang nok ut fra et ønske om å imøtekomme ryktene som verserte. Det var uansett Fredrik III som hadde det siste ordet i forhandlingene; instruksene om den norske hærordningen,⁴⁴² som

⁴³⁷ S. Heiberg, *Enhjørningen Corfitz Ulfeldt*, (2003) ss. 96-97

⁴³⁸ S. Heiberg, *Enhjørningen Corfitz Ulfeldt*, (2003) s. 97

⁴³⁹ Opplysninger om forhandlingene nedenfor er hentet fra: O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) ss. 13-138

⁴⁴⁰ C. Rise Hansen. *Rigsråd og Stændermøder i Fredrik III's tid*, bd.1, (1959) ss. 290-291

⁴⁴¹ C. Rise Hansen. *Rigsråd og Stændermøder i Fredrik III's tid*, bd.1, (1959) s. 291

⁴⁴² NRR IX ss. 475-480

fulgte kort etter, tok ikke hensyn til riksrådets detaljerte forslag. Sehested skulle disponere midlene etter sitt beste skjønn: ”[...] efterdi vi ei tvivle, at han jo vores og Rigens Tarv og høie Fornødenhed det bedste muligt i Agt haver, ville vi endda [...] saa ogsaa at han ikke skal være forbunden til nogen særdeles Specification, som udi vores elskelige Rigens Raads overgivne Betænkende var innført [...]”.⁴⁴³ At kongen her spesifikt nevner at han ikke tok riksrådets spesifikasjoner til følge, kan ses som et behov for å markere sin autoritet i norske anliggender. Fredrik III godkjente derimot en oppfordring fra riksrådet om å revidere regnskapet til de norske generalkommissariene.

Forslaget kom like i etterkant av at Sehesteds siste innrømmelse angående hærordningen ble vedtatt. Da det raskt viste seg at regnskapene inneholdt store mangler, ble det utstedt kongebrev til de norske kommissariene i sakens anledning; de skulle stille alle relevante papirer til disposisjon.⁴⁴⁴ Nils Lange, Sehesteds tidligere nærmeste medarbeider i generalkommissariatet, ble beordret til å innfinne seg i København for å forklare seg. Da han ikke var i stand til å gi noen fullgod forklaring på manglene han ble konfrontert med, endte det med at Sehested også ble trekt inn i saken. Stattholderen forfattet et brev hvor han forsøkte å gjøre rede for manglene. Nils Lange henviste deretter til Sehesteds skriv, og poengterte at han ikke så det som nødvendig med noen ytterligere redegjørelser fra hans side. Dermed måtte Sehested selv ta ansvar; han ba om at en undersøkelse av hans egen embetsførsel skulle iverksettes.⁴⁴⁵ De norske undersåttene ble underrettet om at en kommisjon skulle komme til riket for å foreta undersøkelser ved et kongebrev datert den 28. februar 1651.⁴⁴⁶ Innen den tid hadde Sehested opplevd ytterligere angrep mot sin person og politikk, både fra den sjællandske adelen og fra riksrådet. Den sjællandske adelen hadde krevd at to riksråder skulle utnevnes til å dele stattholderens makt i Norge,⁴⁴⁷ mens riksrådet hadde kritisert disposisjonene vedrørende godspolitikken:

Det var det danske rigsråd, der i november 1650 protesterede imod, at kronens kreditorer i Norge allerede havde fået deres tilgodehavender betalt med jordegods, som de måtte beholde som ejendom, mens der til dækning av gælden i Danmark kun skulle være tale om en pantsættelse af jordegods med dækning for $\frac{2}{3}$ af den enkelte kreditors fordring. Rigsrådet pointerede stærkt, at der burde gås frem på samme måde i Norge og Danmark. Navne blev ikke nævnt, men det er klart at kritikken var rettet mod Hannibal Sehesteds dispositioner som statholder [...]. At dømme efter Christen Skeels dagbok var det rigsmark Anders Bille, der havde taget initiativet til denne protest [...]⁴⁴⁸

⁴⁴³ NRR IX s. 476

⁴⁴⁴ NRR IX ss. 485-487

⁴⁴⁵ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) ss. 145-146

⁴⁴⁶ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) s. 147

⁴⁴⁷ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) s. 140

⁴⁴⁸ John. T. Lauridsen, *Marseliskonsortiet*, (1987) s. 80

Det at Anders Billes utpekes som initiativtaker til protesten, virker som en sannsynlig fortsettelse av initiativet han hadde tatt i 1649. Det virker også trolig når en tar i betraktning at da Sehested til slutt måtte fratrukket sitt embete i 1651, var det riksmarsken som hadde innledd angrepet på hans administrasjon. Bille ble på den måten en av hovedaktørene bak Sehesteds fall.⁴⁴⁹

Angrepene mot Sehested på slutten av hans embetstid var naturligvis også en grunn til at han ikke gjennomførte noen stor politisk aktivitet de siste årene som stattholder. Politikken han hadde ført tidligere gjorde det derimot desto enklere for hans motstandere å felle ham. Han fryktet trolig i stor grad utfallet av undersøkelsen, fordi han visste at regnskapet fra krigsårene bar preg av mangler. Fredrik III ser ut til å ha vært i tvil under prosessen om hvor hardt Sehested skulle straffes; opplysningene fra kommisjonen som ble sendt til Norge ser ut til å ha vært avgjørende for kongens beslutning.⁴⁵⁰ J. A. Fridericia poengterte, basert på en rapport fra Durell datert 23. mai 1651: ”[...] at Hannibal Sehested ved at overlevere Kongen en ydmyg Supplik havde bragt sig i nogen Gunst igjen, men at denne Vending kun havde været kortvarig, idet den Beretning, som de fra Norge tilbagevendte Kommissarier havde avgivet, atter havde vakt Kongens Uvilje mod Statholderen.”⁴⁵¹ En kan ikke se bort ifra at personer som Sehesteds politikk hadde rammet i Norge benyttet anledningen til å ta igjen.

Kongens gjentatte henvendelser til Nils Lange tidligere, vedrørende de vervede styrkene under krigen, tyder på at Fredrik III ønsket å dra Sehested personlig inn i saken: ”Kongen gik da i en ny og skarpere formuleret ordre ved Otte Krag [...] tilbage til Nils Langes udtalelser [...] og lod direkte forespørge, om Niels Lange da ikke havde sagt at, det ikke tilkom ham, men statholderen selv at svare til de mangler, de kommitterede råder foreholdt ham m.h.t de hvervede soldater.”⁴⁵² Resultatet ble at Sehested ikke maktet å stå imot det massive presset han ble utsatt for av konge og riksråd; han valgte derfor å innrømme forsømmelser i sin embetsførelse.⁴⁵³ Dermed ble det opp til Fredrik III å bestemme hvor hardt Sehested skulle falle. Kongens interesse av å beskytte Sehested berodde som nevnt på om hvorvidt han vurderte han som en lojal støttespiller, samt den ideologiske og ressursmessige verdien av hans politikk i Norge for kongemakten.

Mye talte for at kongen burde vingeklippe Sehested politisk og økonomisk: Hans innrømmelse av embetsforsømmelse, lekkasjen av undersåttenes misnøye samt omfanget av

⁴⁴⁹ C. Rise Hansen. *Rigsråd og Stændermøder i Fredrik III's tid*, bd. 2.I, (1974) s. 3 og S. Heiberg, *Enhjørningen Corfitz Ulfeldt*, (2003) s. 104

⁴⁵⁰ J. A. Fridericia, *Udvalgte afhandlinger og anmeldelser*, (1979) ss. 300-305

⁴⁵¹ J. A. Fridericia, *Udvalgte afhandlinger og anmeldelser*, (1979) s. 301

⁴⁵² C. Rise Hansen. *Rigsråd og Stændermøder i Fredrik III's tid*, bd. 2.I, (1974) s. 4

⁴⁵³ C. Rise Hansen. *Rigsråd og Stændermøder i Fredrik III's tid*, bd. 2.I, (1974) ss. 157-159

hans rikdom og makt i Norge. På den måten kunne verdiene av eiendommene falle tilbake til kongemakten, undersåttene få inntrykk av at kongemakten tok deres klager på alvor og Sehested bli satt ut av stand til videre politisk spill. Valget kan neppe ha vært vanskelig rent maktpolitisk, og det hører også med i sammenhengen at resten av ”svogerpartiet” gikk noenlunde tilsvarende skjebner i møte.⁴⁵⁴ Det er mulig at Fredrik III hadde bestemt seg på forhånd for å felle hele svogerpartiet, og at Sehesteds fall dermed var en del av en planlagt prosess, men avsløringene må ha gjort valget desto enklere for kongen.

Dagen etter tilståelsen sa Sehested seg villig til å gå av som stattholder, gi fra seg sine len samt krongodset han hadde ervervet og fordringer på to orlogsskip.⁴⁵⁵ Riksrådet var fornøyd med tilbudet. På grunnlag av det utarbeidet rådet deretter et forslag til kongen hvor det ble tilføyd at Sehested burde få et len som kompensasjon. Sehested undertegnet deretter skrivet som ble sendt over til kongen. Fredrik III var derimot ikke bundet av forslaget. I stedet for å godta riksrådets forslag krevde han at Sehested skulle si fra seg alle sine eiendommer.⁴⁵⁶ Sehested ble fratatt all sin formue og eiendom.⁴⁵⁷ Han ble heller ikke kompensert med len og jordegods i Danmark på tross av at riksrådet og Sehested innstendig ba om det.⁴⁵⁸ I stedet for fikk han årlige bevilgninger av kongen da det viste seg at Sehested kom i store økonomiske problemer: Sehested ble dermed i praksis fullstendig avhengig av kongens nåde.

Sehested ble likevel tatt inn i varmen igjen av Fredrik III i ettertid, i motsetning til de andre medlemmene av ”svogerpartiet”. En forklaring på det kan være at Fredrik III og Hannibal Sehested stod mye nærmere hverandre politisk enn de øvrige. I den sammenheng blir Sehesteds monarkisme nok en gang et moment: ”[...] der var ikke den dybe politiske Modsætning mellem ham og Fredrik III, som der var mellem Ulfeldt og denne; Corfitz Ulfeldts Tankegang var i Bund og Grund aristokratisk, Hannibal Sehesteds nærmest monarkisk.”⁴⁵⁹ En enda viktigere årsak var trolig likevel de personlige kvalifikasjonene Sehested besatte: Han ble Oldenborgmonarkiets første riksskattemester, en slags finansministerstilling, ved innføringen av eneveldet i 1660, og han ble senere brukt som diplomat. Det i seg selv er en sterk indikasjon på at Fredrik III felte Sehested av rene maktpolitiske hensyn.

⁴⁵⁴ S. Dyrvik, *Truede Tvillingriker 1648-1720*, bind 3 i: *Danmark-Norge 1380-1814*, (1998) ss. 31-43

⁴⁵⁵ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) s. 152

⁴⁵⁶ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) s. 153

⁴⁵⁷ C. Rise Hansen, *Rigsråd og Stændermøder i Fredrik III's tid*, bd. 2.1, (1974) ss. 159-174

⁴⁵⁸ O. A. Johnsen, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, (1909) s. 154

⁴⁵⁹ J. A. Fridericia, *Udvalgte afhandlinger og anmeldelser*, (1979) s. 307

5. 4 Konklusjon

Vi har sett at Sehested fortsatte sin tidligere monarkiske linje på tross av regjeringens omskiftninger i 1647-1648. Det norske rikets ideologiske potensial for kongemakten medførte at Sehested og kongemakten hadde felles interesse av å holde riksrådet i størst mulig grad utenfor den norske styringen. Fra Sehesteds ståsted ble hyllingen en gyllen anledning til å overbevise kongen ytterligere om sin norske politikks verdi for kongemakten. På den andre siden har vi også sett eksempler på punkter hvor Sehested og kongemakten ikke hadde felles interesser, i forbindelse med svogerpartiet og godspolitikken. Sehesteds godspolitikk vitner sett under ett om at egennytten ble prioritert uhemmet i Sehesteds siste år som stattholder. Dermed utlignet Sehested også sin egen politikks nytteverdi for kongemakten. Ideologisk sett var Sehesteds politikk i Norge en ressurs for kongemakten, men det var betinget av den økonomiske og sosiale tilstanden i riket. Sehested ser ut til å ha tatt sikte på å benytte seg av Fredrik III's belønning ved å sikre sin egen fremtid, men oppnådde tvert imot å skape grunnlaget for sitt eget fall. Et eksempel på at intensjonale forklaringer forklarer kun intensjon fra aktørens side, og ikke det faktiske resultatet av handlingene.

Sehesteds tilnærming til Fredrik III vitner også om kontinuitet i hans forhold til kongemakten. Strategien i forbindelse med hyllingen er påfallende lik strategien under herredagen i 1646; han forsøkte å skape et glansbilde av de norske forholdene ved å hindre at allmuens klager nådde monarkene. På den andre siden gikk Sehested enda lenger overfor Fredrik III ved det ideologiske budskapet rundt hyllingen. Det var også svært risikabelt fordi det, i enda større grad enn tidligere, knyttet ham ensidig til kongemakten som ble den eneste garantisten mot riksrådets angrep på ham. Tilnærmingen hadde også mindre sjanser for suksess enn overfor Christian IV, som tross alt var den som hadde valgt å satse på Sehested som kongelig favoritt. Det er i det hele tatt vanskeligere å analysere Fredrik III's motiver på grunn av hans kalkulerende vaksomhet. Oppgjøret med Sehested bærer preg av at Fredrik III tok et rent realpolitisk valg da han innså at Sehesteds nytteverdi for ham selv var begrenset.

En kan ikke med sikkerhet fastslå hvorvidt Fredrik III hadde planlagt svogerpartiets fall som helhet, men vi har sett indikasjoner på at han grep mer aktivt inn i norske forhold enn det Christian IV gjorde; ved hans tilsettelser av høyere offiserer, og ved sentraliseringen av tollforvaltningen. Det man derimot kan påpeke er at Sehested selv ved sine valg må ha gjort det desto enklere for Fredrik III å ta valget om å felle ham. Sehesteds egennytte bærer også likhetstrekk med Corfitz Ulfeldts og kan ikke ha gått ubemerket hen hos kongen. Likhetstrekk som favorisering av storkontraktørene ga Fredrik en god grunn til å gi grønt lys for revisjonen

av regnskapet til de norske generalkommissariene. Det ville gi kongen en pekepinn på hvorvidt Sehested virkelig var å stole på som kongemaktens forlengede arm i Norge. Når da Sehested selv innrømte embetsforsømmelser, var det realpolitisk sett fornuftig å prioritere Oldenborgmonarkiets inntektsgrunnlag.

Kapittel 6: Oppsummerende og avsluttende konklusjon

Hvor fruktbart er det å trekke frem maktstatens økte ressursbehov som en bakenforliggende hovedforklaring på utviklingen? Sentralmaktens ressursbehov, og stridighetene rundt kontrollen over ressursene, var utvilsomt de viktigste faktorene i utviklingen. Kontrollen med inntektene fra det norske riket var det viktigste stridsspørsmålet i alle deler av stattholderskapet, og var dermed å betrakte som stridens kjerne. Sehesteds reformer utgjorde også en klar utvidelse av maktstaten totalt sett ved det økte inntektsgrunnlaget, og ved utvidelsen av militærvesenet. At reformene ikke ble oppfattet positivt av regjeringen samlet sett, kan forklares ved å peke på tre ting: 1. Regjeringen var splittet av indre stridigheter; begge sider var på vakt overfor hva som kunne styrke og svekke motparten. 2. Ideologisk utgjorde det norske riket et maktpolitisk potensial for kongemakten. 3. Sehesteds posisjonering på monarkenes side i konflikten. Det er rimelig å hevde at krigen fungerte som en katalysator for Sehesteds maktpotensial. Det var et potensial som igjen var betinget av Norges ideologiske og ressursmessige verdi for kongemakten, sammen med sentralmaktens konfliktsituasjon. Vi snakker med andre ord om betydelige underliggende strukturer. På den andre siden påvirket Sehested begivenhetene på aktørnivå med sin aktivisme og monarkisme. Her spilte også personlige egenskaper som administrative evner, arbeidskapasitet og vilje til å gjennomføre reformer på eget initiativ inn. I den sammenheng spilte også rene egeninteresser inn: Sehesteds ambisjon om å øke sin personlige maktinnflytelse og rikdom kunne oppnås parallelt med, og akselereres ved, utvidelsen av statens maktapparat.

En mobilisering av det norske rikets ressurser for å møte den svenske trusselen ser ut til å ha vært den spesifikt tilsiktede bakgrunnen for Sehesteds embetstiltredelse. Sehested satte straks i gang med å utrede mulighetene for å reformere militærvesenet da han kom til Norge. Bakgrunnen var at militærvesenet var uten operativ kapasitet, og dermed bar preg av å være en papirhær. Norges militærstrategiske rolle hadde også i meget liten grad vært oppe til offisiell drøfting i regjeringen. Etter betenkningen fra 1638 å dømme, betraktet likevel Christian IV en operativ militans i nordriket som positivt, mens riksrådet fra dets ståsted vurderte det som en potensiell risiko. Ankepunktene var for kongens del økonomisk, at den ville bli for dyr, og fra riksrådets ståsted, faren forbundet med å bevæpne en militans hovedsaklig bestående av norske bønder. Sehested foreslo i sin betenkning 1. juni 1643 reformtiltak som i tillegg til å danne en operativ bondemilitans, også ville innebære at han fikk større kontroll over bondemilitansen. Landkysten skulle plasseres på Akershus, lønningene til kommissariene skulle brukes til våpen i fredstid og mønstring skulle foregå på Romerike. Han merket seg også allerede på det

tidspunktet at stendene var lite involvert, noe som peker fremover mot stenderpolitikken etter krigen. Sehesteds forslag til reformer ville kunne ha tilfredstilt kongen, fordi norske undersåtter skulle finansiere den. Da krigen brøt ut ble derimot reformene i fredstid erstattet med en krigsmobilisering, og vi vet dermed ikke hva reaksjonene på reformene hadde blitt fra regjeringshold dersom freden hadde vedvart.

Sehested ble stilt overfor et svært viktig valg under krigen. Kongens vage ordre innebar at det ble opp til ham selv å avgjøre militær strategi. Militærvesenets tilstand, den lave summen i landkisten, samt kommunikasjonsbruddet med sentralmakten tilsa at det mest fornuftige ville være en defensiv strategi med fokus på grenseforsvar. Sehested valgte likevel en offensiv strategi, som innebar store lån på kronens vegne og en skattereform uten kongelig forordning. Mønstringsbyrden ble også økt i forhold til krigsordinansen, og regimenter ble satt opp etter Sehesteds egne kriterier. Motivet ser ut til å ha vært å høyne sin gunst hos kongen, med mulighetene det innebar for belønning, samt å komme monarkiet til unnsetning i en svært presset situasjon. Motivene utelukker ikke hverandre, og målene ble forsøkt oppnådd ved offensiver over grensen. Sehested førte en svært egenrådig kommando under krigen, reformvirksomheten ble gjennomført på hans eget initiativ, og han fikk kongens fulle støtte da han presenterte dem for Christian IV som fullbyrdede kjensgjerninger.

Brevene i kopiboken avslører at Sehested i økende grad følte seg kritisert av ikke navngitte personer i ledelsen for sin kommando under feiden, samt at han mente krigen i større grad burde føres fra Norge. Brevene avslører også Sehesteds bekymring for å vekke mistanke om at han ”animerte” kongen til å fortsette krigføringen, noe kopiboken viser at han faktisk ønsket. Inntrykket av hans påvirkningskraft og store innflytelse på kongen blir også i stor grad forsterket av brevene. Sehesteds følelse av å bli mistenkeliggjort og motarbeidet hadde spesielt riksrådet som adressat: Fra dets ståsted ble Sehesteds aktivisme tolket som egenrådighet. Sehested benektet konsekvent beskyldningene i forsvarsskriftet, ved å vise til at hans reformer ble gjennomført som en følge av befalinger fra sentralmakten, samt tidens krav. Kongens ordrer kom derimot *etter* at Sehesteds reformer hadde funnet sted, og argumentet blir derfor ikke et fullgodt poeng i seg selv. Han har likevel et poeng med tanke på kongens vaghet i ordrene som gjorde at det ble opp til ham å avgjøre hvilke tiltak som skulle fattes. Vagheten i kongens ordrer indikerer at Christian IVs tillit til ham var stor, og/eller at han ikke hadde tenkt noe særlig gjennom Norges militærstrategiske rolle i konflikten.

Gjennom hele forsvarsskriftet fremstilte Sehested seg selv som en pliktoppfyllende embetsmann som fulgte kongens ordre om å ta den militære ledelsen i Norge; noe han gjorde på tross av at han heller hadde ønsket at en med større militær erfaring hadde fått oppgaven.

Sammen med de realhistoriske begivenhetene viser kopiboken derimot at Sehested fikk Christian IV til å støtte offensiven fra Norge, og på den måten gjennomførte han offensiven på tross av riksrådets motforestillinger. Med andre ord får vi servert et bilde av en passiv kongetjener som pliktoppfyllende følger kongelige forordninger i forsvarsskriftet, kontrastert mot et bilde av en som aktivt påvirket kongen til å støtte sin politikk i kopiboken og de realhistoriske begivenhetene

Sehested påvirket helt klart begivenhetene på aktørnivå ved sin politikk under Hannibalsfeiden. Det var riktignok krigen som utløste det maktpolitiske potensialet han satt på. På den andre siden var det først og fremst hans valg av strategi, en offensiv mot Sverige med bondesoldater og leietropper, som skapte de alvorligste konsekvensene: Det kan best forklares med at hans ambisjoner drev ham til aktivisme, som igjen førte til behovet for en sentraladministrasjon på Akershus. En annen stattholder ville kunne valgt annerledes, og militærvesenets tilstand i Norge ved krigens utbrudd talte for det. Sehesteds tilknytning og tillitsforhold til kongemakten, hans administrative kapasitet og ressurser, samt muligheten til å benytte seg av et ressurssterkt nettverk, gjorde valget av en offensiv strategi gjennomførbart for ham. Det innebar samlet sett at han var en relativt fri aktør, sammenlignet med det hans forgjengere i stattholderembetet kan sies å ha vært. Christian IVs respons viser da også at kongen betraktet sine interesser som godt ivaretatt av svigersønnen. Bildet stemmer i det hele tatt godt overens med kongens våknende interesse for nordrikets militære potensial; svigersønnen hadde oppfylt kongens ønske om en militær finansiert av allmuen. Det ser derfor ut til å ha blitt gjennomført på basis av et interessefellesskap mellom konge og svigersønn; for kongen var det mindre viktig *hvordan* initiativet ble gjennomført. Fra de norske undersåttenes ståsted hadde politikken medført en betydelig økning av byrdene, noe som ga utslag i utbredt misnøye og da særskilt i grenseområdene mot Sverige.

Rett i etterkant av krigen var Sehested påpasselig med å ikke komme på kant med rikshofmester Corfitz Ulfeldt over tollassignasjoner, et tegn på hans forsiktige politiske linje på det tidspunktet. Varsomheten bunnset trolig i usikkerhet om hvordan hans reformerarbeid under krigen ville bli mottatt sentralt. Det indikerer at han ønsket å trå varsomt frem *før* hans nedreise til Danmark ga ham innblikk i politiske grupperinger og styrkeforholdet i sentralmakten. Et annet moment var å få oversikt og kontroll over økonomiske forhold i det norske riket. De bar preg av administrativt kaos som følge av krigsøkonomien. Etter krigen ble Ulfeldts forhold til kongemakten stadig mer konfliktskyt, samtidig som Sehested oppnådde det motsatte ved stadige kongelige gunstvisninger. "Svigersønnpartiets" anførere gikk på den måten mot splittelse, ved at Sehested ble kongemaktens talsmann parallelt med at Ulfeldt ble riksrådets

anfører i striden med kongemakten. Striden mellom konge og riksråd gjaldt hovedsakelig dragkampen rundt administreringen av rikenes ressurser, samt kongens ønske om økonomiske reformer som adel og riksråd satte seg imot.

Hannibal Sehesteds politikk hadde demonstrert nordrikets ressursmessige potensial ytterligere for sentralmakten samlet sett. Riket ble som følge av det en viktigere brikke militært, økonomisk og maktpolitisk internt i sentralmakten. Fra riksrådets ståsted ble det om å gjøre å kanalisere tilbake ressursene til organer underlagt rådets kontroll. Kongen ser derimot ut til å ha blitt oppmerksom på nytteverdien av å la svigersønnen administrere Norge, utenfor riksrådets innflytelsessfære. For ham ser det ut til å ha vært mindre viktig å ha direkte kontroll. Sehested var med andre ord å betrakte som kongens forlengede arm i Norge under Christian IV. Utviklingen kan derfor betraktes som et ledd i en monarkisk motpol til riksrådskonstitusjonalismen. Christian IV delegerte en markant utvidelse av stattholderembetets maktbasis til sin svigersønn i 1646-1647. Det gjorde han ved å godkjenne at det maktpolitiske innholdet, som Sehested hadde tillagt stattholderembetet under krigen, også skulle gjelde i fredstid. Det kunne igjen betraktes som en truende politisk bombe under adelsveldet, og skapte derfor sterke reaksjoner fra adels- og riksrådskretser.

Hva kan bidra til å forklare Christian IVs tillit til Sehesteds politikk? En positiv årsak kan sies å være Sehesteds realisering av kongens gamle drøm fra Kalmarkrigen, ved å føre en norsk hær til offensiver på svensk mark under Hannibalsfeiden. Det var riktignok begrensede militære resultater av offensiven sett i forhold til kostnadene. På den andre siden må offensiven kunne sies å ha vært militærstrategisk vellykket, i kontrast til aksjonene fra Norge under Kalmarkrigen. I den sammenheng kan Ulfeldts oppvarting av diplomatiske forbindelser i København under krigen ha blitt oppfattet som en negativ kontrast til Sehesteds aktivisme, sett fra kongens ståsted. En negativ årsak til Christian IVs tillit kan ha vært hans opplevelse av å bli økonomisk kneblet i Danmark: Ved at riksrådet, anført av Ulfeldt, nektet å gå med på lensreformer etter krigen. Sehesteds løfter om hva kongen resultatmessig kunne forvente av stenderpolitikken i Norge representerte håp og forventninger, i motsetning til signalene monarken fikk i Danmark: Stendenes misnøye og kritikk fra riksrådet ble kontrastert med løfter fra svigersønnen, selv om de må sies å bære preg av å ha vært rene brageløfter.

På tross av krigens byrder kan ikke Herredagen i Christiania ha båret preg av undersåttenes klager. Det var en konsekvens av at Sehested hadde samlet inn og besvart allmuens supplikker i forkant av kongens ankomst. Christian IV fikk på den måten presentert et positivt inntrykk av sosiale forhold som ikke stod i samsvar med realitetene. Supplikkene som ikke nådde kongens øyne viser derimot misnøye med alt fra skyssferd, skattebyrde, utskrivning

og pliktarbeid, til manglende erstatning for utlegg under krigen. Kongen benyttet anledningen under sitt opphold til å belønne Sehested og den norske adel for innsatsen under krigen; den norske adelsstanden fikk utvidede godsrettigheter på sine herregårder. Til gjengjeld skulle adelen bidra med tilsvarende ytelser som deres danske standsfeller. Dermed oppnådde den norske adelen, tilsynelatende, sitt uttalte ønske om en større grad av likestilling med den danske adel. Det var enda en seier for Sehesteds politikk, og bøndene var igjen taperne. Stenderpolitikken overfor adelen i Norge fungerte utmerket som følge av at partene i stor grad hadde felles interesser.

Hvorfor oppstod det beskyldninger om separatisme fra dansk hold? I etterkant av feiden oppstod det stridigheter om ressursene og makten som Sehested hadde fått kontroll over. Fra riksrådets ståsted fortonte Sehesteds administrasjon seg som en trussel; det var kongens svigersønn som fikk et stadig sterkere økonomisk og maktpolitisk grunnlag. Det var derfor å betrakte som en indirekte styrking av kongemakten. Corfitz Ulfeldts korrupsjon og ødsling med statsinntektene var samtidig kjent for Christian IV. Det kan tenkes å ha motivert kongen ytterligere til å forhindre at de norske inntektene kom i Ulfeldts hender. På den måten var kongemaktens og Sehesteds interesser samkjørt. Sehested var da også betraktet som kongens mann, samtidig som Ulfeldt ble betraktet som riksrådets anfører. Sehesteds korrupsjon hadde i tillegg, i kontrast til Ulfeldts, en motpol i reformer som gagnet kongemakten. Fra den danske provinsadelens ståsted må det ha vært vanskelig å danne seg et nyansert bilde av den interne maktpolitiske konflikten mellom konge og riksråd. Beskyldninger om *norsk* separatisme kan samtidig tenkes å ha vært strategisk rettet: Kritikkk av kongemakten var på kanten av hva den politiske kulturen tillot. Alternativt kan det også ha bunnet i uinformerte betraktninger av situasjonen.

Sehesteds allianse med de norske stendene var en maktfaktor av betydning. Fra Sehesteds ståsted var det en fordel å ikke stå alene om sine krav overfor sentralmakten; fra stendenes ståsted var det en mulighet til medinnflytelse: Sammen krevde de at norske inntekter i større grad skulle brukes innad i riket, og dermed utenfor riksrådets kontroll. Likevel kan kravene om å bruke inntektene til å opprettholde et operativt militærvesen like godt forklares med frykten for en ny krig som med *norsk* separatisme. Insisteringen på å beholde vervede styrker kan i tillegg også ha bunnet i frykten for bondeopprør. Sehested og stendenes felles interesse av å bruke mer av rikets inntekter på det norske militærvesenet ser ut til å ha vært motivert noe ulikt: Brev i kopiboken tyder på at Sehested ønsket å bruke militærvesenet *offensivt* ved en eventuell oppblussing av konflikten, mens stendene ivret for at skatteinntekter

fra Norge skulle gå til rikets *forsvar*. Christian IV ble på sin side oppmerksom på at svigersønnens politikk kunne brukes som monarkisk motpol til riksrådskonstitusjonalismen.

Kravene om nedbetaling av kronens gjeld i Norge bunnet i stor grad i rent personlige interesser; kronens største kreditorer var Sehested og hans klientsjikt. Av en samlet gjeld på 370 000 rdl, var 113 000 rdl gjeld til Sehesteds personlig, mens brødrene Selius og Gabriel Marselis hadde 100 000 rdl utestående. Sett under ett kan en vise til at kongen, Sehested og stendene hadde sammenfallende interesser i å holde skattene i Norge, men motivert av ulike hensyn. I den sammenheng er det viktig å påpeke at Sehested var avhengig av kongens gunst for å sitte trygt, og ikke omvendt. Stendenes maktgrunnlag hvilte igjen på Sehested, og stenderpolitikken fremtid var derfor avhengig av Sehesteds skjebne. Sehested var på sin side svært dyktig til fremheve verdien av politikken for kongemakten. Han hevdet å kunne gjennomføre en politikk som alle parter på sikt ville tjene på økonomisk. Det hevdet han å kunne gjennomføre uten å favorisere noen part.

Sehesteds stenderpolitikk har fått stort fokus blant historikere som hovedsakelig har betraktet stattholderen som en ivaretaker av norske interesser. Myklands poeng om at Sehested og stendene motvirket sentralmakten som helhet blir derimot ikke helt treffende, med tanke på den interne interessekonflikten i sentralmakten. Den som tjente aller mest på utviklingen var kongemakten. Reformene gav markant økte ressurser til disposisjon: I form av mannskap til hær og flåte, samt økte skatteinntekter på sikt, utenfor riksrådets kontroll. Av de norske stender var det adelsstanden som hovedsakelig tjente på politikken, og da som følge av et interessefellesskap med Sehested. De adelige godseierne fikk utvidet sine privilegier, men de fikk på langt nær så store privilegier som det Sehested personlig endte opp med. Dersom en ser bort fra hans egen retorikk, og heller tar i betraktning hvem som tjente mest på politikken, så kan hans personlige egeninteresse skimtes som et gjennomgående element i hans politikk generelt.

Defensjonsskipsordningen, som preget forhandlingene med borgerne, ble aldri noen stor suksess. Borgerne fikk for dårlige vilkår sammenlignet med den risikoen som ordningen innebar. Favoriseringen av Marselisene ved oppgjøret etter krigen stod også i grell kontrast til behandlingen av de norske rederne. I tillegg gikk særprivilegiene til Gabriel og Selius Marselis ut over den ordinære borgerstandens interesser. Dermed blir det problematisk å hevde at Sehested hjalp det norske næringsliv, slik blant andre C. O. Bøggild Andersen har hevdet. Karakteristikken av Sehesteds økonomiske politikk som merkantilistisk er heller ikke uproblematisk. En kan vise til potensielt vikarierende motiver bak den merkantilistiske retorikken; i form av økonomiske egeninteresser og ivaretagning av egne klienters interesser.

Tiltak for å trekke utenlandske borgere til Norge kan ses som et ledd i Sehesteds klientpolitikk: Favorisering av klientsjiktet, bestående av embetskjøpmenn og storkjøpmenn, er sett under ett det mest slående ved Sehesteds økonomiske politikk. Igjen var bøndene de største taperne i politikken ved økt pliktarbeid i forbindelse med blant annet gruvedrift.

Dersom en skal peke på hvilke sentrale personer Sehesteds politikk gikk på bekostning av i Danmark, så utmerker riksembetsmennene Anders Bille og Corfitz Ulfeldt seg. To av rikets desidert mektigste menn på den tiden. De var personlige uvenner, men begge ble talspersoner for riksrådet i konflikten med kongemakten. Ulfeldt fikk sin posisjon hos Christian IV svekket etter krigen: Kongen rettet sin frustrasjon mot ham da rådet ikke gikk med på reformer i 1645. Ulfeldt ble beskyldt for å tilrive seg en uautorisert myndighet, og kongen bemerket seg de direkte pengeanvisningene til hans statskontraktører. Anders Bille kom i kongens unåde etter et adelsmøte på Fyn. Unåden ble opphevet ved at rådet med kongens tillatelse tilskrev marsken kongens nåde 22. mars 1645. Begge de to riksembetsmennene opplevde at generalkommissariatet i Christiania den første oktober 1646 ble godkjent som armedepartement og rentekammer, hvor samtlige av det norske rikets inntekter skulle samles. Rikshofmesteren mistet dermed kontrollen med store deler av det norske rikets inntekt; riksmarsken måtte på sin side belage seg på at midler som tidligere tilfalt det danske militærvesenet, i større grad tilfalt det norske militærvesenet. Da Christian IV i tillegg utnevnte Sehested til riksembetsmann er det ikke overraskende at det vakte motstand i riksrådet.

Sehesteds administrering av Norge ble en viktig brikke i Christian IVs kamp mot riksrådskonstitusjonalismen. Riksrådet fryktet at kongen ville bruke Sehested til å presse gjennom lensreformer i Danmark. Maktbalansen svingte derimot i riksrådets favør da kronprins Christian døde; med ham forsvant grunnlaget for kongens kamp mot riksrådet og dets anfører Corfitz Ulfeldt. Christian IV måtte derfor gå med på innrømmelser vedrørende norske forhold. Resultatet ble ordren til Sehested om å forhandle med stendene om å gjøre store deler av ytelsene til Norges militærvesen om til en skatt, og at lensavgiftene atter igjen skulle sendes direkte til Danmark: Dermed fløt lensinntektene tilbake til rikshofmesterens administrative domene. På det tidspunktet var ikke kongens og Sehesteds interesser forenbare. Prioriteringen til kongen ble, som følge av nødvendighetshensyn, å sikre best mulige vilkår for sin arvtager. Forhandlingene med stendene i Norge ble derimot aldri gjennomført, og Christian IVs dødsfall gjorde det mulig for Sehested å avvente ordren inntil regjeringens situasjon videre ble klarlagt.

Det andre punktet hvor Sehested og Christian IVs interesser var motstridende gjaldt Kirsten Munks og hennes døtres vilkår. Hannibal Sehested hadde et interessefellesskap med

resten av ”svigersønnpartiet” i å få døtrene til Kirsten Munk regnet som ektefødte. Det var et sjansespill fordi hertug Fredrik, og hans krets, kunne oppfatte det som truende dersom svigersønnene ble for mektige. Derfor ble det også særs viktig for Sehested å overbevise Fredrik III om sin lojalitet da han valgte å fortsette sin monarkiske linje. Fredrik III hadde fra sitt ståsted interesse av å holde svogerpartiets to mektigste personer splittet, samtidig som han hadde lite å tape på å vise Sehested tillit. Dersom Sehested misbrakte tilliten ville det være en enkel sak å felle ham, med tanke på hvor ivrig riksrådet var etter å iverksette en granskning av hans embetsførsel.

Stattholderinstruksen fra Fredrik III viser at den nye monarken i hovedsak aktet å fortsette den linjen som Christian IV hadde ført overfor Sehested, frem til kronprinsens død vel og merke. Sehesteds sterke maktbasis som stattholder ble i all hovedsak bekreftet. Et unntak var at Sehested ikke fikk tilsette høyere offiserer, en myndighet som Fredrik III benyttet seg aktivt av. En indikasjon på den nye monarkens vaksomhet var at han tok forbehold om å kunne endre eller avskaffe instruksen etter tidenes omstendigheter. Kongen forbød også assignasjoner på tollkistene og ansatte Antoni Knip som generaltollforvalter. Fredrik III ser derfor ut til å ha ønsket sentralisert kontroll over norske forhold i større grad enn Christian IV. Riktignok utnevnte Christian IV en oberberghauptmann i 1643, men i tiden deretter frem til kronprinsens død, bar utviklingen preg av økt maktkonsentrasjon i stattholderembetet ratifisert av kongen. Samlet sett er det indikasjoner på at Fredrik IIIs tillit til Sehested ikke var like sterk som Christian IVs. Sehested hadde gått gradene i tjeneste for Fredrik IIIs far, og det var slett ikke selvsagt at den yngre og maktpolitisk ambisiøse kongen hadde tilsvarende ambisjoner og tiltro på Sehesteds vegne. Sehested på sin side gjorde sitt ytterste for å vinne Fredrik IIIs gunst, en fortsettelse av hans monarkiske linje.

Sehesteds fremstøt mot den nye kongen nådde sitt klimaks ved hyllingen i Christiania, med de ideologiske overtonene rundt arrangementet. Hyllingens ytre omfang bar preg av å være et prestisjearrangement fra stattholderens side. Sehested hadde i forkant fått tillatelse til en regional skattereduksjon i Akershus og Båhus len, som nok må ses i sammenheng med et fremstøt overfor allmuen. Han ønsket å samle inn og besvare allmuens supplikker i forkant av selve hyllingen. En strategi tilsvarende den han hadde fulgt overfor Christian IV i 1646, og da med stort hell etter gunstvisningene å dømme. Skattereduksjonen ga ham et forhandlingsgrunnlag overfor allmuen, og supplikkene viser at det fortsatt var stor misnøye blant dem. Bortsett fra skattereduksjonen bærer resolusjonene preg av en ordlyd myntet på å berolige allmuen, og få konkrete godtgjørelser. Under selve hyllingen, et nøye orkestrert arrangement i Sehesteds regi, var det derimot forbudt å levere supplikker.

Det ytre og indre innholdet i hyllingen viser Sehesteds strategi for å tekkes Fredrik III. Sehested fortsatte sin monarkiske flørt enda mer åpenlyst overfor ham enn overfor Christian IV. Fra Sehesteds ståsted gjaldt det å overbevise den nye kongen om den ideologiske verdien av hans politikk for kongemakten. Den nye kongen var også tilhenger av en sterkere kongemakt, men hadde fått den strengeste håndfestingen i Oldenborgmonarkiets historie. Fredrik III hevdet åpenlyst arveretten på Norge, og under arvehyllingen i Christiania ble det ført et svært dristig spill. I den sammenheng var faktisk frykten for separatisme velbegrunnet, og en reell trussel mot adelsveldets forfatning. Fredrik III ser ut til å ha betraktet Sehesteds administrasjon i Norge som en maktpolitisk ressurs utenfor det danske riksråds innflytelse, i likhet med Christian IV før ham. For Fredrik III ser interessen ut til å ha bunnet i større grad i arverettsideologi enn det en kan finne belegg for i hans fars regjeringstid.

Det at kongen og hans krets stadig tydeligere hevdet Norges arverikestatus tyder på at et element av monarkisk separatisme var gjeldende blant deler av styringseliten. Omtalen av Fredrik III som "Norges riges rette arveherre" i hyllingsbrevet fra 1648, og kansler Jens Bjelkes arbeid med å granske rikets arverettslige status i 1649-50 viser tendensen i Norge. Det latinske skriftet, *En anonymi Concilium om arverettigheden til Norge at maintainere*, ble trolig forfattet av Hannibal Sehesteds laverestående funksjonær Jens Madsen, og da trolig på Sehesteds ordre: Likheten med programmet og Sehesteds politikk er slående. Skriftet bærer også preg av inngående detaljkunnskaper om politiske forhold i Norge og Danmark, samt ideologisk sprengestoff; programmet var intet mindre enn en oppfordring til et monarkisk statskupp, og instruks for hvordan monarken burde gå frem i den anledning. Sammen med det som ble sagt i Trefoldighetskirken demonstrerer begivenhetene Fredrik IIIs ideologiske interesse for Norge. Indisier peker på Sehested som hovedaktør for episodene under hyllingen, og han var utvilsomt en sentral brikke i spillet. På den andre siden var kongemakten tjent med å holde hele monarkiet samlet. Det man kan vise til i den sammenhengen er at arveretten til Norge, sammen med hertugdømmene, ble kongens ideologiske motpol til riksrådskonstitusjonalismen, støttet av monarkister som Hannibal Sehested og Jens Bjelke i Norge. Gunstvisningene i etterkant av hyllingen i Norge viser at kongen satte stor pris på den monarkiske tilnærmingen som Sehested og Bjelke hadde demonstrert.

Sehested motvirket derimot selv gunsten han nøt godt av etter hyllingen, og da særskilt ved den måten han førte sin godspolitikk på. Den setter også Sehesteds arbeid for å sikre adelens privilegier i 1648 i perspektiv. Han var selv tjent med en godsdrift av dansk format, hvor han og hans standsfeller kunne nyte godt av bøndernes ytelsesplikter. Privilegiene til storborgerskapet var også i stor grad myntet på hans klientsjikt av statsleverandører, også her

dreide det seg om et resultat av at de og Sehested hadde sammenfallende interesser. Hans egennytte nådde etter hvert et så uhemmet nivå at den ble en trussel mot det økte inntektsgrunnlaget han selv hadde vært med på å skape. Han var i ferd med å undergrave statens ressursgrunnlag og ble derfor en økonomisk trussel mot hele sentralmakten samlet sett, og i den sammenheng var det ikke bare det danske riksrådets interesser som var truet: Det var kronens dårlige økonomiske kår som i første omgang hadde gitt Sehested muligheten til godspolitikken. Hans lite statsvennlige utnyttelse av den var derfor en måte å legge grunnen for eget fall; han havnet på kollisjonskurs med kongemaktens interesser.

Sett under ett hadde Hannibal Sehesteds reformer vært av felles interesse for kongen, Sehested og elitesjiktet i Norge fordi samtlige i stor grad var tjent med dem. For riksrådet derimot førte reformene til at det mistet kontroll over situasjonen. Dette gikk klart imot dets interesse og styrket dermed kongen, sett i lys av sentralmaktens tilspissede konfliktsituasjon. Rådets forespørsel om granskning av Sehesteds embetsførsel, og Christian IVs kontante avslag, demonstrerer forholdet. Det belyser også Sehesteds personlige avhengighet av kongen. Dersom Sehested ble et problem for kongemakten var det ikke vanskelig å få han avsatt, slik Fredrik III gjorde i 1651. Det var bare å innvilge riksrådets ønske. Mykland hevdet at det var riksrådet som satte inn det avgjørende støt mot Sehested, ved å kreve at Nils Lange skulle oversende generalkommissariatets regnskaper til revisjon i rentekammeret i 1649. Her overså Mykland et viktig paradoks fordi kongens dom var langt strengere enn det riksrådet krevde. Den hardhet som kongen gjennomførte oppgjøret med, ser dermed ut til å ha skapt frykt hos riksrådet: Kongens maktdemonstrasjon overfor en dansk adels- og riksembetsmann kunne tross alt skape presedens. Årlige ytelser fra kongen betydde i praksis at Sehested ble fullstendig avhengig av Fredrik III's nåde. Samlet sett mener jeg oppgjøret i stor grad belyser Sehesteds redskapsfunksjon for kongen, sett fra et rent maktpolitisk perspektiv.

Sett under ett kan man peke på at den spente utenrikspolitiske situasjonen ga støtet til innenrikspolitiske reformer for å mobilisere ressursene. Årsakene til utviklingen i vår sammenheng må først og fremst ses i lys av vekselvirkningen mellom utenrikspolitiske og innenrikspolitiske forhold, samt det nye elitesjiktets sammenfallende interesser og utvikling innenfor statsveksten. Elitesjiktet var kongens redskap for å øke statsinntektene, og det fikk til gjengjeld store personlige gevinster gjennom å inneha maktposisjonene i Norge. Vi har samtidig sett at viktige områder som stattholderen hadde spilt en sentral rolle i oppbyggingen av, som i tollforvaltningen, ble plassert under sentraliserte etater. Dette innebærer at stattholderens rolle bidro til å minske behovet for hans autoritet innen embetsverket på sikt; embetet hadde en midlertidig karakter inntil nye permanente fagetater kunne ta over.

Sentralmaktens ekspansjon åpnet derimot for ressurssterke individer som Hannibal Sehested, som hadde de personlige kvalifikasjoner og kontakter som trengtes for å benytte seg av mulighetene. Stattholderembetets innflytelse varierte med andre ord med innehaverne av embetet. I den sammenheng spilte Sehested en svært viktig rolle på aktørnivå som ikke bør undervurderes: Det gjaldt både ved måten han påvirket begivenhetene som skapte hans sterke maktbasis på, og ved måten hans utnyttelse av den for egen vinning etter hvert undergravde hans politikks verdi for kongemakten. På den måten bidro han til å gjøre det maktpolitisk fornuftig for Fredrik III å la ham falle, og da på en måte som ville tilbakeføre ressursene til kongemakten. Det understreker poenget om at Sehesteds maktgrunnlag hele tiden var betinget av hans politikks nytteverdi for kongemakten. Det ser Sehested ut til å ha vært svært klar over selv, noe hans valg av politisk strategi ellers bærer preg av. Rent økonomisk hadde han tjent kongemakten ved å øke skatteinntektene fra Norge, men ved sin godspolitikk og korrupsjon ble han selv en trussel mot statens økonomiske grunnlag.

Hvilke nye problemstillinger reiser oppgaven? Jeg mener oppgaven har tydeliggjort sentrale problemstillinger ved stattholderembetet. Norges geografiske plassering og sentraltmakts begrensede innsikt stilte stattholderen overfor viktige valgsituasjoner. Det gjaldt spesielt i krisetider, som under krigene med Sverige hvor kontakten med sentraltmakten ble problematisk. En komparasjon av stattholderes ordrer og militærstrategiske valg under krigene med Sverige i tidlig nytid, ville være et prosjekt som kunne belyse embetets militære rolle ytterligere. Reaksjoner fra sentraltmakten, hvordan de brukte, eller eventuelt lot være å bruke, erfaringer fra krigene kan gi en nærmere pekepinn på regjeringens vurdering av nordrikt militærstrategisk. En komparasjon av Sehesteds politikk og lojalitetsforhold til sentraltmakten med maktstatstjenere i andre stater i perioden, hadde også vært et svært spennende prosjekt.

Jeg mener også at oppgaven har fått frem fordelene av å hindre aktørperspektivet fra å drukne i strukturperspektivet. Sehested tilhørte et sosialt elitesjikt, som med sin omfattende utdanning, bakgrunn i kongelig tjeneste, og i egenskap av å være kongens favoritt og svigersønn hadde helt spesielle forutsetninger for å lykkes politisk. Ved å se på krigen som alle tings mor står en i fare for å miste nyansene i det politiske maktspeillet. Samtidig er faren ved å rette oppmerksomheten mot aktørperspektivet å overtolke potensielle motiver og virkningene av handlingene, noe jeg mener oppgaven også belyser. Det er også min oppfatning at maktstatsteori gir den klart beste innfallsvinkelen til den overordnede utviklingen i Oldenborgmonarkiet. Å forklare domenestatens fall med samfunnsmessige forhold har ikke vært like fruktbart som forklaringsmodell. Ved å kombinere maktstatsteori med

aktørperspektivet i den politiske historien får fremstillingen en god balanse: Det kan også belyse samfunnsmessige endringer og konsekvensene av dem, for staten og dens undersåtter samlet sett.

Utrykte kilder

Riksarkivet

Stattholderarkivet:

B. I: 1. Supplikasjons- og resolusjonsprotokoll mai 1642- mars 1650 (mikrofilm)

C. I: 1. Hannibal Sehesteds kopibok 1645 (mikrofilm)

D. I: a 3, 4 og 5. Innbundne kongebrev 1637-1653

D. I: b 5. Ikke innbundne kongebrev 1634-1660

D. I: c 1. Avskrifter av kongebrev 1469-1673 og traktater i avskrift eller utdrag 1613-1697

D. II: 1. Brev fra sentraladministrasjonen i København 1623-1668

D. X: 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 og 17. Ymse pakksaker

D. XI: 2 og 3. Ymse løse dokument 1618-1651

Trykte kilder

Bricka, C. F og Fridericia, J. A., *Kong Christian den fjerdes egenhændige breve*, bind V og VI, København: Rudolph Klein, 1883-1886

Det Norske Riksarkiv, *Statholderskabets Extraktprotokol af Supplicationer og Resolutioner 1642-1650*, bind I, Christiania: J. Chr. Gundersons Bogtrykkeri, 1906

Det Norske Riksarkiv, *Statholderskabets Extraktprotokol af Supplicationer og Resolutioner 1642-1650*, bind II, Christiania: J. Chr. Gundersons Bogtrykkeri, 1906

Erslev, Kristian, *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie*, bind II, København: Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie, 1888

Erslev, Kristian, *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie*, bind III, København: Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie, 1888

Hallager G. F. og Brandt F. P., *Christian den fjerdes lovbog af 1604*, Christiania: 1855 (Faksimile ved Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, Oslo: 1981)

Johnsen, Oscar Albert, *Aktstykker til de norske stændermødernes historie 1548-1661*, bind I, Oslo: Kjeldeskriftfondet, 1929

- Lundh, Otto Gr., *Norske Rigs-Registrarer IV 1603-1618*, Christiania: Det Norske Historiske Kildeskriftfond, 1870
- Lundh, Otto Gr., *Norske Rigs-Registrarer VIII 1641-1648*, Christiania: Det Norske Historiske Kildeskriftfond, 1884
- Lundh, Otto Gr. og Øverland, O. A., *Norske Rigs-Registrarer IX 1648-1649*, Christiania: Det Norske Historiske Kildeskriftfond, 1887
- Nielsen, Yngvar og Thomle, E. A., *Norske Rigs-Registrarer X 1650-1653*, Christiania: Det Norske Historiske Kildeskriftfond, 1887
- Rise Hansen, C., *Aktstykker og Oplysninger til Rigsrådets og Stændermødernes Historie i Fredrik III's tid*, bind I, København: Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, 1959
- Rise Hansen, C., *Aktstykker og Oplysninger til Rigsrådets og Stændermødernes Historie i Fredrik III's tid*, første halvbind i bind II, København: Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, 1974
- Samleverk, *Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie*, bind. II, Christiania: Et Samfund, 1834 (Deichmanske Biblioteks eierskap)
- Samleverk, *Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie*, bind. V, Christiania: Et Samfund, 1838 (Deichmanske Biblioteks eierskap)
- Sehested, Thyra, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, København: C.A. Reitzel, 1886

Litteratur

- Bagge, Sverre og Mykland, Knut, *Norge i dansketiden 1380-1814*, Oslo: J. W. Cappelens forlag AS, 1996 (4. opplag)
- Blandingskompendium, *HIS2154, synet på dansketiden i 200 år – Norsk historiediskusjon fra 1814 til 2003*, Universitetet i Oslo: Unipub, 2003
- Blandingskompendium, *HIS4010, Historiske grunnproblemer. Teori, metode og historiografi*, Universitetet i Oslo: Unipub, 2006
- Bull, Edvard, *Kristianias historie 1624-1740*, Bind II i: *Kristianias historie*, Kristiania: J. W. Cappelens forlag, 1927
- Bøggild Andersen, Carl Olaf, *Manden og Tiden 1609 – 1666: Indsats i dansk-norsk politik 1636-1660*; bind II i: *Hannibal Sehested en dansk stadtsmand*, København: H. Hirschwprung, 1946
- Bøggild Andersen, Carl Olaf, *Hannibal Sehested: en Nordisk statsmand*, Skrift nr 5 i: *Det frie Nord's skrifter*, København: H.hagerup, 1942
- Dahl, Ottar, *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre*, Oslo: Universitetsforlaget AS, 1992 (2. opplag)
- Dirckinck-Homfeld, Gregers (red.), *Christian 4.s København*, København: Politikens forlag & Golden Days in Copenhagen, 2006
- Dyrvik, Ståle, *Truede tvillingriker 1648-1720*, bind III i: *Danmark-Norge 1380-1814*, Oslo: Universitetsforlaget, 1997
- Dyrvik, Ståle, *Norsk Historie 1625-1814. Vegar til sjølvstende*, Oslo: Det Norske Samlaget, 1999
- Engberg, Jens, *Dansk finanshistorie i 1640'erne*, Aarhus: Universitetsforlaget, 1972
- Erslev, Kristian, *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie*. bind II, København: Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie, 1888
- Erslev, Kristian, *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie*, bind III, København: Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie, 1888
- Feldbæk, Ole, *Danmarks økonomiske historie 1500-1840*, Viborg: Systime A/S, 1993
- Fladby, Rolf, *Samfunn i vekst under fremmed styre 1536-1660*, Bergen: Universitetsforlaget, 1986

- Fridericia, J.A., *Adelsvældens sidste dage 1648-1660*, København: P. G. Phillipens forlag, 1894, (gjenutgitt av selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie 1969)
- Fridericia, J.A., *Udvalgte afhandlinger og anmeldelser*, København: Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie, 1979
- Gjeruldsen, Ole Henrik, *Hæren og enevældet i Norge 1660-1675*, Oslo: Forsvarsmuseet, 2000
- Gjeruldsen, Ole Henrik, *Defensjonsskipsordningen i Norge 1630-1704*, Oslo: Forsvarsmuseet, 2002
- Heiberg, Steffen, *Enhjørningen Corfitz Ulfeldt*, København: Nordisk Forlag A/S, 2003
- Imsen, Steinar og Winge, Harald, *Norsk Historisk Leksikon*, Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 2003 (2. opplag)
- Jespersen, Leon, (red.), *A Revolution from Above? The power State of 16th and 17th Century Scandinavia*, Odense: Odense University Press, 2000
- Johannessen, Knut – Kolsrud, Ole – Mangset, Dag, *Håndbok for riksarkivet*, Oslo: Gyldendal, 1992
- Johnsen, Oscar Albert, *De Norske Stænder. Bidrag til oplysning om folkets deltagelse i statsanliggender fra reformationen til enevældet (1537-1661)*, Christiania: A. W. Brøggers bogtrykkeri, 1906
- Johnsen, Oscar Albert, *Hannibal Sehesteds Statholderskab 1642-1651. Et Tidsskifte i Norges Historie*, Kristiania: H. Aschehoug & co, 1909
- Johnsen, Oscar Albert, *Aktstykker til de norske stændermødernes historie 1548-1661*, bind I, Oslo: Kjeldeskriftfondet, 1929
- Koht, Halvdan, *Hannibal Sehested*, i: *Norsk biografisk leksikon bind XIII*, Oslo: H. Aschehaug & co, 1958
- Koht, Halvdan, *Norsk bondereising*, Oslo: Pax forlag, 1975
- Kongsrud, Helge, *Den kongelige arveretten til Norge som ide og som politisk instrument 1536-1661*, Hovedfagsoppgave i historie ved Universtitetet i Oslo våren 1976
- Ladewig Petersen, Erling (red.), *Magtstaten i Norden i 1600-Tallet og de sociale konsekvenser. Rapporter til den XIX nordiske historikerkongress*, Odense: Odense Universitetsforlag, 1984
- Langslet, Lars Roar, *Christian IV konge av Danmark og Norge*, Oslo: J.W. Cappelens forlag AS, 1997 (2. opplag)
- Lauridsen, John. T., *Marseliskonsortiet. En studie over forholdet mellem handelskapital og kongemagt i 1600-tallets Danmark*, Århus: Jysk Selskap for Historie Århus, 1987

- Lind, Gunner, *Hæren og magten i Danmark: 1614-1662*, *Odense University studies in history and social sciences vol. 179*, Odense: Odense Universitetsforlag, 1994
- Låg Gausdal, Ranveig, *Statsveksten og det norske stattholderembetet på 1600-tallet i: Historisk tidsskrift nr.1 2005*, Oslo: Den nordiske historiske forening, 2005
- Moseng, Knut - Opsahl, Erik - Pettersen, Gunnar.I - Sandmo, Erling, *Norsk historie II 1537-1814*, Oslo: Universitetsforlaget, 2003
- Mykland, Knut, *Skiftet i forvaltningsordningen i Danmark-Norge i tiden fra omkring 1630 og inntil Fredrik den tredjes død*, Bergen-Oslo: Universitetsforlaget, 1980 (4.utgave)
- Pennington, Donald. H, *Europe in the Seventeenth Century*, UK: Pearson Education Limited, 1989 (2. utgave)
- Rian, Øystein, *Den aristokratiske fyrstestaten 1536-1648*, bind II i: *Danmark-Norge 1380-1814*, Oslo: Universitetsforlaget, 1997
- Rian, Øystein, *Embetsstanden i dansketida*, Oslo: Det Norske Samlaget, 2003
- Rian, Øystein, *For Norge, kjempers fødeland*, Oslo: Det Norske Samlaget, 2007
- Rian, Øystein, *Maktens historie i dansketiden, Makt og demokratiutredningen 1998-2003*, Oslo: Akademika AS, 2003
- Rian, Øystein, *Hannibal Sehested som norsk stattholder*, årsskrift for Akershus slotts venner, 1998
- Rise Hansen, C., *Aktstykker og Oplysninger til Rigsrådets og Stændermødernes Historie i Fredrik III's tid*, bind I, København: Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, 1959
- Rise Hansen, C., *Aktstykker og Oplysninger til Rigsrådets og Stændermødernes Historie i Fredrik III's tid*, første halvbind i bind II, København: Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, 1974
- Rüsen, Jörn, Mayer F.(red.), *Forklaringer og bruk av teorier i historiefaget*, 1986 (trykt i kompendium I, *HIS4010 Historiske grunnproblemer. Teori, metode og historiografi*, Universitetet i Oslo: Unipub 2006)
- Sehested, Thyra, *En beretning efter trykte og utrykte kilder*, København: C.A. Reitzel, 1886
- Simonsen, Atle, *Militære forordninger og de norske bøndernes reaksjoner på disse, 1536-1613*, Hovedfagsoppgave i historie ved Universitetet i Oslo høsten 1998
- Sogner, Sølvi, *Ung i Europa Norsk ungdom over Nordsjøen til Nederland i tidlig nytid*, Oslo: Universitetsforlaget, 1994
- Steen, Sverre, *Langsomt ble landet vårt eget*. Oslo: Cappelen forlag, 1967
- Tschudi-Madsen, Stephan og Moberg, Harald, *Akershus vårt riksklenodium 700 år*, Oslo: Aschehoug, 1999